MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 3 SAYI: 12 KASIM-ARALIK 1994
ÜCRETSİZDİR

Gümrük Birliği ve Türkiye

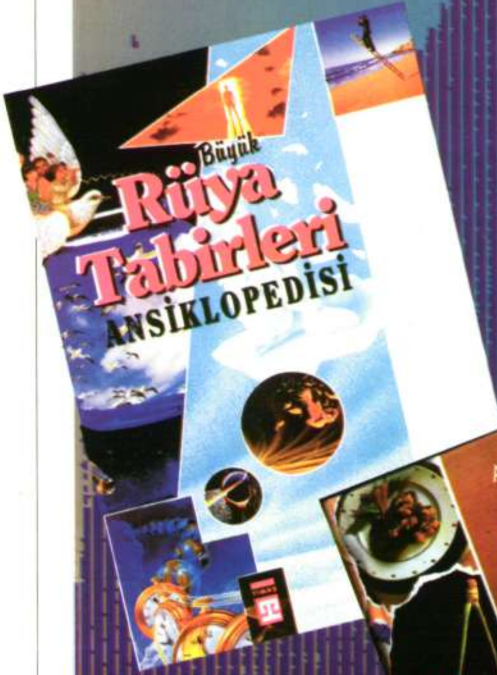
Kaynağı borçlanma olan bütçeler

Türkiye'de altın piyasasının yeniden yapılanması

İFTAR SOFRANIZ BEREKETLİ, RÜYALARINIZ HAYIRLI OLSUN..

"eşinize tatlı bir sürpriz yapın.."

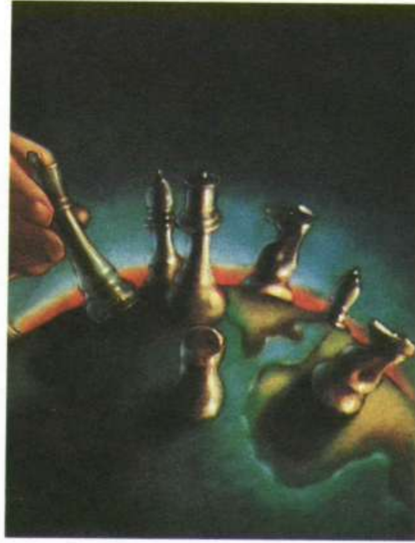
MÜSİAD ÜYELERİNE ÖZEL İNDİRİM

İKİ KİTAP 1.000.000.TL.

Sofra Nimetleri : 700.000. Tl.
Rüya Tabirleri :750.000. TL.
Yurtdışı : 55 DM.

Türkocağı Caddesi İstanbul Tabip Odası İşhanı No: 17 Kat: 1
Cağaloğlu, İstanbul Tel: (0212) 513 84 15,16 Fax: (0212) 512

YAYIN YÖNETMENİNDEN

BATI'NIN YENİÇERİLERİ GENÇ OSMANLILAR, YA DA!

Sunuş yazıları genelde kısa olmak zorundadır. Hem kısa hem de kuşatıcı. Yani az kelamla çok mana ifade etmeli. Böyle bir zorunluluk da o yazıyı kaleme alanı ister istemez dili iyi kullanan üstadların kitaplarına, makalelerine yöneltiyor. Aslında bu bir bakıma çok da faydalı oluyor. İnsan, zamanla güneşin altında pek çok şeyin şu veya bu şekilde söylenmiş olduğunu görüyor. En güzel şekliyle ifade edilmiş fikirleri, tesbitleri yeni baştan, farklı cümlelerle tekrar etmek yerine, onlardan daha değişik bir çerçeve içinde yeniden istifade etmenin mümkün ve hatta daha tercih edilir olması gerektiğini düşünüyorsunuz. Ağırlıklı Dosya Konusu "Avrupa Birliği"ne Giriş Sürecinde Gümrük Birliği" olan ÇERÇEVE'nin bu sayısının sunuş sütununu bu düşüncelerle birlikte Rahmetli Cemil Meriç'e açıyoruz. Kültürden İrfana adlı kitabının BATI'NIN YENİÇERİLERİ GENÇ OSMANLILAR adlı bölümünde bakınız üstad neler söylüyor:

"... Ecdadımız, Avrupa'nın dini akaidi bahis konusu olunca son derece ihtiyatlıydı. Misyonerler, başlarını yalçın bir kayaya çarptılar: İslamiyet.

Devir değişti. Batı'nın dini bâtılları karşısında gösterdiğimiz dürendişliği, siyasi yalanları karşısında gösteremedik. Misyonerin muhatabı millet, uyanık, şuurlu, tecrübeli bir millet. Siyasi misyoner muhatabını iyi seçti: İmanını kaybeden, köksüz ve zavallı bir mahluk, yani aydın. İnkiraz devri intellijansıyasının bedbaht ve serseri tecessüsünü avlamak için bir avuç yaldızlı söz yetti de arttı bile.

Hepimiz birer "Genç Osmanlı"yız. Kendi elleriyle gözlerini çıkaran birer idrak hastasıyız hepimiz. Hayaletlerin korkusu içinde çırpınıyoruz, eserimiz olan hayaletlerin. Çare- Zindanımızı yıkmak, mimarı ve işçisi cehaletimiz olan zindanı. Önce kendimizi tanımalıyız. Maziden koparılmışız. Cami avlusunda bulunmuş bir çocuk şuursuzluğu içinde çırpınıyoruz. Nasıl bir tarihin çocuklarıyız?

Ne soran var, ne bilen?.....

Kimden korkuyoruz? Kendi boşluğumuzdan, kendi aczimizden, kendi sersemliğimizden. Bir medeniyet, bu çapta bir gafleti ancak tarihten silinerek ödeyebilir. Çanları duymuyor musunuz? Kulaklarınız tıkalı mı? Yalnızız. Ve düşman topraklarımıza girmek üzeredir. Birleşmek ve düşünmek zorundayız. Bu zincirleri ne zaman kıracağız? Kendi kendimize vurduğumuz zincirleri"

ÇERÇEVE'nin onikinci sayısında, beğeni ile okuyacağınızı umduğumuz dosya yazılarımızın dışında birbirinden ilginç ve değerli çalışmalar var. Sn. Veysi Seviğ'in Kaynağı Borçlanma Olan Bütçelerle ilgili yazısı ve Abdullah Seçkin'in yeni bir finansman yöntemi olarak dikkat çektiği Hisse Senetlerinin Halka Arzı adlı çalışmaları bu anlamda dikkat çekiyor. Sn. Süleyman Karagülle'nin dergimizi dikkatle takip edip evvelki sayılarda yayınlanan iki makale ile ilgili Kırgızistan'dan gönderdiği yazılarına binlerce kilometre uzaktan değerli bir katkı olarak yer veriyoruz.

Yönetim Danışmanlığı konusunda Süleyman Erdemir ile yapılmış bir röportaj, Metin Duyar'ın Altın Piyasası ile ilgili çalışması, birkaç sayıdır sosyal muhtevalı yazılarına yer verdiğimiz Yusuf Gedikli'nin yine bu çerçevede Halkın kelime üretmesini ele alan çalışmaları, Savaş Zerefşan'ın devam eden toplumsal hicivleri ÇERÇEVE'nin bu sayısında yer alan diğer ürünler. Kültür Sanat sayfalarımız yine ilgi ile okunacak yazılarla dolu. Bu sayımızda "Kitap Dünyasından" adıyla yeni bir bölüm açıyoruz. Her sayımızda bu bölüm altında önemli gördüğümüz kitaplardan bahsetmeyi düşünüyoruz.

Klasikleşen Geçmişten Günümüze köşemizde Şeriyye Sicillerini okuyarak tarih penceremizden içeriye dolan tatlı bir havayı soluyacağız.

Selam ve muhabbetlerimizle birlikte mübarek Ramazan ayınızı ve ardından gelen bayramınızı tebrik ediyoruz.

ERHAN ERKEN

çerçeve

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL: 3 SAYI: 12
KASIM-ARALIK 1994

MÜSİAD adına sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. DR. Mustafa AYKAÇ,

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
Elma Reklamcılık &İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

Dizgi
Birim

Baskı ve Cilt
Prestij Matbaacılık Ltd Şti.
0212.577 09 17 İstanbul

Bu dergi MÜSİAD Basım Yayın Tanıtım ve Katalog Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

Bursa
Kırcaali Mh. Kayalı Sk. No: 52/3
Bursa
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

BAŞKANDAN

Kurt Kuzu Aslan

Fertlerin, toplumların ve ülkelerin hayatında anlaşmaların önemi çok büyüktür. Karşılıklı ilişkileri düzenleyen, yönlendiren, bağlayan sorumluluklar getiren anlaşmalar hangi zaman dilimi için olursa olsun hayati önem taşır. Uluslararası arenada yapılan anlaşmalar tarihte birçok ülkenin lehine veyahut aleyhine neticeler doğurmuş, yenilgiler neticesinde ağır yükümlülükler, zaferler karşısında büyük kazançların elde edildiği ortamları hazırlamıştır. Günümüzde ülkeler arası ikili anlaşmalar veyahut birçok ülkeyi birden bağlayan toplu anlaşmalar gündemimizi dolduruyor. Ülkemiz de gerek ekonomik gerek sosyal ve kültürel alanda çok değişik anlaşmalara imza atmış ve bunların yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenmektedir.

Bir anlaşmaya girmeden önce yapılması gereken en önemli şey, anlaşmanın sağlamış olduğu avantaj ve dezavantajların iyi hesap edilmesi, ülke menfaatleri doğrultusunda, karşıdaki ülkelerin hakkını gaspetmeyen, dengeli, adil anlaşmalar yapmaya azami gayret edilmesidir. Türkiye'nin AET ile başlayan daha sonra AT ve AB'ye dönüşen ülkeler topluluğu ile yapmış olduğu anlaşmalar incelendiğinde üç temel eksikliği net olarak görmekteyiz:

1- Kendi ülkemiz potansiyelinin ve avantajlarının iyi tespit edilmemesi,

2- Anlaşılan tarafın üstünlüklerinin ve zaaflarının iyi tespit edilmemesi.

3- Anlaşma neticesinde kıyaslama ile ülke menfaatlerinin ve kayıplarının ortaya konulmaması.

Avrupa Birliği ile yapılacak olan anlaşmanın boyutu Gümrük Birliği seviyesine indiğini ve olayın ekonomik ağırlık kazanması dolayısıyla bu araştırmaların rakamsal veriler ile ortaya konması nispeten kolaydır. Makro bazda veya sektörel analizlerde temel olarak alınması gereken göstergelerin ortaya koyacağı neticeleri değerlendirmek ve buna göre bu anlaşmanın ülke ekonomimize sağlayacağı avantajların tespiti kolay olacaktır. Kanaatimizce şu noktaların sorgulanması gerekmektedir.

- Türkiye hangi konularda Avrupa'dan güçlüdür ki, bu gücü sayesinde bu anlaşmadan karlı çıkan taraf olacaktır veya en azından başabaş olacaktır?
- Türkiye'nin teknolojik yönden Avrupa'ya karşı üstünlüğü var mıdır? Varsa hangi sektörlerdedir?
- Finansman olarak Avrupa'nın üstünlüğü var mıdır?
- Pazar tecrübesi, marka imajı ve bağımlılığı yönünden üstünlüğü var mıdır?
- Eğitilmiş ve tecrübeli personel olarak üstünlüğü var mıdır?
- Sorunların çözümünde politik güç var mıdır?

Yetkililerin bu temel soruları incelemesi ve kamuoyuna bilgi aktarması gereklidir. Fakat bizce makro bazda değerlendirdiğimiz zaman yukarıda saymaya çalıştığımız bütün temel göstergelerde Avrupa Birliği'nin gücü tek tek ülkeler bazında veyahut toplu olarak ele alındığında Türkiye'nin çok çok üstündedir. Türkiye'ye verilecek olan avantajlar karşısında Türkiye'nin kaybedecekleri mutlaka kat ve kat fazla olacaktır.

Bazı Gümrük Birliği taraftarlarının temel görüşü şudur:

1- Türk Sanayi yıllardır koruma duvarları altında tatlı kârlar yapmıştır.

2- Kaliteli Avrupa ürünlerini Türk tüketicisine ucuz sunmak tüketici açısından gereklidir ve hakkıdır.

3- Neden Türkiye'yi almakta bu kadar zorluk çıkarmaktadırlar? Bu iki temel yaklaşım mantıki görünmekle birlikte iyi bir incelemeye dayanmamaktadır. Bir sanayinin uluslararası rekabete açılabilmesinin teknolojik, finansal yönden güçlenmesi, tecrübeli ve eğitilmiş bir personele sahip olması ve uluslararası arenada rekabet edeceği alt yapının önceden devlet tarafından hazırlanmış olması gerekmektedir. Türkiye'nin mevcut özel sektör yapısına baktığımız zaman yıllarca oluşturulan sanayide belirli gruplar korunmuş, tekelci özel sektör yapısı ve devlete iş yaparak güçlenen bir yapı oluşturulmuştur. Devlet tekelleri kaldırmamış, yurt içinde serbest piyasa ekonomisinin kuralları uygulanmamış, yurtiçi girişimcilerinin patent hakları dahi teminat altına alınmamıştır. Bürokrasi ağına düşen küçük ve orta ölçekli girişimci ise çoğunlukla himaye görmemiş, yalnız bırakılmıştır.

Gümrük duvarları arkasında büyük kârlar yapılması ile ilgili tespit belirli bir grup için doğru olmakla beraber, mevcut uygulanan sistem içinde genel kitleye uygulanan haksız bir ithamdır.

Kaliteli Avrupa ürünlerinin Türkiye'de ucuz satılması sözü ise iki yönden yanlıştır. Öncelikle her ülke kendi ürettiği katmadeğer kadar harcama imkanı vardır ya da Türkiye gibi borçlanarak tüketmesi gerekmektedir. Pazara giden biri ne kadar ucuz mal olursa olsun en fazla cebindeki para kadar mal alabilir. Döviz dengelerini tutturamamış bir Türkiye Avrupa malları ne kadar ucuz ve kaliteli olursa olsun onları alacak dövizi yoksa bu mümkün olmayacaktır. Buna ek olarak ucuz ve kaliteli Avrupa mallarının Türkiye'de satılması mantığı doğru olsaydı Avrupa Birliği kendi sanayisini korumak maksadıyla Uzakdoğu mallarına kota koymaz, gümrük vergilerini yükseltmez, ucuz ve kaliteli Uzakdoğu mallarına karşı kapılarını sonuna kadar açar, bol olan döviz kaynakları ile tüketicisini sevindirirdi. Son olarak Avrupa Gümrük Birliğine girmemizle ilgili olarak sorulan soru eğer bu anlaşma Avrupa'nın bu kadar lehine olacak ise neden Türkiye'yi almakta bu kadar zorluk çıkartmaktadırlar? Bu sorunun cevabı da çok zor değildir. Eğer bir şahıs bir malı ne olursa olsun almaya niyetli ise mal sahibinin pazarlığı uzatması menfaatinedir. Türkiye ile AB arasında yapılan görüşmelerde Türkiye'nin gözü kara, hesapsız, halkının iradesini dışlayan bir tutum içerisinde, olmazsa olmaz tavrı karşısında her uzatmada yeni bir taviz bugün Kıbrıs, yarın Güneydoğu, gelecek yıl belki çok daha farklı tavizleri getirecektir.

İnanıyoruz, kurt ile kuzunun hikayesi herkesin bildiği bir hikayedir. Ama bizim arzumuz Türkiye'nin aslan olmaya talip olması, önce ülke içinde sanayisini hızla rekabetçi bir yapıya kavuşturarak herhangi bir yükümlülüğe uzun vadeli girmeden altyapısını güçlendirdikten sonra bölgesinde sadece bir ekonomik güç değil bir siyasi güç olarak da layık olduğu yeri almasıdır. İnşallah Türkiye'nin hikayesi bugünkü kurt ile kuzu durumundan ciddi çalışmalarla kurtulacak ve Aslanın sesi geçmişimizde olduğu gibi duyulacaktır.

Erol YARAR

EKONOMİ *Dünyasından*

DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ YÖNETİM MERKEZİ, "MÜTEŞEBBİS VE ÜST DÜZEY YÖNETİCİLER YÖNETİM DANIŞMANLARINDAN NASIL FAYDALANIR?" KONULU SEMİNER DÜZENLENDİ

Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi'nin 22 Aralık 1994 tarihinde Çırağan Sarayında gerçekleştirdiği seminerde, "Müteşebbis ve Üst Düzey Yöneticiler Yönetim Danışmanlık Hizmetlerinden Nasıl Faydalanır" konusu tartışıldı.

Seminer, Nejat Eczacıbaşı, Sabri Ülker, Jak Kamhi gibi isimlerin yönetim danışmanlığının yanısıra Mobil Oil, TPAO gibi şirketlerde üst düzey yöneticilik yapmış uluslararası yönetim danışmanı Fikret Öncü tarafından sunuldu. Değişim mühendisliğinden kurumlaşmaya ve toplam kalite yönetimine dek yönetim felsefelerindeki ortak noktaların, yaşanmış tecrübeler ile meczedilerek verildiği seminerde, yönetim etkinliği ve bunun sağlanmasında danışmanların katkıları tartışıldı.

Büyük çoğunluğu genel müdür ve yönetim kurulu üyesi düzeyindeki katılımcılar, samimi itiraflar ve aktif katılım ile yönetim danışmanlık hizmetlerinin kendilerine hangi şartlarda neler getirebileceğini, hangi şartlarda ne konularda yetersiz kalabileceğini tartıştılar. Gün sonunda katılımcılar yönetim, yönetici ve yönetim danışmanı kavramlarının gerçek, fiili, yaşayan anlamlarını ve aralarındaki bağlantıları anlamış ve her gün yaptıkları yönetim faaliyetini bir başka açıdan değerlendirmiş olarak çalışma hayatlarına geri döndüler.

Bilindiği gibi Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi kuruluşlarımıza yönetim etkinliği sağlamak üzere yönetim danışmanlığı, insan kaynakları önerileri, eğitim ve araştırma hizmetleri veriyor.

TÜRKİYE'YE DIŞTAN BAKIŞ: UBS RAPORU

İlk olarak İsviçre'nin ve dünyanın önde gelen bankalarından Union Bank of Switzerland (UBS)nin Kasım 1994 tarihli Türkiye raporuna bir göz atalım.

"Turkey: Time for sustainable reforms" (Türkiye: Sürdürülebilir reformların zamanı) başlıklı raporda IMF destekli istikrar paketinin bütçe açığını ve dış açığı geçici olarak da olsa azalttığı, ancak enflasyonu önleyemediği kaydediliyor.

"Politikadaki belirsizlik halen uygulanan ekonomik stratejinin başarılı sonuç vermesini ciddi biçimde engelliyor. İstikrarsızlık örneği olan koalisyon hükümeti ülkedeki hoşnutsuzluğu artırıyor ve tepki oylarından da İslamcı köktendinci akımlar yararlanıyor."

"Kürtlere karşı girişilen askeri harekatın GSMH'nın %5'ini götürdüğü"nü nakleden UBS raporu öte yandan en acil yatırım prjelerinin bile kaynak yetersizliği nedeniyle askıya alındığını vurguluyor.

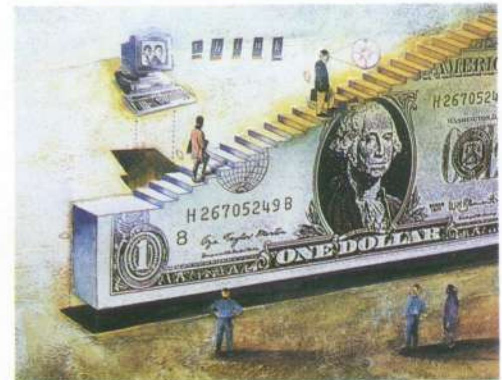
UBS'nin tahminleri

	1994	1995
GSMH büyüme hızı(%)	- 3.0	3.0
Enflasyon (%)	**110.0**	**50.0**
Ort. dolar kuru (TL.)	30,000	49,000
Yılsonu dolar kuru	**38,000**	**55,000**
Cari işlem (milyon $)	2,100	500
Döviz rezervi (")	**6,400**	**6,000**
Borç servisi/ihracat	% 49.8	% 58.5

Ekonomideki depresyonun henüz atlatılamadığını ve ekonominin yeniden dibe vurabileceğini ileri süren UBS raporu, buna karşın 1995'de % 3 dolayında bir büyümenin sağlanabileceğini, ortalama enflasyonun da % 50 dolayında kalabileceğini tahmin ediyor.

UBS raporu, halen uygulanmakta olan istikrar programının başarısız olması halinde, o noktada işbaşında olacak olan hükümetin daha katı bir istikrar programına yönelmekten başka seçeneği olmadığını savunuyor.

Osman Ulagay,
MİLLİYET 18.12.1994

TSE-ISO-9002 Belgesini alan Helvacızade A.Ş. Yön. Kur. Başkanı Kadir Büyükhelvacıgil, Konya Valisi Atilla Vural ve TSE Başkanı M. Yılmaz Yörükoğlu ile.

KONYA'DAN DÜNYA'YA AÇILAN PENCERE; ZADE AYÇİÇEKYAĞI FABRİKASI

Türkiye'de Uluslararası standartlar Örgütü'nün ISO 9002 Kalite Sistem Belgesi alan ilk yağ üreticisi Zade Ayçiçekyağı Tesisleri oldu. Kasım 1989 tarihinde temeli atılan ve 25 Ekim 1991 tarihinde hizmete giren ZADE yağı fabrikası 24.000 metre kare açık, 6000 metrekare kapalı alan üzerine kurulmuştur.

Tesis Ayçiçekyağı üretimiyle hizmete başlamış olmasına rağmen zeytinyağı, soyayağı, mısırözüyağı ile tüm hamyağ çeşitlerini kontinu olarak rafine edebilecek şekilde monte edilmiştir. Makine parkının tamamı İsveç Alfa Laval ve Belçika De-Semet sistemiyle kurulan fabrika sektöründe en son teknolojiyi devreye sokmuştur.

Titiz bir araştırma ve sistemli bir çalışmanın ürünü görünümündeki fabrika için, tasarrufun üretime dönüşümü denilebilir. Bu paralelde kredi kullanmadan, kendi öz kaynaklarıyla ortaya çıkan ZADE FABRİKASI'na tüm Konya'lıların sahip çıkması yöneticilere büyük güven ve güç vermektedir. ZADE Fabrikası yöneticileri Konya'da kaliteli bir ürün üretip, halkımıza sunmasının yanısıra; önce Konya'ya ve Konya'lı hemşerilerine hizmet etmenin, daha sonra 100'ün üzerindeki personeline iş imkanı sağlamanın huzurunu da yaşamaktadır. Fabrika kuruluşundan bu yana temiz, titiz, bir çalışma içerisindedir. Deneyimli personelini devamlı eğitime tabi tutmakta olan yönetim, çok sağlıklı bir iş ortamında üretim yapmaktadır. Sağlıklı üretim koşullarını yerinde tesbit eden Çalışma Bakanlığı, bu başarısından dolayı ZADE yağ fabrikasını işçi ve insan sağlığı açısından Türkiye'de birincilikle ödüllendirmiştir. Konya'dan başlayarak yurdun dört bir yanına sevkedilen ZADE Ayçiçekyağları başta Türk Cumhuriyetler olmak üzere, bazı Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinden gelen Ayçiçekyağı taleplerine de cevap vermektedir. Bu konumuyla kuruluş, Türkiye'yi dış pazarlarda da en güzel şekilde temsil etmenin kıvancı içerisindedir.

48 yıldır başarılı bir personelle Türkiye'nin dört biri yanında HELVACIZADE A.Ş. olarak isim yapmış firma; kısa bir süre içerisinde ZADE yağı olarak da bu başarısını geliştirmiştir.

HELVACIZADE
GIDA VE İHTİYAÇ MAD.
TİC. VE SAN. A.Ş.
Merkez: Toptancılar Sitesi
3.Blok No: 27/28 Konya
Tel: 236 51 30/4 hat
Faks: 236 51 34

KİT'LERİN YÜKÜ

1995 yılında, özelleştirme kapsamında KİT'lerin tamamı elden çıkarılsa da, çıkarılmasa da, KİT'ler ekonomiye ne yük getirecek:

1995 yılında özelleştirilse de özelleştirilmese de KİT'ler ne yük getirir? (Trilyon TL.)

	Özelleştirilecekler Dahil Tamamı	Özelleştirilecekler Dışındakiler
Satış Hasılatı	1.388	796
Personel (Bin Kişi)	**545**	**465**
Personel Ödenekleri	209	170
İşletme Zararı	**112**	**88**
Faiz Yükü	83	70
Yapacakları Yatırım	**80**	**71**
Dönem Zararı	-15	-15
Bütçeden Alacakları Para	**27**	**21**
Borçlanma Gerekleri	94	89

Kaynak: DPT

- Özelleştirilecekler dahil, tüm işletmeci KİT'lerin 1995 yılı satış hasılatları 1.388 trilyon lira olarak tahmin ediliyor. Özelleştirme kapsamındaki KİT'lerin tamamı özelleşse bu rakkam 796 trilyon liraya düşüyor.
- KİT'lerin tamamında 545 bin personel var. Özelleştirme kapsamındaki KİT'lerin tamamı satılsa bile KİT'lerde 465 bin personel çalışacak. Bunlara 170 trilyon lira ödeme yapılacak.
- KİT'lerin 1995 yılında 80 trilyon lira toplam yatırıma ihtiyaçları var. Bu ayakta kalmak için zorunlu yatırım harcaması. Özelleştirilecek KİT'lerin tamamı özelleştirilse bu rakkam kalan KİT'ler için 71 trilyon lira yük getiriyor.
- Özelleştirme kapsamındaki KİT'lerin tamamı satılsa bile kalan KİT'lere Bütçe'den 21 trilyon lira yardım yapmak zorunluluğu var. Kalan KİT'lerin 89 trilyon lira yıl içinde borçlanma ihtiyaçları ortaya çıkacak.

Bu bilgileri şunun için özetliyorum: KİT sorunu denilince sadece "özelleştirme" konusunu tartışıp, sayfayı kapatmak hatalı olur. Özelleştirme yapılsın yapılmasın sorun, KİT'ler doğru dürüst yönetime kavuşturulması, sağlıklı üretim birimleri halinde çalışmalarının teminidir. Unutmayınız, KİT'lerin ekonomik faaliyetin hemen hemen yarısını sürükleyen ekonomik birimler. Bir vücudun yarısı "felç" olmuş ise, öbür yarı ne ölçüde işe yarar ki?

A. Rıza Kardüz, SABAH 3.11.1994

Hisse senetlerinin halka arzı

Abdullah SEÇKİN

Ekonomik faaliyetin amacı kar etmektir. Hangi ekonomik sistem içinde olursa olsun amaç belirli ilkeler çerçevesinde kar etmekse, karın maksimizasyonu teorileri (insan fıtratı gereği) gündeme gelecektir. İşte ekonomik sistemler bu noktalarda prensipler vazedecekler, mikro seviyede kar maksimizasyonu hesaplarıyla makro seviyede sistemin menfaatlerinin çatışması engellenecektir.

Sanayi devrimi - teknoloji transferi - global ekonomi şeklinde ifade edilen üç basamaklı yapının en tepesinde, sistemin kimin için çalıştığını anlamak zor değildir; ortamı etkileme ve yönlendirme konumunda olan güçlüler için. Güç ölçekten kaynaklanmaktadır. Ölçek ise rekabette çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Ölçek yetersizliğinden ötürü rekabet daima, daha büyük olanların lehine işlemektedir. Hatta daha ileri aşamalarda birkaç büyük şirketin birleşmesi gündeme gelmekte, başedilmesi imkansız devasa yapılar ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan, yukarıda çerçevesi çizilen rekabet ortamı içinde ölçeği yakalama çabası ve insan fıtratındaki büyüme/gelişme hırsı doğal olarak yatırımı gündeme getirmektedir. Kaynakların kıt olması nedeniyle de finansman denilen müessese ortaya çıkmaktadır. Finans sisteminde gözetilen amaç, etkin bir yapılanma içerisinde küçük sermayeleri biraraya getirerek kaynakları en iyi şekilde kullanan, yeterli ve verimli bir yatırım imkanı ortaya çıkarmaktır. Öyleyse finans sistemi, genel ekonomi içerisinde kaynakların optimum kullanılması amacına yönelik belirli kural ve ilkeler altında çalışan bir sistem olmalıdır.

BORÇLANMA İHTİYACI VE METODLARI

Günümüz dünya ekonomik sistemi içinde, şirketlerin temel borçlanma yolları şunlardır:

1. Banka ve Özel Finans Kurumu Kredileri

Tasarrufların verimli yatırımlara dönüşebilmesi için risk alma durumunda olan sermayenin desteklenmesi şarttır. Küçük tasarruflar, büyük ölçekli yatırımları finanse etmede kullanılacaktır. Halktan belirli bir faiz oranıyla bankalarda toplanan mevduatlar yine belirli bir kredi faizi oranı ile finansman talep eden kuruluşlara kullandırılır. Özel Finans Kurumlarının halktan topladıkları mevduatlar ise İslami prensiplere uygun olarak vadeli alım satım işlemlerinde (murabaha) kullandırılır ve elde edilen karın bir kısmı mevduat sahiplerine kar payı olarak ödenir. Bankaların işlevine yakın bir işlev görürler.

2. Tahviller (Finansman Bonosu)

Özel sektör kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarını karşılamak için çıkardıkları borçlanma senetleridir. Belirli bir vade ve faizin zikredildiği bu tahvillere sahip olanlar, vadesinde anapara ve faizlerini sabit bir getiri ile tahsil etmiş olurlar. Finansman bonosunun faizi peşinen de ödenebilir.

3. Kazanılması muhtemel kar'dan pay almaya ilişkin hakların satışı (Gelir Ortaklığı Senedi)

Gerçekleşmesi muhtemel bir gelirin -eğer gerçekleşirse- gerçekleşme anında paylaşılmasına ilişkin taahhüttür ki, bir intifa hakkını ifade eder. Elde edilecek kar nisbi olarak dağıtılacaktır. Asgari olarak "sıfır kar payı" ifade edilmekle beraber, pratikte, bu senetlerin alacağı asgari kar payları (enflasyon oranı, ort. faiz oranı vs.) seneti satarken belirtilmektedir.

4. Ortaklık Paylarının Satışı (Hisse Senedi)

Şirkette her türlü ortaklığı ifade eden, oy ve karpayı hakkı bulunan, hisse senetleridir ki, hem müessesenin zaman içinde büyümesi ile payların değerlenmesi hem de her yıl şirketin faaliyetleri sonucunda elde edilecek karpayını (temettü) ifade eder. Arz eden açısından maliyeti yalnızca dağıtılacak karpayıdır.

Menkul kıymeti ihraç eden, borçlanan şirketler açısından bakıldığında ilk ikisi tamamiyle sabit maliyetli bir finansman metodudur. Sabit bir faiz (ya da vade farkı) maliyeti taşımaktadır. Finansmanın kullanılacağı faaliyetten elde edilecek getirinin finansman maliyetini (faizi ya da

vade farkını) karşılayıp karşılamayacağına bakılır. Üçüncüsü de bu grup içinde değerlendirilebilir.

Dördüncüsü, ortaklığı ifade eden hisse senetleridir. Kar'a ortak olunduğu gibi tasfiye yada iflas halinde -varsa- hisse nisbetinde zarar'a da ortak olunur. Hisse senetlerini halka arz eden bir şirket, herhangi bir faiz maliyetine katlanmak zorunda kalmayacaktır. Bununla birlikte şirketin eski ve büyük ortakları muhtemelen istikrarlı ve makbul yeni ortaklara sahip olacak, yıl sonunda -eğer gerçekleşmişse- gerçekleşen kardan hisseleri nisbetince ortaklara kar dağıtacaktır.

Borç veren yada finansman sağlayan açısından bakıldığında ise; Mevduat, Tahvil ve benzeri menkul kıymetler tamamiyle sabit getirili/faizli işlemlerdir. Dolayısıyla, minimum risk ve sabit bir getiriyi ifade etmektedir. Gelir Ortaklığı ve İntifada senetleri ise bugünkü uygulamaları ile asgari getiri garantisiyle yine aynı gruba irca edilebilir. Hisse Senedi tamamen bunların dışındadır ve kar-zarar ortaklığına dayanan bir yapıya sahiptirler. Getiri belirsizdir. Maksimum risk taşırlar.

Yukarıda açıklanan temel yöntemlerin türevleri de aynı şekilde değerlendirilebilir. Fakat bu çalışmada amaçlanan faizden arındırılmış bir finansman yöntemidir. Öyleyse ortaklık paylarının (hisse senetlerinin) halka arzı bu yazının asıl konusunu teşkil etmektedir.

Yıllar	Borsada işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri Milyar TL	Milyon $	Toplam İşlem Hacmi Milyar TL	Milyon $
1990	55.238	18.737	15.313	5.854
1991	78.907	15.564	34.487	8.502
1992	82.809	9.922	56.339	8.567
1993	546.316	37.824	255.221	21.771
1994*	858.193	22.584	550.232	21.771

*Kasım sonu itibariyle

Yıllar	Borsa Kotunda Bulunan Şirket Sayısı	Borsada İşlem gören Şirket sayısı
1990	916	110
1991	1.092	134
1992	1.232	145
1993	1.284	160
1994*	1.273	171

*Kasım sonu itibariyle

Ülke	Borsalarda işlem gören şirket sayısı
Hindistan	3.134
Brezilya	1.131
Kore	693
Malezya	406
Tayvan	334
Türkiye	171,

MENKUL KIYMETLER VE SERMAYE PİYASASI

Günümüz ekonomik sisteminde tüm bu finansal muameleler belirli kurallara bağlanmış, banka kredileri dışındaki muamelelere ilişkin belgeler menkul kıymetler olarak tanımlanmış ve üçüncü şahıslar arasında alınıp satılan meta haline getirilmiştir. Amacı menkul kıymeti her an paraya çevrilebilir (likit) hale getirerek, alım-satımını teşvik ederek, sermaye hareketine (seyyaliyet) ortam hazırlamaktır.

Menkul kıymetlerin ve diğer sermaye piyasası araçlarının işlemlerinin yapıldığı piyasaların tümüne verilen isim Sermaye Piyasası'dır. Bu amaca hizmet eden organize piyasalar borsalardır. Ülkemizde de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) sanıldığı gibi yalnızca Hisse Senedi değil yukarıda zikredilen tüm menkul kıymetlerin işlem gördüğü bir müessese olarak faaliyetini sürdürmektedir.

Kanuni çerçeve ve gerekçeleri:

Sermaye Piyasası Kanunu'nun 1. maddesinde menkul kıymetlerin alınıp satıldığı piyasa olan Sermaye Piyasası'nın organizasyonu ve denetiminde Sermaye Piyasası Kurulu görevlendirilmiş ve amaç ve görevi belirtilmiştir:

"Tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın biçimde katılmasını sağlamak amacıyla sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemektir."

Sermayenin tabana yayılmasıyla finansal yapının daha güçlü olacağı ve makro planda gelişmeyi destekleyeceği teorisi sermaye piyasalarının varoluş sebebidir. Halka açılan şirketler Sermaye Piyasası Kanunu'na tabi olmaktadırlar. Bu kanunda sermayenin tabana yayılması, azınlık haklarının korunması, kamunun doğru bilgilendirilmesi emniyeti suistimal ve haksız kazançlara meydan verilmemesi gibi konular gözönüne alınmıştır.

Sermaye Piyasası Kanunu (SPK), Türk Ticaret Kanunu'na (TTK) nisbetle azınlık haklarına daha fazla önem vermekte ve değişik koruma yöntemleri kullanmaktadır. Fakat diğer taraftan büyük ortağın şirketi rahatlıkla sevk ve idare edebilmesini, karar verme esnekliğini ve kabiliyetini engelleyecek tutum ve davranışlara izin vermemeye dikkat etmektedir.

TTK'da şirketin elde ettiği karın ne oranda dağıtılacağına Genel Kurul karar vermektedir, SPK'da ise elde edilen net karın en az yarısının ortaklara dağıtılması zorunluluğu getirilmektedir. Halbuki şirketlerin büyük ortakları, yani şirketin yönetiminde bulunan ortaklar karın dağıtılmasından ziyade şirket bünyesinde kalmasını, finansman ihtiyacı duymaksızın yatırımların artmasını ve şirketin büyümesini arzu ederler.

İmtiyazlı paylar TTK'da olduğu gibi SPK'da da kabul edilmiştir. Ayrıca belirli büyüklüğe erişmiş (aktif toplamı min 50 milyar TL) halka açık şirketlere bağımsız denetleme zorunluluğu getirmiştir. Şirketle ilgili bilgilerin kamuya duyurulması şartı konmuştur.

HALKA ARZIN AVANTAJLARI

Özkaynakların Güçlenmesi: Halka arz iki değişik yöntemle yapılabilmektedir:

1. Ortakların ellerinde bulundurdukları payları satmaları.
2. Sermaye artışı yaparak arttırılan kısmın şirket tarafından mevcut ortaklara rüçhan hakkı kullandırılmadan satılması.

Halka arzın her iki şeklinde de yeni/taze bir kaynağın oluşması sözkonusudur. Oluşan kaynak şirketin büyük ortaklarında yada şirketin kasasında olacaktır.

Vergi Avantajı: Halka açık şirketlerde, halka açık olmayanlara oranla yaklaşık % 7.5 oranında vergi avantajı sözkonusudur.

Tanıtım, İmaj: Halka açık ve borsada hisse senetleri işlem gören şirketlerin basın/yayın organlarınca çeşitli şekillerde doğal tanıtımları yapılmaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli olup tanıtım ihtiyacı duyan şirketler için oldukça önemlidir. Şirketin gelecekteki finansman ihtiyaçlarının karşılanması yönünde diğer finansal kuruluşlar tarafından da tanınma imkanı ortaya çıkar. Şir-

ket ile dolaylı yada dolaysız ilgilenen kişi sayısı artar.

Likidite: Yeni ortaklar gelecekte yapılması düşünülen proje ve yatırımların finansmanında sermaye artışı yoluyla kendilerine başvurulabilecek hazır kaynak olarak değerlendirilmektedir. Bu potansiyel ile şirketin likiditesi hem ili halka arzda hem de daha sonraki sermaye artışları ile yükseltilebilir. Ortakların payları parasal bir değer kazanır ve paraya çevrilebilir bir halde bulunur.

Şeffaflık ve Kredibilite: Şirketin faaliyetlerinin bağımsız denetleme kuruluşları tarafından denetlenmesi ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından izlenmesi, şirketin şeffaf olmasına ve dolayısıyla daha rahat ticari ve kredi ilişkilerine girilmesine neden olacaktır.

Kurumsal Yapılaşma ve Profesyonellik: Küçük ve orta ölçekli şirketler genellikle şahıs veya aile şirketleridir. Ölçek büyüdükçe bu özelliğin uzun süre muhafaza edilmesi güçleşmektedir. Kurumsallaşmaya gidilmediğinde ise, nesil değişikliklerinde, miras, şirketi sahiplenmeme, ehliyet gibi nedenlerle bu tip şirketler genellikle küçülmektedir. Halbuki kurumsal yapının getireceği profesyonellik ruhu şirketin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunacaktır.

HALKA ARZIN DEZAVANTAJLARI

Şirket Kontrolünü Kaybetme Riski: Şirketin büyük ortaklarının şirket paylarının çoğunluğunu kaybetme ihtimali, çoğunluk payların halkın elinde olması ve bir grubun bu payları toplaması ile ortaya çıkabilir. Çoğunluk payla yada imtiyazlar halka satılmayarak bu ihtimal ortadan kaldırılabilir.

Sürekli Denetim ve Kontrol Altında Bulunma ve Kamuyu Bilgilendirme Mecburiyeti: İyi ve düzgün çalışan, ortaklık haklarına tecavüz etmeyen bir şirket için problem olmamalıdır.

Şirket Karının En az Yarısının Ortaklara Temettü Olarak Dağıtılması: Enflasyonist ortamlarda şirketlerin arzu etmeyeceği bir husustur. Karlarının büyük kısmını dağıtmaması ve şirket bünyesinde bırakması tercih edilir. Halbuki SPK azınlık haklarının korunabilmesi amacıyla karın yarısını temettü olarak ortaklara dağıtımı şartını getirmektedir. Bunu izale edebilmek amacıyla şirketler bedelli sermaye artışları yoluyla, verdikleri temettüyü fazlasıyla geriye almaktadırlar. (Bkz. Çerçeve Yıl 3, Sayı 11, sf. 28)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1980'li yılların başında hukuki çerçevesi oluşturulan Türk Sermaye Piyasası ciddi gelişmeler kaydederek bugüne kadar ulaşmıştır. 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının bugünkü yapısına kavuşturulması ile halka arz geleneği yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Sermaye piyasalarının genişlemesi ve bu piyasalardaki işlem hacimlerinin artması, yeni halka arzlar için daha kolay fon bulma imkanı sağlamaktadır. 1986 yılında 50 şirketin hisse senedinin işlem görmete olduğu İMKB bugün 171 şirketin hisse senetlerinin işlem gördüğü yılda 20 milyar dolar işlem hacmiyle oldukça ciddi bir fon kaynağı olmuştur. Sadece 1994 yılı içerisinde (20.12.94) halka açılmalarla 19 şirket 235 milyon $ civarında bir taze kaynak elde etmişlerdir.

Türk sermaye piyasası ile aynı kategorideki diğer ülkelerin mukayesesinde de görülebileceği gibi, Türk sermaye piyasasının önünde katedeceği çok uzun bir yol vardır ve bu yolu katetmesi kaçınılmaz görülmektedir. Bu gelişme içinde yer almak ve sunmuş olduğu kaynakları kullanmak genel bir menfaat anlamına gelmektedir.

Küçük ve orta ölçekli şirketler girişte ifade edilen nedenlerden dolayı büyümek ve gelişmek durumundadırlar. Pazar payını artıramayan bu şirketler küçülmeye mahkumdur. Öyleyse büyümenin sihirli kelimesi, finansman gündeme gelmektedir. Oysa prensipli çalışan ve her türlü finansman şeklini benimsemeyen şirketler için finansman, hiç duymak istemedikleri, telaffuzu zor bir kelimedir. Gerçekten de finansal mekanizmaların çoğunun temelinde faiz temel parametredir. Oysa kar/zarar ortaklığı sistemi, faizle hiçbir benzerliği olmadığı halde en az faiz ve faiz türevi diğer finansal araçlar kadar kredilendirme görevi görebilir.

Özetle iyi bir planlama, fiyatlandırma ve zamanlama ile halka açılan ve azınlık hisselerini halka satan şirketler, ölçeklerini büyütme imkanına sahip olurlar. Faize dayalı finansman modellerinden tamamen farklı olan hisse senedi halka arzı, en cazip finansman şekli olarak görülmektedir. Diğer finansman araçları hisse senedi arzıyla mukayese edildiğinde her durumda daha yüksek maliyetlidir.

Tüm şirketlerin, özellikle küçük ve orta ölçekli şirketlerin, gelişmekte olan sermaye piyasalarında yerlerini almaları gerekir. Bu piyasalardaki kaynaklar, her türlü finansman şeklini benimsemeyen ve prensipli çalışan şirketler için en zahmetsiz ulaşılabilecek ve en temiz finansman kaynaklarıdır. Ölçeklerini büyütmek ve rekabetçi bir ortamda mücadelelerini sürdürmek isteyen şirketlerin bu imkanı muhakkak değerlendirmesi gerekir.

Şirketini başkalarıyla paylaşmak şirket sahiplerine pek hoş görünmez. Böyle düşünenler için şu düşünce tarzı daha faydalı olabilir:

Şirketi başkalarıyla paylaşmak yerine, şirketin kontrolü açısından gereği olmayan, azınlık payları temsil eden ve kasada durduğu müddetçe saklama külfetinden başka birşey ifade etmeyen kağıt parçalarını parayla değişecekler. Bu arada şirketin sahipliğinden de vazgeçmemiş olacaklar ve sağlıklı büyüyebileceklerdir.

DOSYA
GÜMRÜK BİRLİĞİ
VE TÜRKİYE

Türkiye'nin Gümrük Birliği macerası

Dr. Ömer BOLAT*

*MÜSİAD Genel Sekreteri

1994 yılını geride bırakıp, 1995 yılına girerken, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişimi üzerinde çok kritik etkileri olabilecek "AB ile gümrük birliği"ni tamamlamasına yalnızca 365 gün kalmıştır. Türkiye'de 150 yıllık batılılaşma saplantısında, siyasi otorite ile bürokrasinin iş dünyasının ve medyanın şu anda etkin olan kesimi için kaçırılmaması gereken son tren olarak algılanan gümrük birliği, bu kesimler için ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi gereken, "eğer gerçekleşmezse Türkiye'nin mahvolacağı" korkularını etrafa yaydıkları bir oluşum.

Gümrük birliğine karşı çıkanlar "şeriatçı-solcu ve tapon sermayenin ittifakı" olarak lanse edilirken, gümrük birliği konusundaki endişeleri ortaya koyan DPT'nin raporu "aman Başbakan görmesin, çok kızar" korkutmasıyla HDTM tarafından hasıraltı ettirilmektedir.

AB yetkilileri "tam üyeliğe hayır, ama emsalsiz ve engelsiz bir pazar için Türkiye ile gümrük birliğine evet" derken gerçek niyetlerini ve ekonomik faydalarını ortaya koymakta. Buna karşın yukarıda bahsettiğim bizdeki gümrük birliği yanlıları hala "AB'ne tam üyelik hayalleri görmekte, kendilerinin de ifade ettiği gümrük birliğinin getireceği zorlukları küçümsemektedirler. Gümrük Birliği müzakereleri 9 Kasım '92'de kurulan Yönlendirme Komitesi çerçevesinde başladığından bu yana masada yalnızca AB tarafı konuştu, onların getirdiği dosyalar kabul edilmek zorunda kaldı. 9 Kasım '92'de gümrük birliğinin tamamlanması kararını Türk kamuoyuna izah ederken, en önemli ihraç kalemlerimiz olan tekstil-giyimde kotalar ve anti-damping vergisi uygulamaları 1 Ocak 1996'da kalkacak şekerini kullanan yetkililer yanıldılar. Bu kısıtlamaların kalkması için başka şartları da kabul ettiler."Gümrük birliği gerçekleşince bizi de 2000 yılında AB'ne tam üye yaparlar" diye düşünenler 2000 yılında Doğu Avrupa ülkelerinin, 2005-2010 yıllarında Baltık ülkelerinin, hatta Sırbistan'ın üye yapılma planlarını duyunca hayal kırıklığına uğradılar. Ama istif hiç bozulmadı. "Belki birgün bizi de alırlar." Umut fakirin ekmeği nasıl olsa.

Türk halkı ne düşünüyor? Soran mı var? Ulaşılmak istenen Avrupalı değerler böylesine hayati konularda referandum yapılmasını öngörüyor ve örneklerini gösteriyor. Türkiye'de değil referandum, milletin vekilleri bile konuyu tartışamıyorlar. Siyasi otorite ve bürokrasi, batılılaşma masalı ve gümrük birliğinin medyaya getireceği imkanları göstermek suretiyle medyayı yanına alarak "gümrük birliği" yemeğini pişirmek istiyor. Ancak Türklere ve müslümanlara karşı tarihten gelen ve dini rekabete dayanan bağnazlığı şimdilik buna izin vermiyor, izin vermek içinde "Güneydoğu" diyor, "Kıbrıs" diyor, yarın "Konstantinopolis" demeyeceğini kim garanti edebilir?

Bu yazımızda Gümrük birliği tablosunu ortaya koyup, neden "Gümrük birliğine hayır" dediğimizi açıklayacağız.

GÜMRÜK BİRLİĞİ NEYİ KAPSAYACAK?

1994 yılı içinde Yönlendirme Komitesi'nin yürüttüğü Gümrük birliği müzakereleri çerçevesinde iki taraf arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren başlamak üzere anlaşmaya varılan ancak AB tarafının 19 Aralı '94'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında onaylamayı bazı siyasi tavizler (DEP davası, güneydoğu ve Kıbrıs konularında) koparmak için 6 Mart '95 tarihindeki toplantıya ertelediği Gümrük Birliği çerçeve anlaşmasının kapsamı şöyledir:

- Gümrük birliği sanayi ürünlerini kapsayacak. Türkiye ve AB kömür ve çelik ürünlerini de GB kapsamına almak için bir protokol imzalayacaklar.
- Türkiye AB'den ithal ettiği 12 ve 22-yıllık listedeki tüm sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlayacak ve fon kesintilerini kaldıracak.
- Türkiye konsolide liberasyon oranını % 100'e getirerek, AB'nden ithalatta miktar sınırlamaları uygulayamayacak.
- Türkiye kendi millî gümrük tarife sisteminin AB'nin Ortak Gümrük Tarife'sine uyumunu tamamlamış olacak. Yani Türkiye üçüncü ülkelere karşı OGT'ndeki oranları uygulayacak.

- OGT'ye uyum ile birlikte, Türkiye'nin Topluluğun gümrük mevzuatını aynen uygulaması gerekecektir.

Burada Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması gereğince (madde 10 ve Katma Protokol hükümleri), AB'nin de gümrük birliğinin tamamlanması için Türkiye'ye 1982'den bu yana uyguladığı birçok tekstil-giyim ürünlerindeki kotaları ayrıca anti-damping vergilerini kaldırması gerekirdi. Çünkü Ankara Anlaşmasının 10. maddesinde gümrük birliği şöyle tanımlanmaktadır: "Gümrük Birliği; - Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin ve miktar sınırlamalarının, millî üretime, Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eş etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını; - Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar."

- AB bu tanımlamanın aksine, Türkiye'ye uyguladığı tekstil-giyimdeki kotaların ve anti-damping tedbirlerinin kaldırılması için şu ilave isteklerde bulunmuş ve bunları kabul ettirmiştir:

- Türkiye AB'nin ortak dış ticaret politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerle akdettiği anlaşmaları (bu çerçevede EFTA ile zaten serbest ticaret bölgesi anlaşmaları imzalanmıştı. AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları, Mağrib ülkeleri ile tercihli ticaret ve İsrail ile anlaşmaları vb. gibi.).

- Bundan böyle Türkiye Brüksel'de AB Konseyi ve Komisyonu'nun belirleyeceği uluslararası anlaşmalar ve düzenlemeleri uygulayacak. Yani AB, Türkiye adına bağlayıcı taahhütlere girecek. Buna karşın Türkiye'nin menfaatlerini kollama imkanı pek mümkün olmayacaktır. Çünkü Türkiye AB'nin karar masasında yer almayacaktır. Belki iki taraf arasında bir danışma mekanizması kurulabilir. Ama danışma yoluyla üyeliğe alınmayan Türkiye'nin menfaatlerini koruması zordur. Daha da kötüsü, AB'nin Kıbrıs, Azerbaycan vb. meselelerde alabileceği ekonomik müeyyidelere Türkiye'nin de uyması istenecektir.

- Türkiye anti-kartel, devlet yardımları ve şirket birleşmeleri alanında AB'ndeki gibi bir mevzuat çıkaracaktır. Nitekim geçtiğimiz günlerde anti-kartel mevzuatı çıkarıldı. AB'nde her türlü teşvikler gizli bir şekilde verilirken, Türkiye'deki yatırım ve ihracatı teşvik mevzuatı kuşa döndürülmüş, direkt etkili olan navlun primi ve mahsup sistemi de 1994 yılı sonunda kaldırılmaktadır.

- AB Türkiye'nin patent, fikrî ve sınaî mülkiyet hakları yasasını çıkarmasını istemektedir. Patent yasası TBMM'nin Plan ve Bütçe Komisyonu'ndan geçmiş olup, Genel Kurul'da görüşülecektir.

- AB-dışı üçüncü ülkelerden teşvikli mevzuatı kapsamında sıfır gümrük vergisi ve fonla girdi ithalatı imkanı da kalkacaktır.

- Türkiye hiçbir ülke veya ülkeler grubuna AB ile gümrük birliğinden daha imtiyazlı bir rejim tanıyamayacak. Bunun anlamı Türkiye'nin kendisinin kuruluşuna öncülük ettiği KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi), ECO (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) ve İSEDAK gibi oluşumların Türkiye'nin gündeminden çıkmasıdır.

Gümrük Birliği için AB'nin Türkiye'nin önüne çizdiği ve müzakerelerde Türk yetkililerin kabul ettiği bu tablonun bir muhasebesini yapmak gerekir.

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN MUHASEBESİ

1. Gümrük Birliği ile amaçlanan hedef yönünden:

Gümrük birliğinin ekonomik açıdan ciddi sıkıntılara yolaçacağı kabul edilmekle beraber, Türkiye'nin batılılaşma çabaları için, Avrupa ile bütünleşme için kaçırılmaması gereken son tren olduğu, "NAFTA, AB ve APEC" gibi bloklaşmaların olduğu süreçte AB dışında kalınması halinde Türkiye'nin varlığının tehlikeye gireceği tezleri ileri sürülüyor.

Buna karşın, Doğu-batı bloklaşmasına dayalı sistem yıkıldıktan sonra AB'nin hızla içine girdiği genişleme sürecinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1 Ocak '95'te AB'nin tam üyesi oldular. 9-10 Aralık '94'te yapılan Essen Zirvesi'nde bu zirveye davet edilen altı Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin liderlerine 2000 yılı civarında tam üyelik taahhüdü verildi. Kıbrıs Rum kesimi ve Malta'nın tam üyeliğinden "kuvvetle" muhtemel olarak sözediliyor, hatta 2005-2010 yılları arasında Hırvatistan, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya ve Sırbistan'ın bile tam üyelik senaryoları yapılıyor, konuşuluyor. Tüm bu senaryolarda Türkiye'nin tam üyeliğinden sözedilmezken, Türkiye ile gümrük birliğine "engelsiz pazar" imkanları getireceği düşüncesiyle olumlu bakılmaktadır. Yani siyasi hedefin gerçekleşmeyeceği açıkça dile getirilirken, hâla "batılılaşma", "belki birgün alırlar" gibi tezlerle olumsuz etkileri çok daha büyük olacak gümrük birliğinden yana olunması yanlış bir seçimdir. Hem de, bu tercih üzerinde ısrarlı olunması, müzakerelerde Türkiye'den 19 Aralık '94 toplantısında olduğu gibi Kıbrıs, Güneydoğu meselesi gibi alanlardan taviz bekleniyor.

AB'ye üye olamamak bir ülkenin varlığını sona erdirmez. Norveç halkı tam üyeliği, İsviçre halkı da Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması'na dahil olmayı reddettiler. Bu sonuç iki ülkenin sonu anlamına gelmedi. Malezya, Endonezya, Güney Kore gibi ülke-

ler son 15 yıldaki müthiş ekonomik performanslarını AB ile gümrük birliği yoluyla elde etmediler.

Diğer taraftan, Avrupalı değerler sistemini benimsemeyi, uygulamayı amaç edinenler, gümrük birliği veya tam üyelik gibi hayati bir konuda halkın görüşünü sorma, referandum yapma yolunu seçmemektedirler. Bu konu milletin vekillerinin gündemine getirilip, Meclis'te tartışılmamıştır bile. Doğru olan, Fransa'nın, İsviçre'nin, İrlanda'nın yaptığı gibi konuyu tüm yönleriyle halka arzedip, referandum yoluyla onların görüşlerini sormak ve çıkan karara saygı göstermektir.

Tarihi, sosyal ve kültürel bağlarımızın en yakın olduğu bölge AB olduğu gerekçesiyle gümrük birilği ve tam üyelik isteyenlere Avrupa'nın Bosna, dağlık karabağ ve Çeçenistan gibi müslümanların zulüm altında olduğu ülkelerdeki meselelerde nasıl tarafgir ve önyargılı olduklarının açıkça görüldüğünü hatırlatmak gerekir.

2. Anlaşma yükümlülüklerini yerine getirme açısından:

Türkiye ilk defa (minik Anderra dışında) AB'ne tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni kuran ilk ülkelerden biri olacaktır. Türkiye 1988'den beri gümrük vergisi indirimleri ve fon kesintileri indirimlerini ciddi bir şekilde yaparken, gümrük birliği çerçevesinde bu vergileri sıfırlamayı planlamışken, AB'nin tekstil-giyim kotalarını kaldırma, anti-damping vergilerini kaldırma gibi alanlarda harekete geçmediği, emeğin serbest dolaşımını sağlama niyetinin olmadığı görülmektedir.

AB, öte taraftan Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde uğrayacağı 3-3,5 milyar dolarlık gelir kaybını telafi etme konusunda taahhüt vermemektedir, hatta 600 milyon ECU'luk 4. Mali Protokol'un serbest bırakılmasını dahi Yunanistan'ın onay vermemesine bağlamaktadır. Halbuki İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelere AB'a tam üyelik öncesinde büyük miktarlarda (toplam 5,4 milyar dolar) mali yardım yapılmıştı. AB tarafı, gümrük birliğinin uygulama sonuçlarını gördükten sonra malî kredi verme konusunu görüşüleceğini belirtiyor.

3. Ekonomik Rekabet Açısından:

Türkiye 2 seneden uzun bir süredir Yönlendirme Komitesi çerçevesinde gümrük birliği müzakerelerini sürdürürken, AB tarafından herhangi bir taviz alınamamıştır. Bunun üstüne, Türkiye'deki makro ekonomik göstergeler o günden bu güne giderek kötüleşmiştir. Avrupalı sanayiciler % 2-2,5'luk enflasyon oranı, % 5-6 oranındaki kredi maliyetleri, düşük maliyet enerji ve hammadde girdileri ile çalışırken, Türk sanayicileri tüm bu girdilerde olumsuz rakamlarla boğuşmaktadırlar.

Tekstil-giyim sanayicileri dışında Gümrük Birliğini hararetle destekleyen sektör görünmemektedir. Otomotiv, beyaz eşya, demirçeli, gıda sanayileri belirli geçiş dönemleri istemektedirler. Tekstilden başka bazı sektörler de rekabet edebilir. Ancak önemli olan Türk sanayinin geneli itibariyle, gümrük birliğinin özellikle ithalat artışı ve istihdamın azalması gibi olumsuz etkilere yolaçmadan gerekli çözümlerin bulunmasıdır.

Burada Türkiye'nin ihracatında "AB'nin payının % 51 olduğu, bu nedenle AB ile ekonomik bütünleşmeye gidilmesi" lehindeki görüşe katılmak mümkün değildir. İSO'nun bir araştırmasına göre (Kasım 1994) Türkiye'nin ihracat patlaması, 1980'den sonraki dönemde İslam ülkelerine, özellikle İran, Irak ve Libya pazarlarına yapılan ihracatla sağlanmıştır. Bu ülkelerdeki müteahhitlerimizin yaptıkları işler hem tecrübe hem de sermaye birikimi kazandırmıştır. Siyasi otoritenin ekonomiyi ve işadamlarını yönlendirdiği İslam ülkeleri 1982 ve 1983'te toplam ihracatımızın % 48 ve % 46'sını oluşturuyorlardı, ve AB'den daha fazla malı Türkiye'den alıyorlardı. Önemli olan, ülkenin bütünleşme arayışlarında doğru yönün ve hedeflerin siyasi otorite tarafından doğru bir şekilde teşhis edilmesidir.

NELER YAPILMALI?

Bu şartlar altında gümrük birliğine gitmek yanlıştır.

Ülkemiz, gelir düzeyi yüksek Avrupa Ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini tercihli ticaret rejimi temelinde sürdürmelidir. Ancak Türkiye eko-stratejik ve jeokültürel konumu ile geniş yelpazeli bir dş ilişkiler ağı kurma imkanına sahiptir.

Türkiye İslam ülkeleri ile ekonomik ve siyasi bütünleşme arayışı içinde olmalıdır. Türkiye'nin dini, tarihi, kültürel bağları, ana kucağının ve önderlik sahasının İslam dünyası olduğunu göstermektedir.

İslam ülkeleri Türkiye'nin ihracat atağı yaptığı her dönemde öncü olmuşlardır. 1981'den 1986'ya kadar olan dönemde İslam ülkelerinin toplam ihracatımızdaki payı % 37-38 ile AB ülkelerinin toplam payından daha fazla olmuştur. Müteahhitlerimiz Libya'da Ortadoğu ülkelerinde kazandıkları sermaye ve know how ile bugün dünyanın değişik bölgelerinde başarılı işler yapmaktadırlar. Bu gelişmede o zamanki siyasi otoritenin gayretleri ve yönlendirmeleri çok etkili olmuştur.

Ancak daha sonra siyasi otorite bu pazarları, kardeş ülkelerde ekonomik ve siyasi ilişkileri bir kenara itince hatta soğutunca "Türkiye'nin tek çıkış yönü AB'dir" şeklinde yanlış bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Biz bugün AB ülkelerine doğru dürüst gıda ürünleri ihraç edemez iken (gurbetçi işçilerimiz sayesinde bir miktar ihracak yapıyoruz), komşu altı İslam ülkesinin yılda 15 dolarlık pazarlarını görmezden geliyoruz.

Üye sayısı 10'a ulaşan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) çerçevesinde üye ülkeler arasındaki ilişkiler canlandırılmalıdır. 5-6 yıl önce toplam 3-3,5 milyar dlarlık dış Ticaret hacmine sahip olduğumuz İran ile bugün 800 milyon dolarlık ticaret hacmine ancak ulaşıyoruz.

KEİB ülkeleri ile ilişkileri somut projeler bazında geliştirmeliyiz.

Benzer şekilde, dünyada en çok döviz rezervlerine ve en yüksek kalkınma hızına sahip uzakdoğu ülkelerinin tekstil-giyim ürünleri, gıda ürünleri ve inşaat malzemeleri alanındaki büyük pazarları ihmal edilmektedir. Bu ülkelerle muazzam ölçülerde dış ticaret ve ortak yatırım arayışı içinde olabiliriz.

Avrupa Topluluğu'nun kısa tarihi

Murat BERK

A- AVRUPA TOPLULUĞUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Avrupada tek bir devlet ya da Avrupa birliğini gerçekleştirme isteği Roma imparatorluğundan bu yana Avrupalının idealidir. Tarihte sayısız asker, hükümdar, aydın, ilim adamı bu fikrin altyapısını oluşturmuştur. Fakat kökleri tarihin derinliklerine kadar inen Avrupa Birliğini oluşturmak amacıyla somut adımlar ancak II. Dünya savaşı sonrası atılabilmiştir. Bu savaştan harap bir şekilde çıkan Avrupada bir daha aynı acıları yaşamamak için mutlak surette tek bir devlet olma fikri yaygınlaymıştır. Marshall yardımlarını etkin kullunabilme amacıyla biraraya gelip OEEC'[1]yi kuran Avrupalı devletlerin bu programı başarıyla uygulamaları birliğe giden yolda ilk somut adım olmuştur. Fakat bu yardımların kendilerini Amerika'ya bağımlı kılacağından korkan Avrupalılar kendi sermaye piyasalarını oluşturmak istemişler ve bu amaçla bir ortak pazar kurmayı planlamışlardır. Ortak pazarın, pazar genişlemesine yolaçarak sermaye ve teknolojiyi geliştireceğini düşünmüşlerdir. Ayrıca Sovyetler Birliğinin yayılmasını engelleme isteği Avrupa Birliğini gerekli kılan siyisi bir nedendir.

A.a. AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU

İşte böyle bir ortamda 9 Mayıs 1950' de zamanın Fransa dışişleri bakanı Robert Schuman, Fransız planlama örgütü başkanı Jean Monnet'nin çalışmalarının etkisiyle, savaş sanayinin temel girdileri olan, Ruhr bölgesindeki zengin kömür ve demir madenlerinin işletmesini uluslarüstü bir örgüte devrederek ilerde muhtemel bir Fransız-Alman çatışmasını engelleme düşüncesini ortaya koymuş ve dileyen Avrupa ülkelerinin bu örgüte üye olabileceklerini belirtmiştir. Bu çağrıya Almanya'nın yanısıra İtalya ve Benelüks ülkeleri olumlu yanıt vermişler ve 1 yıl gibi kısa bir müzakere dönemi arkasından 18 Nisan 1951'de Pariste imzalanan anlaşmayla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu-nu(AKÇT) kurmuşlardır. Schuman planı olarak da bilinen bu anlaşma aslında sanayinin iki temel hammeddesini kontrol altında tutmak üzere altı devlet arasında imzalanan bir kartel anlaşmasıdır.

Başarıyla gerçekleştirilen bu anlaşmanın ardından iki teşebbüs daha yapılmıştır. 1952 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953 yılında Avrupa politik Birliği. Politik ve askeri amaçlı olan bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmış, bu da ekonomik birlik gerçekleşmeden siyasi birliğin sağlanamıyacağını göstermiştir.

A.b. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU VE AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU

AKÇT'nin başarısı üzerine Paris anlaşmasını

1 OEEC(Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü): II. Dünya savaşı ertesi Avrupa'nın yeniden imarı konusunda ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa arasında 1947 yılında Mokova'da bir dizi görüşmeler yapılmış, burada bir mutabakata varılamaması üzerine ABD dışişleri Bakanı General George Marshall, kendi adıyla bilinen "Avrupanın imarı programı" fikrini ortaya atmıştır. Daha sonra Fransız ve İngiliz Dışişleri Bakanları, İspanya'nın dışında kalan tüm Avrupa ülkelerini Paris'te Avrupa'nın yeniden imarı programını formüle etmek için toplantıya çağırmışlardır.
16 Ülkenin katılımyla gerçekleştirilen konferans sonunda gıda ve tarım, enerji, demir-çelik, ulaştırma, kereste, işgücü, ödemeler dengesi ve finans komiteleri kurulmuştur. OEEC'nin amacı, Avrupa'daki üye devletler arasında güçlü bir Avrupa oluşturmak için ekonomik bir işbirliği sağlamaktır. Bu örgüte daha sonra ABD, Kanada, Batı Almanya ve İspanya katılmış ve Örgüt revize edilerek OECD (iktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) haline dönüştürülmüştür.

imzalayan bu altı ülke, ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak bir bütünleşmeye geçmek amacıyla, Massina'da 1-2 Haziran 1955'te iki yeni Avrupa topluluğunun kurulmasını kararlaştırmışlardır. Uzun süren müzakere ve teknik çalışmalardan sonra 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan anlaşmayla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. AET altı üye ülke arasında kömür ve çelik dallarında başlatılan bütünleşme hareketinin, ekonominin diğer bütün kesimlerine yayılmasını öngörmüş ve bu nedenle üç anlaşmanın en geniş kapsamlısı olarak nitelendirilmiştir. EURATOM'un amacı ise atom enerjisinin barışçı amaçlara kullanımının teşvikidir.

A.c. ALTI ÜYELİ TOPLULUĞUN GELİŞİMİ

1958'de yürürlüğe giren Roma anlaşması bu tarihten itibaren başarıyla yürütülmüş, üye ülkeler arasındaki gümrük birliği büyük çoğunlukla öngörüln tarihten birbuçuk yıl önce, 1 Temmuz 1968'de gerçekleştirilmiştir.

1969 yılındaki "La Haye Zirvesi"nde alının bir kararla Topluluğa katılma talebinde bulunan ülkelerin(İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç) müzakerelerinin başlatılması kabul edilmiştir. İki yıl süren müzakereler neticesinde İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1972 yılında topluluğa tam üye olarak kabul edilmişler, Noveç'in katılımı ise bu ülkede yapılan referandum sonucu menfi olduğundan mümkün olmamıştır.(2) Bu ülkelerin katılımıyla 9 üyeye sahip olan Topluluğa, 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz katılmış ve topluluğun üye sayısı 12'ye çıkmıştır. Bu tarihten sonra Topluluğa üyelik için başvurular artmış, 1987 yılında Türkiye, 1989 yılında Avusturya , 1990'da Malta ve

Kıbrıs Rum Kesimi 1991 Yılında İsveç, 1992'de Finlandiya, İsviçre ve Norveç tam üyelik için başvurmuşlardır. Yapılan müzakerelerin neticesinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Avrupa Birliğine tam üyeolmuşlardır. Norveç halkı ise yapılan referandumda %51 ile hayır diyerek Avrupa Birliğine katılımı ikinci kez reddetmiştir. Avrupa Birliği'nin bundan sonraki muhtemel gelişmesi Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta'dan sonra Doğu Avrupa ülkelerine doğru olacaktır. Türkiye'nin tam üyeliği ise neredeyse tamamen gündem dışı kalmıştır. Bu konuyu daha sonra irdeleyeceğız.

A.d. EFTA VE AVRUPA EKONOMİK ALANI

AET'nu kuran Roma anlaşması imzalanırken bütün Avrupa ülkelerinin bu anlaşmaya katılmaları çağrısında bulunulmuştur. Fakat İngiltere böyle bir anlaşmaya taraf olmak istmemekedir. Zira,eski kolonilerinden oluşan Commonwealth (İngiliz uluslar Topluluğu) ile olan tercihli ticaret ilişkilerinden kopması ciddi ekonomik, siyasal ve sosyal kayıplara yolaçabilecekti. Ayrıca tarım politikaı da topluluğun ki ile çelişiyordu. İşte bu sebeblerden dolayı AET'ye katılmayan İngiltere hem ticari olarak kendi durumunu muhafaza edecek hem de AET'ye rakip olabilecek bir oluşum amacıyla Avrupa Serbest Ticaret Bölgesini(EFTA) kurdu. EFTA'nın temel fonksyonu, üyeleri arasında ticareti serbestleştirmek ve rekabeti sağlamaktır. AET'den farklı olarak hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı ve Ortak Gümrük Tarifesi sözkonusu değildir. EFTA'nın üye ülkeleri şunlardır: İngiltere, Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç, Portekiz, Finlandiya ve İzlanda'dır. Anlaşma 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1984 yılında EFTA ile AET ülkeleri aralarındaki ticareti geliştirmek amacıyla birbirlerine karşı uyguladıkları tüm gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırarak Avrupa Ekonomik Alanı (EES) olarak bilinen bir serbest ticaret bölgesi kurmuşlardır.

ULUSLARARASI EKONOMİK ENTEGRASYONLAR

Özellikle II. Dünya savaşı sonra ülkeler kendi aralarındaki ticareti geliştirmek ve böylece hızla kalkınabilmek, savaşın yaralarını daha çabuk sarabilmek ve bunun yanında çeşitli ekonomik, siyasi ve sosyal sebeblerden dolayı ekonomik entegrasyonlar gerçekleştirmişlerdir. Bu entegrasyonlar değişik kademelerde olabilmektedir. Bunları şu şekilde sıralıyabiliriz:

1- Tercihli Ticaret Klüpleri:

İki veya daha fazla ülke aralarındaki mal ithalatında küçük tarife indirimleri yapar. Buna karşılık üçüncü ülkelere karşı kendilerine ait orjinal tarifelerini uygulamaya devam ederler. Büyük Britanya'nın kurmuş olduğu Commonwealt bu tür entegrasyona verilebilcek bir örnektir.

2- Serbest Ticaret Bölgeleri

İki veya daha fazla ülke aralarındaki tüm mal ithalatından gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmaları buna rağmen üçüncü ülkelere karşı orjinal gümrük tariflerini uygulamayı sürdürmeleri de buna verilebilecek en iyi örnek ise EFTA olarak bilinen ekonomik bütünleşmedir. Son yıllarda Kuzey Amerika'da oluşturulan NAFTA'da verilebilecek iyi bir örnektir.

3- Gümrük Birliği

Bu tip tercihli ticaret sisteminde ise ülkeler kendi aralarındaki mal ithalatında her türlü gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarını kaldırmalarına ek olarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve bunun zorunlu sonucu olarak ortak bir ekonomik politikası bulunması.

4- Ortak Pazar

Ortak pazar, Gümrük Birliği'nden farklı olarak ülkeler mal dolaşımının serbestliği yanında üretim faktörleri hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün dolaşımının AT 1992'den sonra bu birliği sağlmıştır.

5- Ekonomik Birlik

6- Siyasi Birlik

Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkilerinin kronolojisi

Hazırlayan: **Dr. Ömer BOLAT***

* *Milletlerarası Ekonomik İlişkiler Uzmanı*

AVRUPA BİRLİĞİ OLUŞUMUNUN KRONOLOJİSİ	TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN KRONOLOJİSİ	
		1946
19 Eylül 1946 Zürih'te bir konuşma yapan İngiliz Devlet adamı Winston Churchill "Avrupa Konseyi"nin oluşturulmasını önerdi.		
		1949
5 Mayıs 1949 Avrupa Konseyi (merkezi Strasbourg'da) kuruldu.		
		1951
18 Nisan 1951 Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg Paris'te imzaladıkları bir Antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nu kurdular.		
		1952
1 Ocak 1952 AKÇT Antlaşması yürürlüğe girdi.		
		1957
25 Mart 1957 AKÇT üyesi altı ülke; Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lümsemburg bu defa Roma'da imzaladıkları bir Antlaşma ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kurdular.		
		1958
1 Ocak 1958 AET ve EURATOM'u kuran Roma Antlaşması yürürlüğe girdi.		
		1959
	31 Temmuz 1959 Türkiye Yunanistan'dan 1,5 ay sonra AET'ye ortak üyelik için resmen başvurdu.	
	11 Eylül 1959 AET Bakanlar Konseyi, Ankara ve Atina'nın ortaklık başvurularını kabul etti.	
		1963
	12 Eylül 1963 Türkiye ile AET'yi bir gümrük birliğine götürecek Ortaklık Anlaşması (Ankara anlaşması) imzalandı.	

1964

1 Aralık 1964: Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması resmen yürürlüğe girdi. Birinci Ortaklık Konseyi toplantısı başladı.

1967

1 Temmuz 1967: Kurucu üye altı ülkenin imzalamış oldukları "Füzyon Antlaşması" sonucu AKÇT, AET ve EURATOM için tek bir Konsey ve Komisyon oluşturuldu. "Avrupa Toplulukları" terimi kullanılmaya başlandı.

1968

30 Haziran 1968: Avrupa Toplulukları'nda gümrük birliği öngörülenden 1,5 yıl önce tamamen tesis edilmiş oldu.

1969

6 Şubat 1969: Ortaklığın geçiş dönemine ilişkin müzakereler başladı.

1970

1 Ocak 1970: AET'nin 12 yıllık geçiş dönemi sona erdi. Ortak Dış Ticaret Politikası yürürlüğe sokuldu.

23 Kasım 1970: Türkiye ile AET iki taraf arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği kurulmasını öngören Katma Protokol'u Brüksel'de imzaladılar. Katma Protokol, 1973 yılından başlayarak bazı mallarda 12, bazılarında 22 yıllık bir geçiş süreci sonunda Gümrük Birliği kurulmasını öneriyordu. Tarım ürünleri ve kömür-demir-çelik ürünleri kapsam dışında bırakıldı.

1972

Nisan 1972-Mart 1973: Toplulukta bir Ekonomik ve Parasal Birlik kurma yolunda oluşturulan "Tünelde Yılan Sistemi" uluslararası para piyasalarındaki dalgalanmalar karşısında başarısızlığa uğradı ve çöktü.

1973

1 Ocak 1973: İngiltere, İrlanda ve Danimarka resmen Avrupa Topluluğu üyesi oldular. Norveç 1972'de yaptığı referandumdan hayır oyu çıkınca üye olmadı.

1 Ocak 1973: Katma Protokol resmen yürürlüğe girdi.

1976

1 Ocak 1976: Türkiye Katma Protokol'deki yükümlülüğünü yerine getirerek gümrük indirimi ve Konsolide liste uyumunu gerçekleştirdi.

25 Aralık 1976: Türkiye, tek yanlı bir karar ile Katma Protokol'deki korunma maddesini (60. madde) işletip tüm gümrük vergisi indirimleri, liberasyon ve Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ne uyum taahhütlerini durdurdu. Listelerde hiçbir indirim yapılmadı. O güne kadar indirimler, 22 yıllık listede yüzde 10, 12 yıllık listede yüzde 20, konsolide listede ise yüzde 40'a varmıştı.

1978

4-11 Ekim 1978: Türkiye AT'ye 5 yıllık plan süresince Türkiye'nin zorunluluklarının dondurulması ve aynı dönem için 8 milyar dolarlık yardım yapılması talebinde bulundu.

1979

13 Mart 1979: Ekonomik ve Parasal Birlik kurma yolunda ikinci deneme olarak bir "Avrupa Para Sistemi" oluşturuldu. ECU, AT'nun nosyonel, kaydi para birimi olarak kullanılmaya başlandı.

28 Mayıs 1979: AET, Yunanistan ile tam üyelik anlaşmasını imzaladı.

21 Mayıs 1979: AT Konseyi, Türkiye'nin isteklerine resmi yanıtını verdi. Muafiyet dönemi kabul edildi. Diğer isteklerin büyük bölümü reddedildi.

20 Haziran 1979: Türkiye-AT müzakereleri başladı.

1980

16 Eylül 1980: Türk ordusunun yönetime el koyup parlamentoyu feshetmesinden sonra, AT Dışişleri Bakanlar Konseyi tarafından yapılan açıklamada, askeri yönetime "Zaman Kredisi" verildiği ve bu süre içinde anlaşmanın dondurulmayacağı bildirildi.

1981

1 Ocak 1981: Yunanistan'ın tam üyeliği başladı.

5 Haziran 1981: Türkiye-AT Ortaklık Komitesi teknisyenler düzeyinde toplandı.

1982

22 Ocak 1982: Avrupa Parlamentosu, siyasal partilerin kapatılması, bazı ceza ve tutuklamalar nedeniyle Ortaklık Anlaşmasının askıya alınmasını Konsey ve Komisyon'dan istedi, ilişkiler fiilen donduruldu.

1985

Haziran 1985: Milano'da yapılan AT Devlet veya Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Toplulukta tek (iç) pazarı tamamlamak için hazırlanan Beyaz Kitap kabul edildi.

Aralık 1985: AT Zirvesi'nde Tek Pazarı tamamlamak için gereken hukuki mevzuatı oluşturan "Tek Avrupa Senedi" kabul edildi.

1986

1 Ocak 1986: İspanya ve Portekiz AT'nun tam üyesi oldular.

16 Eylül 1986: Türkiye-AT Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden bu yana donmuş olan Türkiye-AT ilişkilerinin normalizasyon süreci başladı.

1 Aralık 1986: Türkiye'nin Ankara Anlaşması ve Katma Protokol hükümlerinden doğan iş gücünün serbest dolaşımı hakkının kullanımı kayden başladı. Ancak AT uygulamaya başlamayı reddetti.

1987

1 Temmuz 1987: Tek Avrupa Senedi yürürlüğe girdi.

14 Nisan 1987: Türkiye, tam üyelik için AT'ye resmen başvuruda bulundu.

1988

Haziran 1988: Hanover'de yapılan AT Zirve toplantısında Toplulukta bir Ekonomik ve Parasal Birlik kurma hedefi yolunda çalışılması benimsendi.

Kasım 1988: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı başkanlığındaki Türk heyeti Brüksel'e giderek, AT Komisyonu'nu Türkiye'nin 1992 yılına kadar yapacağı gümrük vergisi indirimleri, konsolide liberasyon ve OGT'ye uyum paketini bildiriyor.

1989

Kasım-Aralık 1989: Komünizm ve doğu-batı bloklaşması çöktü. Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet güdümünden çıktılar.

18 Aralık 1989: Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından Türkiye'nin üyelik başvurusu hakkında hazırlanan Görüş (Avis) Brüksel'de Komisyon üyesi Abel Matutes tarafından açıklandı ve Bakanlar Konseyi'ne sunuldu. Komisyon'un Görüş'üne göre: "Türkiye Topluluğa katılmaya ehil (éligible) bir ülkedir, ancak ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlerle Topluluk ve Türkiye bu katılmaya hazır değildir. Türkiye'nin başvurusu ancak 1993'den sonra tekrar ele alınabilecektir." Komisyon ayrıca Ortaklık anlaşması çerçevesinde ilişkilerin yürütülmesini istedi. Bu kararın anlamı, Türkiye'nin üyelik başvurusunun rafa kaldırılması idi.

1990

5 Şubat 1990: AT Dışişleri Bakanları Konseyi, Komisyon'un hazırladığı Görüş'ü kabul etti.

Kasım 1990: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi Paris'te imzalandı.

1991

22 Ekim 1991: Avrupa Topluluğu'ndaki "tek pazar" mevzuat ve uygulanmasının Lihtenştayn, Avusturya, İsviçre, İskandinav ülkelerine ve İzlanda'dan oluşan EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi)'ya genişleten "Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmaları" imzalandı.

30 Eylül 1991: Türkiye ile AT arasında uzun zamandan sonra ilk kez Ortaklık Konseyi toplandı.

1992

7 Şubat 1992: Avrupa Topluluğu'nda tek para birimi ve ortak bir merkez bankası sistemine dayalı bir "ekonomik ve parasal birlik" ile ortak dış politika ve savunma politikası perspektiflerine dayalı "siyasi birlik"in kurulmasını öngören Antlaşma Hollanda'nın Maastricht şehrinde imzalandı.

1992-1993: AT, altı Doğu Avrupa ülke ile sanayi ürünlerinde serbest ticarete dayanan "Ortaklık Anlaşmaları" imzaladı.

9 Kasım 1992: Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Gümrük Birliği yolunda bütünleşme sürecinin derinleştirilmesini önerdi, her iki tarafın teknik düzeyde sorunları ortaya koyacağı bir "Gümrük Birliği'ni Yönlendirme Komitesi" kuruldu.

31 Aralık 1992: Gümrük Birliği'ne hazırlık olarak Türkiye ithalat rejiminde, damga resmi, rıhtım rüsumu, ulaştırma altyapı vergisi gibi eş etkili vergileri kaldırarak, korumayı yalnızca gümrük vergileri ve fon kesintilerine bıraktı. Toplam koruma oranı % 26 azalmış oldu.

1993

1 Ocak 1993: Tek Pazar AT'nda tesis edilmiş oldu.

1 Kasım 1993: Maastricht Antlaşması üye ülkelerin millet meclislerinde onaylandı ve yürürlüğe girdi. AT için artık Avrupa Birliği (AB) terimi kullanılmaya başlandı.

1 Nisan 1993: Türkiye'nin EFTA ülkeleri ile imzaladı serbest ticaret bölgesi anlaşmaları yürürlüğe girdi.

22 Ekim 1993: Ortaklık Komitesi, Gümrük Birliği'nin sağlanması için gerekli çalışma programı önerisini hazırladı.

8 Kasım 1993: Türkiye-AT Ortaklık Konseyi 1980 yılından bu yana ilk kez karar alarak Gümrük Birliği çerçevesinde ve bu çerçevesinde ötesinde ne gibi uyum çalışmaları yapılması gerektiği-

ni konular itibarı ile saptadı. Türkiye-AB ortaklığı en üst düzeyde yeniden teyid edilerek karşılıklı siyasi irade beyanı yapıldı.

31 Aralık 1993: Yeni yıl için hazırlanan ithalat rejimi ile Türkiye gümrük birliğine hazırlık olarak AT ve EFTA ülkelerine önemli tavizler tanıdı: 18600 kalem malda Türkiye'nin toplam koruma oranı AT ve EFTA ülkeleri için ortalama %22, diğer üçüncü ülkeler için ortalama %26 oldu.

1994

9-10 Aralık 1994: Essen'de yapılan AB Zirve toplantısına Polonya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya'nın devlet ve hükümet başkanlarını davet eden üye ülkelerin liderleri bu altı ülkeye AB'ne tam üyelik taahhüdünde bulundular. Muhtemel üyelik tarihi 2000 yılı civarında.

19 Aralık 1994: Brüksel'de toplanan Ortaklık Konseyi, Gümrük Birliği Çerçeve Anlaşmasının imzalanması 6 Mart 1995'deki toplantıya erteledi. AB tarafı Türkiye'den Güneydoğu, Kıbrıs sorunu ve DEP davası konularında taviz şeklinde somut adımlar atmasını istedi.

31 Aralık 1994: Türkiye Gümrük Birliği'ni tamamlamak için 12 yıllık listedeki mallarda %5 indirime giderek yükümlülüğünü %95'e, 22-yıllık listedeki mallarda % 10 indirime giderek yükümlülüğünü % 90'a, OGT'ye uyum bakımından ise; 12-yıllık listedeki mallarda %10 indirime giderek uyum yükümlülüğünü %90'a, 22-yıllık mallarda % 15 indirime giderek uyum yükümlülüğünü %85'e yükseltmiş olacak.

Gümrük vergisi indirimleri yanında Toplu Konut Fonu kesintilerinde yapılacak % 20'lik indirimle AB ve EFTA ülkeleri için toplam karma %22-25 nispetinde daha azaltılmış oluyor.

1995

1 Ocak 1995: Tek Pazar'a giriş ile yetinmeyen Avusturya, İsveç ve Finlandiya AB'nin üyesi oldular. AB'nin üye ülke sayısı 15'e yükseldi. Norveç halkı 28 Kasım 1994'te yapılan referandumda bir kez daha hayır oyu kullanınca, Norveç yine AB'ne üye olmaktan son anda vazgeçti.

31 Aralık 1995: Anlaşmalar uyarınca Gümrük Birliği'nin başlamasının planlandığı tarih.

1996

1996: Avrupa Birliği'nin kurumsal yapılanmasında önemli değişiklikler yapacak üye ülkelerin "hükümetler-arası konferansı" yapılacak ve bir Antlaşma daha imzalanacak.

1997

1 Ocak 1997: Enflasyon, döviz, kuru bütçe açıkları ve borçlarla ilgili şartlar gerçekleştğinde AB'nde tek para birimi ve Ortak merkez bankasının yer alacağı para birliği fiilen başlayacak.

1999

1 Ocak 1999: 1997 başında şartlar oluşmazsa, 1999 başında ekonomik ve parasal birlik, şartları yerine getiren ülkeler arasında fiilen başlayacak.

2000

2000: Polonya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan muhtemelen AB'ne üye olacaklar.

2000
2010

2000-2010: Baltık Cumhuriyetleri (Litvanya, Estonya, Letonya), Slovenya, Hırvatistan, Malta ve Kıbrıs Rum kesimi muhtemelen AB'ne üye olacak.

Gümrük Birliğine giderken

Metin KÜLÜNK

1959'da AET'ye başvuran Turkiye'nin hedefi tura üyelikti. O tarihlerde kendisine uluslararası arenada destekçi arayan AT tarafından sevinçle karşılandı. Bu başvuru ve hemen müzakerelere başlandı. 1964'te Ankara anlaşmasi imzalandı peşinden 1973 yılında bu anlaşmanın uygulama protokolü olan Katma Protokol. Bu anlaşmaların hedefi Türkiye'yi belli bir süre içerisinde AET'ye tam üye olarak almaktı. Bunun için Türkiye'nin ekonomisinin Avrupa'nın düzeyine çıkarılması gerekiyordu. Bu durum her iki tarafa da bazı yükümlülükler getirdi. Avrupa Topluluğu , Türkiye'ye mali yardımlarda bulunacak, Türk sinai mallarından alınan gümrük vergileri derhal sıfırlanacak , her türlü miktar kısıtlamaları kaldırılacak ve 12 yıllık bir süre içinde Türk işçilerinin Topluluk içinde serbest dolaşımı sağlanacaktı. Avrupa ayrıca Türk sanayine her türlü teknik ve bilgi yardımı yapacaktır. Türkiye ise mali yardımlarla ekonomisini güçlendirecek, Avrupa menşeli mallara 12 yıllık ve 22 yıllık iki ayrı liste halinde gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldıracaktı. Bunlardan ayrı olarak Türkiye ekonomik mevzuatını Avrupa ile özdeşleştirecek, bunu sağlamak için rekabet hukuku fikri ve sinai malların mülkiyeti, vergi mevzuatını AT'ye uyumlaştıracaktı. Anlaşma bu sure? Türkiye'nin ortak gümrük tarifesine uyması gerekiyordu. İşte tüm bu çalışmalar sonrası Türkiye AT'ye tam üye olabilecekti. Türkiye'nin AT'ye tam üye olması demek, topluluğun karar masasında oturarak, çıkacak kararlarda söz sahibi olması anlamına gelmektedir. Fakat herşey umulduğu gibi böyle seyretmedi. İlk önce Türkiye üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemeye, gümrük vergilerini taahhüt ettiği şekilde indirmemeye başladı. Ne rekabet kanunu çıkardı ne de fikri ve sinai mülkiyet haklarını. Peşinden Avrupa sözünde durmamaya başladı. Mali yardımlar kesildi, Türk mallarına kota konulmaya başladı, Türkiye'ye karşı damping ve antisübvansiyon soruşturmaları açılmaya başladı. En geç 1985 yılında gerçekleşmesi gereken işçilerin serbest dolaşımı askıya alındı. Böylece 1987 yılına gelindi. Türkiye bu tarihte topluluğa üye olabilmek için tekrar başvuruda bulununca, küllenmiş olan ilişkiler tekrar alevlendi. Bu başvuru gereken cevabi alamadı, ancak ne varki 1973 yılında hukuki olarak başlayan anlaşma izliyordu ve bu anlaşmaya göre en geç 1995 yılında Türkiye ile AT arasında bir gümrük birliği tesis edilecekti. Hemen görüşmeler başladı. Türk tarafı ısrarla Gümrük Birliği'ne girmek istediğini bildiriyordu. Araştırmalar yapıldı, raporlar düzenlendi. Neticede AT Gümrük Birliği'nin kendi lehine olacağına karar verdi. Tabii ki Türkiye'yi tam üye olarak almadan. İşte bugünlerde kanımızca Türkiye'de tartışılması gereken konu budur. Topluluğa tan üye olmayan Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi gerçekten yararına mıdır?

Zira gelinen bugünki konum itibarı ile Gümrük Birliği pek çok muğlaklığı içinde barındırmaktadır. Bu muğlaklıkların yanında Türkiye'nin pek çok dezavantajları vardır.Bunları sıralarsak şöyle bir manzara gözönüne çıkıyor.

1- Topluluğa tam üye olmayan Türkiye, karar masasında oturmadığı için kendi çıkarlarını nasıl koruyacagı belli değildir. Türkiye anlaşma gereği OGT'yi (Ortak Gümrük Tarifesi) uygulayacak ve toplulukla ortak bir ticaret politikasına sahip olacaktır. Bu bir bakıma ekonomik başkentimizin Brüksel olacağı anlamına gelmektedir. Yani Türkiye sadece kararları uygulayan bir ülke olacak, ama bu kararlarda söz sahibi olmayacaktır. Bir örnek verirsek, Türkiye sanayisi için gerekli olan bir takım önemli girdileri uzakdoğu ve AT aksi ülkelerden temin etmektedir. GB ile bu ülkelere karşı bir takım kotalar koyacak veya gümrük vergilerini yükseltecektir. Veya ilerde çıkması muhtemel bloklararası ticari bir savaşta taraf olmak zorunda kalacak, bu durumda da zaten güçsüz olan sanayisi Avrupa karşısında iyice zorlanacaktır.

2- Türkiye kendisine tanınan 22 yıllık süreyi tam olarak değerlendirememiş, bu süre içerisinde ithal ikameci politikalardan vazgeçerek sanayisini uluslararası rekabete hazır hale getirememiştir. Türk sanayinin önemli bir takım so-

runları vardır. Bunları sıralarsak;

a) Türk sanayii henüz gelişme aşamasındadır ve yapısal sorunlara sahiptir

b) Önemli hammadde ve nakliye dezavantajları mevcuttur.

c) İşgücü verimsiz ve pahalı, dolayısıyla işgücü maliyeti yüksektir.

d) Enerji fiyatları dünya fiyatlarının üzerindedir. Elektrik, su, iletişim vs alanlarında dünya fiyatlarının çok üzerinde fiyatlara sahiptir.

e) Yeterli sermaye birikimi yoktur ve para maliyeti çok yüksektir.

f) Yüksek enflasyon ve istikrarsız ortam sanayicilerin yeni yatırımlar yapmasını engellemektedir.

g) Teknoloji ve bilgi birikimi yetersizdir.

h) Türkiye'de küçük ve küçükboy işletmelere (KOBİ) yeterli önem verilmemektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki GB ile gelecek rekabet ortamına KOBİ'lerimiz pek hazırlıklı değildir.

Burada eklenmesi gerekli olan bir nokta da işadamlarımızın henüz yeterince modern işletme anlayışına sahip olmamalarıdır. Bir örnek verirsek, küçük bir konfeksiyon atölyesine sahip olan bir işveren teknolojisini yenilemek, işgücünü daha verimli kullanabilmek yada yeni yatırımlarla işyerini büyütmek, pazar araştırmaları yapmak suretiyle dünya ile rekabet edebilecek hale gelmek yerine, sahip olduğu sermaye ile halısaha yapmakta , yüzme salonu yada atış poligonu açmak gibi reel olmayan sektörlere yatırım yapmaktadır. Gerçi bu noktada, KOBİ'leri güçlendirici bir takım çalışmalar yapılmaktaysa da bunların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Tüm bunlara bir de Türk halkının tüketim ahlakını eklersek işimizin hiç de sanıldığı kadar kolay olmadığı ortaya çıkıyor. Zira halkımızın Avrupa menşeli mallara özel bir ilgisi var. Aynı evsafa sahip iki mal karşısında çoğunlukla tercihini Avrupalı olandan yana yapmaktadır. Bu durumda sanayimizin önünde ciddi bir sorun olarak durduğu inancındayız.

3- Anlaşmalardan doğan yükümlülükleri her iki taraf ta yerine getirmiş değildir. Türk tarafı kendi üzerine düşen yükümlülükleri 96 yılına kadar yerine getireceğini taahhüt etmiştir. Buna karşılık, mali yardımların ve işgücünün serbest dolaşımının ne olacağı belli değildir. Türk tarafı işgücünün serbest dolaşımından bahsettiği zaman, özellikle Almanya'nın büyük tepkisiyle karşı karşıya kalmaktadır. Mali yardımların ise Yunan vetosunu nasıl aşacağı açıklık kazanmamıştır. Her nekadar AT tarafı bu tardımların yapılacağını belirtmişlerse de bunların ne şekilde olacağı, miktarı ve hangi şartlar altında gerçekleştirileceği belli değildir.

4- Anlaşmada her türlü miktar kısıtlamalarının karşılıklı olarak kaldırılması gerekiyorsa da tekstil ve konfeksiyon alanında Türkiye'ye uygulanan kotaların kalkmayacağı söylenmektedir. Buna ek olarak Damping ve Antisübvansiyonların da kaldırılamayacağı söylenmektedir. Bu durumun anlaşmanın ruhuna aykırı olması bir tarafa Türkiye'nin GB'den beklentilerini ciddi bir şekilde tehlikeye sokmaktadır.

5- Türkiye'nin GB'den en büyük beklentisi bir gün AB'ne tam üye olabilmektir ve GB bunun için bir adımdır. Bu anlamda Türkiye'nin kararı ekonomik değil siyasidir ve bu uğurda hükümet bazı ekonomik tavizler vermeyi göze alabilmektedir. Halbuki , AB Türkiye'nin tam üyeliğini 2020 yılına kadar gündeme bile almayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla GB sonu görünmeyen bir yolda atılmış bir adım gibidir.

6- Gümrük Birliği ile Türkiye'nin önemli sayılabilecek gümrük vergisi gelirleri kaybı olacaktır. Ayrıca gümrüklerimizde istihdam edilecek, dil ve mevzuatı bilen yeterli miktarda kalifiye eleman olmaması önümüzde ciddi bir sorun olarak durmaktadır.

7- Dış ticaret politikası başka yerden yürütülen bir ülkenin ne kadar bağımsız siyasi bir dış politika oluşturacağı meçhuldur. Bu bağlamda, Türkiye karar masasında olmadığı bir dış ticaret politikası izleyecektir. Bu durumda diğer ülkelerle olan Türk Cumhuriyetleri, İslam ülkeleri sosyal ve siyasi ilişkileri gerekli düzeyde olmayabilir.

8- 19 Aralık'ta gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi'nden yaklaşık 70 sayfalık bir metin çıkmıştır. Bu metnin ne olduğu ve Katma Protokolde ne gibi değişiklikler öngördüğü kamuoyu tarafından bilinmemektedir. Halbuki bu toplantıdan, sadece 3 satırlık bir kabul veya red cevabı çıkması gerekiyordu. Böyle uzun bir metin çıkması, yapılan anlaşmanın metninde önemli değişiklikler olduğu izlenimini doğurmaktadır. Bu konuda gerekli açıklama kamuoyuna yapılmalı ve tartışmaya açılmalıdır. Gümrük Birliği gibi hayati öneme haiz bir konu kapalı kapılar ardında gerçekleştirilemez.

İşte tüm bu dezavantajlarımız, sorunlarımız ve belirsizlikler dikkatli bir şekilde masaya yatırılmalıdır. Biz, tabii ki, yüksek duvarlar ardına gizlenmiş, verimsiz bir sanayi istemiyoruz. Sanayimiz elbette dünya ile rekabet edebilecek hale gelmelidir. Fakat, Türkiye bunu belirsizlikler içine atarak gerçekleştiremez. Bu konuda Avrupa ile ilişkilerimiz yanında, Türk Cumhuriyetleri, Akdeniz ülkeleri, İslam ülkeleri ve Asya ile olan ticari ilişkilerimiz gözönünde bulundurmalıdır. Türkiye tek tercihe sahip değildir. Önümüzdeki bu fırsatları iyi değerlendirmemiz gerektiğine inanıyoruz.

Gümrük Birliğinin yükü KOBİ'lerin omuzlarında

Mustafa ÖZEL

Türkiye er veya geç Avrupa gümrük birliğine dahil edilecek, Avrupa Birliği'ne ise asla alınmayacaktır. Gümrük birliğine giriş, Avrupalılara hemen hemen hiçbir maliyet yüklemezken, Türk sanayiini zorlu günler bekleyecektir. Mevcut sektörlerden bazılarında (otomotiv, elektronik, hatta hayvansal ürünler!) işletmeler hisselerini yabancılara satmak zorunda kalacak; daha da önemlisi, bir takım yeni sanayilerin Türkiye'de kurulma imkanı tamamen ortadan kalkacaktır. Ayrıca, AB bütün dış ticari ilişkilerimiz üzerine ipotek koyacaktır. AB'ne tam üye olmadan gümrük birliğine dahil olmanın yol açacağı aleyhte gelişmeleri tecrübeli bir iktisat hocası şöyle dile getiriyor: "Türkiye tam üye olmadan gümrük birliğine dahil olduğu takdirde, gıyabımızda tam üyeler tarafından tesbit edilen bütün kararlara uymak zorunda. Bu, Türkiye'nin dış ilişkilerinin tek taraflı olarak ipotek altına alınması demektir. Şayet tam üye olduktan sonra gümrük birliğine girmiş olsaydık. Türkiye' de karar mekanizması içerisinde yer alacaktı. Şimdiki haliyle bu, Türkiye'ye bir zırh giydirilmesi ve hareket serbestisinin tek taraflı olarak engellenmesi demektir."[1]

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkisi başından itibaren karşılıksız bir kasaba aşkına benziyor. Bu gerçeği yıllar sonra keşfeden bir bilimkadınımız hayretler içinde şu önemli tesbiti yapıyor: "Topluluk, Avrupa Birliği'ne dönüşünce ekonomi mülahazalar eski gücünü kaybetmiş, kültürel ve dini tartışmalar ön plana çıkmıştır."[2] Bilimkadınımız, kendini çok şaşırtan şu açıklamayı da Almanya Federal Hükümet Basın ve Enformasyon Dairesi Başkanı Dr. Hennig Wegener'den duyduğunu kaydediyor: "Avrupa Topluluğu'nun 1970'lerdeki ilk genişlemesi 'mantık izdivacı' idi, güneye doğru genişlemesi ise 'aşk izdivacı'. Türkiye ise herhangi bir evlenme vaadi almamasına rağmen aşığının gözüne girmeye çalışan bir insana benziyor. Türkiye ile ne mantık ne de aşk izdivacı olur. Olsa olsa sadece tek taraflı ümitsiz bir aşk olur."[3] Gerçek şu ki, Avrupa Topluluğu'nun güneye doğru genişlemesi aşktan değil, anti-kapitalist eğilimlerin güçlü olduğu Akdeniz bölgesini sisteme dahil edip pasifleştirme arzusundan kaynaklanıyordu. Türkiye hakkındaki tesbit ise elhak doğrudur.

Avrupa Birliği, modern bir dünya imparatorluğu kurma projesidir. Son 500 yıl boyunca dünya sisteminin merkezinde yer alagelen Avrupa ırklarının itibarı yirminci yüzyılın ortalarkında büyük bir darbe yedi. Muhteşem Avrupa kıtası ortadan ikiye bölünerek, bir parçası Washington'a, diğer parçası ise Moskova'ya bağlandı. Avrupa için büyük prestij kaybıydı bu ve bir şekilde telafi edilmeliydi. Nitekim daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden bir Avrupa Ekonomi Topluluğu oluşturma arayışı başladı. Fransız aydın ve devlet adamlarının öncülük ettiği bu girişimin iki hedefi vardı:

1. Avrupa kıtasının "barbar" kavmi Almanların bir daha tek başlarına hareket edemeyecekleri ekonomik-siyasi-askeri bir birlik kurmak;

2. Avrupa'ya dünya sistemi içinde kaybolan itibarını yeniden kazandırmak. Johan Galtung'a göre, İkinci Dünya Savaşı bir "Avrupa-içi kabileler savaşıydı" ve savaş sonrasındaki AET girişiminin amacı "tek merkezli bir Avrupa ve

1. Prof. Dr. Erol Manisalı: "Bu örtülü bir sömürgedir," Aksiyon, 10-16 Aralık, 1994, s. 52.

2. Prof. Dr. Canan Balkır: "Türkiye'nin AB'de yeri yok," Zaman, 6 Aralık 1994, s. 6.

3. Aynı yerde.

Avrupa-merkezli bir dünya" meydana getirmekti.

Amerikalı popüler iktisatçı Lester Thurow, bir Avrupa imparatorluğu kurma yolunda bu kadar güzel bir fırsatın Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden bu yana ele geçmediğini söylüyor. "Küresel bir ekonomi içinde Japonlara ve Amerikalılara karşı rekabet etme ihtiyacı Avrupa Evi'nin inşasını gerektirmektedir. Eğer kurulmazsa, tek tek Avrupa ülkeleri kendilerini çok büyük ve çok saldırgan iki ekonomi arasında iktisaden marjinalleşmiş bir durumda bulacaklardır. Zaten herhangi bir ülkenin geri çekilmesinin artık çok zor olacağı kadar bütünleşme sağlanmış bulunuyor. İleriye doğru her adımın üye ülkeleri daha ileri adımlar atmaya zorlamakta olduğu bir iç dinamik kurulmuştur."[4] Mesela, para birimlerinin değerlerinde geniş çaplı dalgalanmaların meydana gelmesini önlemek için ERS (Exchange Rate System = Döviz Kuru Sistemi) kuruldu. Fakat, bir defa ERS kuruldu mu, işleyebilmesi için para politikalarının uyumlu hale getirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. "Eğer bir ülke diğerlerinden çok daha hızlı para basacak olursa, onun para biriminin değeri istikrara kavuşturulamazdı. Dolayısıyla, ERS'nin varlığı Avrupalıları bir Avrupa para Sistemi (EMS) üzerinde düşünmeye zorladı. Ancak, bir kez para politikaları birbirine bağlandı mı, eğer Bundesbank' ın (Alman Merkez Bankası) Avrupa'nın fiili merkez bankası olması istenmiyorsa, bir Avrupa Merkez Bankası üzerinde konuşmaya başlamak zorunlu olmaktadır."[5]

Kısacası, oniki Avrupa ülkesi şu anda hummalı bir şekilde ekonomik (ve onunla bağlantılı olarak siyasi, askeri ve kültürel) bütünleşme yolunda ilerlemektedir. Aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerini çok yakın bir gelecekte birer ikişer AB bünyesinde alıp sindirmenin hesaplarını yapmaktadırlar. Rusya'nın Avrupa Evi'ne dahil edilmesi veya en azından kıyısında tutulması bile bu hesaplara dahildir. Avrupa'nın başka türlü Pasifik'le ve Atlantikin ötesiyle başetmesi mümkün olmayacaktır. Eğer Avrupalılar bu bütünleşmeyi minimum maliyetle gerçekleştirebilirlerse, dünyanın bugüne kadarki en büyük iç pazarını kurmuş olacaklardır. En büyük pazarın sahipleri, dünya ticaretinin temel kurallarını koyma gücüne de sahiptirler. Ve bu kurallar tabii olarak her şeyden önce üye ülkeler için avantaj sağlayıcı olacaktır." Japonya ve ABD, Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesinin Avrupa'ya mal satmalarını zorlaştıracağından endişe ediyorlar. Avrupa bir iktisadi kale haline gelmese bile, pazarlarına nüfuz etmek daha güç olacaktır. Bütünleşmeden önce İtalya'da eşit ölçüde rekabetçi olan bir Amerikan firmasıyla bir Alman firması, bütünleşmeden sonra Alman firmasının avantajlı duruma geldiğine şahit olacaklardır. Amerikan mallarının önündeki engeller aynı kalırken, Alman mallarının önündeki engeller azalacaktır. Aynı şekilde, eğer bir İtalyan ve bir Japon firması bütünleşmeden önce

4. Lester Thurow: "Avrupa Evi," Küresel Rekabet, İZ Yayıncılık, 1994, s. 120.

5. A.g.e., s. 121.

6 A.g.e., s.118

7 Johan Galtung: The European Community: A Superpower in the Making, London: George Allen and Unwin, 1973, s. 119

Almanya'da eşit rekabet gücüne sahip idiyseler, bütünleşmeden sonra İtalyan firması öne geçecektir."[6]

Demek ki, bu kadar büyük bir pazarın içinde yer almak birçok bakımdan avantajlı. Nitekim, İsviçre, İsveç ve Norveç gibi, geçmişte AT içinde yer almayı fazla düşünmemiş ülkeler bile bu şartlar altında birliğe üye olmanın kaçınılmaz olduğunu düşünmeye başlamışlardır. Zaten Türkiye'nin bir AB üyesi olmasını isteyen yöneticilerin de tek dayanağı, dışarıda kalmanın yüksek maliyetidir.

İktisadi birlikler bir vakum içinde meydana gelmezler. Siyasi ve kültürel bütün imkanların seferber edilmesi gerekir. Jeokültür bu çerçevede jeopolitikten bile daha önemli rol oynar. Yani, aynı kültürel değerlerin paylaşılıyor ve savunuluyor olması, iktisadi birlik için siyasi menfaatlerden önce gelir. Nitekim Avrupa Birliği'nin gerçekleştirilmesinde ortak Avrupa kültürü birliğe üye ülkeler arasındaki en temel bağı oluşturmaktadır. Lord Waltson 1970 yılında şöyle diyordu:

Avrupa Ekonomi Topluluğu tarihsel bir kavramdır. Başarılı olması halinde, bütün dünyanın istikbali üzerinde derin bir etkiye sahip olacaktır. Hatta, dünya sahnesinde üçüncü bir süper gücün yer alması demek olacaktır bu; nüfus, iktisadi kaynaklar ve teknik beceriler bakımından hem ABD hem de Sovyetler Birliği'ne taş çıkaran, kültürel gelenek bakımındansa her ikisine de galebe çalan bir süper güç.[7]

Türk yöneticilerin AB ile bütünleşme arzuları da salt ekonomik olmanın çok ötesine gitmektedir. Onlar bu bütünleşmeyi esasta siyasi-ideolojik bir süreç olarak görmektedirler. Meseleyi milletle açık biçimde tartışmaktan başından beri titizlikle kaçınmalarının sebebi budur. Türkiye'nin AET'ye üye olma talebi 1959 yılında Avrupalılara bildirilirken, bu talepten ne milletin, ne Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ne de Bakanlar Kurulu'nun haberi vardı. Başvuru üç kişi arasında kararlaştırılmış ve yapılmıştı (Cumhurbaşkanı, başbakan ve dışişleri bakanı). AT ile bütünleşmeye yönelik hiç bir karar milletin oyuna sunulmamıştır. Oysa Avrupa ülkelerinin kendileri bu birliğe üye olurken önce millete gitmekte ve onun onayını almaktadırlar. Geçmişte Norveç örneğinde olduğu gibi, bazan bu onay alınamamakta ve sözkonusu ülke üye olmaktan vazgeçmektedir.

Türkiye'nin ileride bir AB üyesi yapılması çok şüpheli olmakla birlikte, önümüzdeki yıl AB ile gümrük birliğine gideceği kesinlik kazanmış durumdadır. Acaba böyle bir gümrük birliği Türk ekonomisine ne kazandıracak ve neye mal olacaktır? Teorik olarak söylersek, Avrupa firmaları ile rekabet edebilme gücüne sahip fiörmalar için yararlı olacak, henüz bu seviyeye gelmemiş firma ve sanayiler içinse bir yıkım olacaktır. O zaman şu soru sorulmalıdır: Acaba Türkiye'de Avrupa ile rekabet edebilecek hangi sektörler vardır? Şu anda tekstilden başka bir sektörü kolay kolay telaffuz etmek güç görünmektedir. Hatta o sektörde bile Türkiye'nin ciddi sorunları vardır. Şu anda tekstil sektörümüzün makina parkının beşte dördü 20 yaşın üzerindedir; yani çok ciddi bir teknoloji eskimesi karşısındayız. Bizim sözde bir "ekonomik transformasyon" yaşadığımız 1980'li yıllarda Meksika, Hindistan, Tayland gibi ülkeler bile tekstil teknolojilerini yüzde 60 dolayında yenilerken, biz çoğunlukla İtalya ve Doğu Avrupa'nın kullanılmış makinalarını ithal ettik. Birkaç yıl karlı iş yapmamıza ve ihracatımızı arttırmamıza imkan veren bu yaşlı makinalar şu anda sektörün hamle yapabilmesinin önündeki en büyük engeldir.

Türk ekonomisi için esas olan makine, otomotiv ve elektronik eşya gibi yüksek teknoloji ihtiva eden sektörlerde rekabetçi olabilmektir. Şayet bu sektörler rekabet gücüne sahip değilseler, o zaman AB ile gümrük birliği bu alanlardaki firmalarımızın bir kaç yıl içinde ya kapanması veya Avrupa şirketlerinin acentesi durumuna düşmesi ile sonuçlanacaktır. En büyük özel sektör firmalarımızın ihracat ve ithalat rakamlarına baktığımızda, müthiş bir gerçekle karşılaşmaktayız: Her firmanın yıllık ihracatı 20-30 milyon dolar arasında değişirken, ithalatları 200-250 milyon doları bulmaktadır. Yani on büyük firma her yıl ülke ekonomisine 1.5-2 milyar dolar arası bir döviz kaybettirmektedirler. Oysa bu firmalar en az otuz yıldır ülkeye döviz kazandırsınlar diye teşvik edilmekte ve gümrük duvarları ile korunmaktaydılar. Türkiye'nin bu "üretici olmaktan çok komisyoncu" firmalarla Avrupa içinde serbestçe rekabet etmesi hayaldir. Avrupa ile gerçek rekabetin yükü öyle anlaşılıyor ki yine küaçük ve ortaboy şirketlerin omuzunda olacaktır. Türkiye'nin 501-750 arası ikinci derecede büyük şirketlerinin ihracat/satış oranları yüzde 20 dolayındadır. Yani, büyük sanayi şirketleri üretimlerinin en fazla yüzde 2 veya 3'ünü ihraç edebilirken, bunlar beşte birini yabancı müşterileri satabilmektedirler. O halde, yarını düşünen yöneticilerin hiç olmazsa bundan sonraki kaynakların büyük bölümünü bu şirketlere tahsis etmelerinde hayati önem vardır. Gümrük birliğine dair bundan sonraki görüşmelerde küçük ve ortaboy sanayi şirketlerinin temsilcilerine daha ağırlıklı söz hakkı verilmeli ve bunlar planlı bir şekilde desteklenmelidir.

Gümrük Birliği'nde Türk otomotiv sektörü

Hüseyin ALTUN

GİRİŞ

Günümüzün en güzel konularının başında gelenlerden birisi de, hiç kuşkusuz 1995 yılında entegrasyon aşamasına gelmiş olduğumuz AT ile gümrük birliği sürecidir. Her ne kadar 19 Aralık 1994 tarihindeki entegrasyon aşaması başarısızlıkla sonuçlanmış ve Mart 1995'e ertelenmiş olsa da, süreç 1995'in en önemli konularının başında kalarak, Türk ekonomi gündemini meşgul edecektir.

Türk ekonomisinin gümrük birliği sürecini girmesiyle birlikte ekonomimizin en önemli sektörlerinden ve bu entegrasyon sürecinden en çok etkilenecek olan, kuşkusuz ki Türk Otomotiv sektörüdür.

- Sektör tüm imalat sanayi içinde üçüncü sırada yer almaktadır.
- Son yıllarda hızla büyüyen sektördür.
- Yaklaşık yarım milyon insana istihdam olanağı sağlamaktadır.
- Kamu bütçesi için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır.
- Teknoloji ve döviz dengesinin başta gelen unsurudur.
- Son yıllardaki yatırımların yaklaşık % 17'si bu sektörde gerçekleşmiş ve bazı yatırımlar halen devam etmektedir.

1993 yılı yatırımları 1 milyar dolar seviyesindedir. Türk otomotiv sektörü kısaca bu şekilde tanımlayabiliriz.

Diğer taraftan, Türk ekonomisi gümrük birliğini hukuksal düzlemde Avrupa Birliği (AB) ile değil, Maastrich Anlaşması ile yeniden tanımlanan, Avrupa Topluluğu ile gerçekleşecektir.

AT'ın gelişimine bakıldığında, bu topluluğa sormadan katılan tüm ülkelerin önce topluluğun finansal kaynaklarından yararlanan ve gümrük birliğini oluşturmak için geçiş dönemleri yaşayan, tam üye ülkelerdir (Son katılımla Finlandiya, İsveç, Avusturya örneğinde olduğu gibi). Bu durumda Türkiye, hiçbir mali imkanlardan yaranlanmadan ve hatta bu topluluğa katılmak için herhangi bir olumlu sinyal almadan AT ile gümrük birliğini kuran tek ülke örneğini oluşturmaktadır.

TÜRK OTOMOTİV SEKTÖRÜ

Türk otomotiv sektörü hızlı bir gelişme göstererek, 1993 yılı içinde yaklaşık 430 bin aracın trafik sicilinin yapılması ile de bunu kanıtlamış oldu. Bu sayı ülkemizde kısa bir sürede büyük bir talep artışının yaşandığını göstermektedir. 1980'lerin başındaki ekonomik kriz bir yana bırakılacak olursa, pazar 1990 yılına kadar yıllık ortalama % 25 artış oranı ile büyümektedir. Bu talep artışı körfez krizi ile durgunluğa uğramasına rağmen, 1993 yılında yaklaşık % 41'lik bir artış ile 490.000 rakkamına ulaşmıştır. Bunun yaklaşık 348.000 yerli üretim olarak gerçekleşmiş bu da iç talebin % 78'ini karşılamıştır. Yerli üretimin bu denli yüksek bir piyasa payı almasındaki temel etken halen sahip olunan yüksek koruma duvarlarıdır. Bu % 25'lik talep artışı ile 2000'li yıllardaki otomotiv talebinin yaklaşık 1.000.000 civarında olacağıdır. Özellikle 1990 dan sonraki yabancı otomotiv talebinin artmasının ardındaki temel etkenlere bakıldığında aşırı değerlendirilmiş kur politikası ve uygulanan düşük gümrük oranla-

rının uygulanmasıdır. Bu uygulamaların sonucunda ithal otomobillerin pazar payı % 5'ten, % 22'lere yükselmiştir. Bu talep karşısında yerli üreticiler talep ve çeşitliliği artırmışlar ve 1993 yılı sonu itibarı ile ithal otomobil payı % 19'lara kadar düşmüştür. Aynı yıl içinde yerli üretimin payı aşağıdaki gibidir.

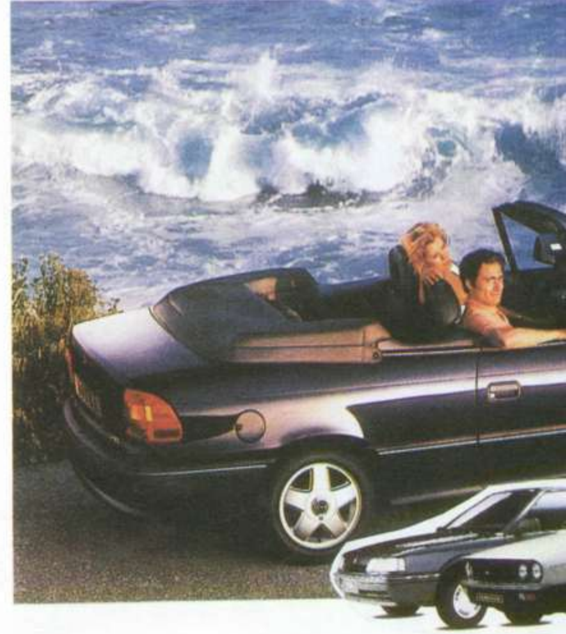
- Renault % 30
- Tofaş % 46
- Opel % 4
- Ford % 1

Türk pazarı incelendiğinde Avrupa'da kullanılan otomobillerin aynı, yani; küçük, orta, ortanın üstü ve büyük otomobil gruplarını kapsamaktadır. Diğer tarafta sadece Türk pazarı için üretilen, büyük boyutlu ancak ileri teknolojileri bulunmayan otomobil grubu görülmektedir. Bu tür otomobiller, düşük gelirli, aile yapısı geniş Türk tüketicisi gözönüne alınarak geliştirilen

- Renault 12
- Fiat 124
- Fiat 131 ve doğu bloku ülkelerinden ithal edilen otomobiller olup, pazarın % 50'sini temsil etmekteydi. Son yıllarda orta büyüklükteki otomobil pazarı gittikçe gelişmektedir. Bugün bu pazarın payı % 40'dır. Ortanın üstü ve büyük otomobiller tüketicilerin gelir seviyesi ile orantılı olarak % 12 ve % 1'lik pazar payına sahip görülmektedir. Pazarda sadece % 5'lik bir paya sahip olan küçük otomobil grubu ise gelecekte önemli bir talep potansiyeli ile karşılaşacak gibi gözükmektedir.

Bütün bunların ışığında Avrupa otomotiv pazarına bakıldığında, Türk otomotiv pazarı ile ters yönde bir ilişki gösterdiği göze çarpmaktadır. 1990 yılından itibaren Avrupa otomotiv pazarı gittikçe artan bir krizle karşı karşıya kalmıştır. 1990 yılında % 13'lük küçük bir gelişmeden sonra 91'de % 1'lik küçülme gerçekleşmiş, 92'de ise 91'e aynı paralelde küçülme devam etmiştir. 1993 yılı için % 19'u aşan bir talep azalması bunun açık bir göstergesidir. Örneğin 1992'de 13.5 milyona varan otomobil talebi 1993'te 11.5 milyona düşmesi bu pazardaki talep daralmasının belirgin bir göstermesidir. Bundan dolayı Türk pazarı, Avrupa otomotiv üreticileri için içinde bulundukları krizi aşmaları açısından dinamik bir unsur arzetmektedir.

Diğer tarafta AT ile yapılan Ortak Gümrük Tarifesi çerçevesinde, AT'nin sıfır gümrük uygulaması yaptığı, diğer ülkelerde Türk otomotiv pazarına rahatlıkla girecektir. Örneğin; AT, tercihli anlaşmalar yaptığı Doğu Avrupa ülkeleri, Türk pazarına sıfır gümrük ve fonla ve herhangi bir kota uygulamasına takılmadan Türk pazarına girebilecektir. Haliyle Türk Otomotiv

sektörünün önemli bir rekabet ile karşı karşıya kalacağı görülmektedir. Gümrük Birliği sürecinin bütün koşulları ile gerçekleşmesi göz önüne alındığında Türkiye'de önemli yatırımlar yapmayı hedefleyen ve bu yolla AT, gümrük duvarlarını delmeyi amaçlayan Japon ve Güney Kore otomobil yatırımları ile ilgili şekillenmedir. Topluluğun Japonya ile yapacağı kota anlaşması uyarınca piyasasını 2000 yılında tam olarak aşma taahhüdüne karşılık, bu tarihe kadar Japon menşeli ithalatı kısıtlayacak şekilde bir davranış sergilediği doğrultusundadır. Şayet böyle bir durum gerçekleşirse Türk üreticiler açısından daha vahim bir durum ortaya çıkacak ve bu otomobiller için 2000 yılına kadar tek hedef piyasa Türk piyasası olacaktır. Ayrıca Türk pazarının rekabete açık ve çok fazla markanın piyasaya girmeye çalışacağı, buna bağlı olarak 1995 yılında 500.000; 1997 yılında 700.000; 2000 yılında 1.000.000 adet otomobilin talep edileceği bir piyasanın bunca markayı kaldırıp kaldıramayacağıdır.

Türkiye'de 28 kişiye bir otomobil düşerken, İtalya'da 2 kişiye, İspanya'da 3 kişiye, Yunanistan'da ise 6 kişiye bir otomobil düşmektedir. Türkiye'nin İtalya'nın seviyesine ulaşabilmesi için, iç pazarda yaklaşık 27.000.000 otomobilin daha satılması gerekmektedir. Bu ise şu anda erişilmesi güç bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için, potansiyel talebin fiili talebe dönüşmesi ile mümkündür. Ne yazık ki ülkemizde şu an da kişi başına düşen otomobil sayısını, AB ülkeleri seviyesine çıkarmak kısa ve orta vade de olanak dahilinde gözükmemektedir.

AVRUPA OTOMOTİV SEKTÖRÜ

AT ülkeleri otomotiv üreticileri, binek araç üretimi yanında ticari araç üretimi de gerçekleştirmektedirler. 1991 yılında topluluk otomotiv sektörünün işlem hacmi 2.4 milyar USD geçmiştir. İstihdam oranı % 80'li yıllar boyunca devamlı düşüş göstermiş ve 1991 yılına girildiğinde istihdam edilen işçi sayısı 1.2 milyon civarında gerçekleşmiştir. Topluluk dışına yapılan ihracat işlem hacminin % 12'sini geçmektedir. Bu orana karşılık Topluluk sözkonusu sektörde büyük bir ithalatçı konumu da sergilenmektedir. AB ülkeleri içinde en büyük otomobil üreticileri ise şunlardır. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya,İspanya'dır. 80'lerle beraber başgösteren büyüme, her ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bir nebze durmuşsa da 1992'den itibaren kısmi bir iyileşme görülmüştür. Bu iyileşmeye rağmen topluluk otomotiv sektörü henüz istenilen düzeyde iyileşmeyi sağlayamamıştır. Bu krizi rahatlıkla aşabilmelerinin bir yolu yeni pazarları sınırlarına dahil etmekte yatmaktadır (Örneğin Türkiye).

Sektörde faaliyet gösteren firmalara bakıldığında altı firmanın Batı Avrupa içindeki satışları piyasanın % 75'ini temsil etmektedir. Ayrıca bu firmaların büyüklüklerine bakıldığında hemen hemen birbirine yakınlık arz etmektedirler.

ÖNERİLER

1- Türk otomotiv sektöründe faaliyet gösteren üreticilerimizin finansal yapılarına bakıldığı zaman A.B. ülkelerindeki rakiplerinin finansal yapıları ile karşılaştırıldığında onlar kadar güçlü olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bunun için finansal yapı birden çok çeşit yerine, bir model üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. İspanya örneğinde IBIZA gibi.

2- Gerçek anlamda bir planlama departmanı oluşturarak gelecekte ilgili nitelikli ve hata payı en az olacak şekilde çalışmalar yapılmalıdır.

3- Bütçeden belli bir pay AR-GE çalışmaları için ayrılmalıdır. Bu harcamalar için tüm yerli üreticiler birlikte kuracakları bir fon oluşturarak buna katkıda bulunabiliyorlar.

4- Üretilen otomobillerin belirli aksamları, farklı üreticilerin ürettikleri ürünlerinde ortak bir şekilde kullanılabilecek nitelikte olmalıdır. Böylece üretim maliyetleri düşünülerek daha geniş bir alana uygulanabilinir.

5- AT'ın kendi sınırları içerisindeki demiryolu ağını giderek geliştirmesinin yanında, iç akarsuların ulaşıma elverişli olması, ayrıca Alpler üstünden yapılan karayolu taşımacılığının yerine demiryolu taşımacılığının getirilmesini isteyen "Alp insiyatifi" uyarınca topluluk içindeki karayolu taşımacılığının büyük ölçüde darbe ile karşı karşıya kalacağı görülmektedir. Haliyle bu gelişmeler ışığında Türk pazarı ticari araçlar için önemli olacağa benzemektedir. Bunun ışığında yerli üreticilerin gerekli düzenlemeleri yapmaları ve önlemlerini buna göre almaları gerekir.

6- AT'a üye ülkelerin otomotiv üreticisi olan firmalarının üretim stratejilerinde önemli değişiklikler gözlenmektedir. Pek çok şirket artan finansman giderlerini gözönüne alarak pek çok modelde işbirliğine gitmekte, deyim yerinde ise artan Japon rekabetine karşı koyabilmek için şirket evlilikleri yapmaktadırlar. Haliyle bu bakış açısı altında yerli üreticilerimiz bu konuda girişimde bulunabilir.

7- Topluluk çevre hukukuna da büyük önem vererek bunu tüm sektöre yaymaya çalışmaktadır. Örneğin yakılamayan hidrokarbürler ile karbon monoksiti düzen altına aldığı görülmektedir. Yerli üreticilerimizin ürettikleri - üretecekleri araçlarda bu noktayı gözönüne almalıdırlar.

8- Orta ve uzun vadede oluşabilecek gelişmeler, iç talep artışının önemli boyutlarda oluşabileceği, oluşacak olumlu ekonomik koşullar sayesinde satın alma gücünün desteklenerek talep artışına yol açabileceği görülmektedir. Bununla birlikte çevre sorunlarının da gündeme geleceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Avrupa'nın pek çok bölgesinde otomotiv açısından doyum noktasına ulaşıldığı görülmekte, bu da daha kaliteli ürünlerin üretilmesi için belirli standartlara uyum sağlanması koşulu getirilmektedir.

9- Hedefler kısa vadeli değil, orta ve uzun vadeli olarak belirlenmelidir. Kısacası hedef olarak dünya düşünülmelidir.

10- Sektör acilen bir makro plana kavuşturulmalıdır. "Yoksa yarın çok geç olabilir."

Okan Oğuz ile Gümrük Birliği üzerine

Röportaj: **Süleyman KIZILTOPRAK**

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği görüşmelerinde son gelişmeleri değerlendirebilir misiniz?

Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye hakkında aldığı karar, "insan hakları ve demokrasi" konusuyla ilgili. Dolayısıyla, Türk ekonomisinin, ihracatçısının uğradığı eleştirel bir durum sözkonusu değil. Avrupa Parlamentosu'nun kararı, doğaldır ki, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısını etkilemiştir. Belki de, 19 Aralık 1994, Gümrük Birliği konusunda önemli bir adımın atıldığı tarih olacaktı. Ancak yine de, Türkiye'nin dünyada genel kabul gören insan hakları ve demokratikleşme seviyesi konularındaki eksikliklerine rağmen, Ortaklık Konseyi görüşmelerine 6-7 Mart 1995 tarihinde devam edileceğinin belirtilmesi olumlu bir gelişmedir.

Gerek Avrupa Parlamentosu'nun kararı, gerekse Ortaklık Konseyi toplantısında varılan noktalar, Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecinin önündeki engelin siyasi olduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisi, önemli bir süreçten geçmektedir. Ekonomik sıkıntıların olduğu böyle bir ortamda Gümrük Birliği'ne gidilmesi halinde Türkiye'yi ne gibi sorunlar beklemektedir? Ya da Türkiye ne gibi kazanımlar elde edebilir?

Türkiye, 1994 yılında büyük bir ekonomik kaza geçirdi. Döviz merkezli krizin ekonomiyi derinden etkilediğini, çok sayıdaki küçük ve orta ölçekli firmanın yanısıra holdinglerin bile sarsıldığına tanık olduk. Ekonomi sorunlu ama, bu durum Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gidilecek Gümrük Birliği'ne hazır olmadığı anlamına gelmemeli. Türk ekonomisi, ihracata dayalı sanayileşme modeline yöneldiği 1980 yılından sonra bir çok alanda uluslararası piyasalarda rekabet edebilirlik özelliği kazandı.

Kimileri, Gümrük Birliği'ne gidilmesini tam üyelikle karıştırıyor. Gümrük Birliği anlaşması nihayetinde bir ticari anlaşmadır. Bu anlaşmanın yalnızca bir tarafı mutlu etmesi beklenemez. Tarafların kazanımlarının dengeli olması gerekir. Yani Türkiye tarafı da AB tarafı da Gümrük Birliği'ne gidilmesinden sonra kimi sektörlerde avantaj elde edecek, kimi sektörlerde de sorunlarla karşılaşacak. Ancak, görünen o ki, Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticaret hacmini kısa süre içinde ikiye katlayacaktır. Bu, elbette ki arzu edilen bir gelişmedir.

Gümrük Birliği'nin, Türkiye'de kimi sektörleri zorlayacağı kesin. Ancak, rekabetin artması nihai tüketicinin yararınadır. Daha düşük fiyatlarla, daha kaliteli ürünü bulması, tüketici haklarının yaygın şekilde kullanılmaya başlanması halkın yararına gelişmedir.

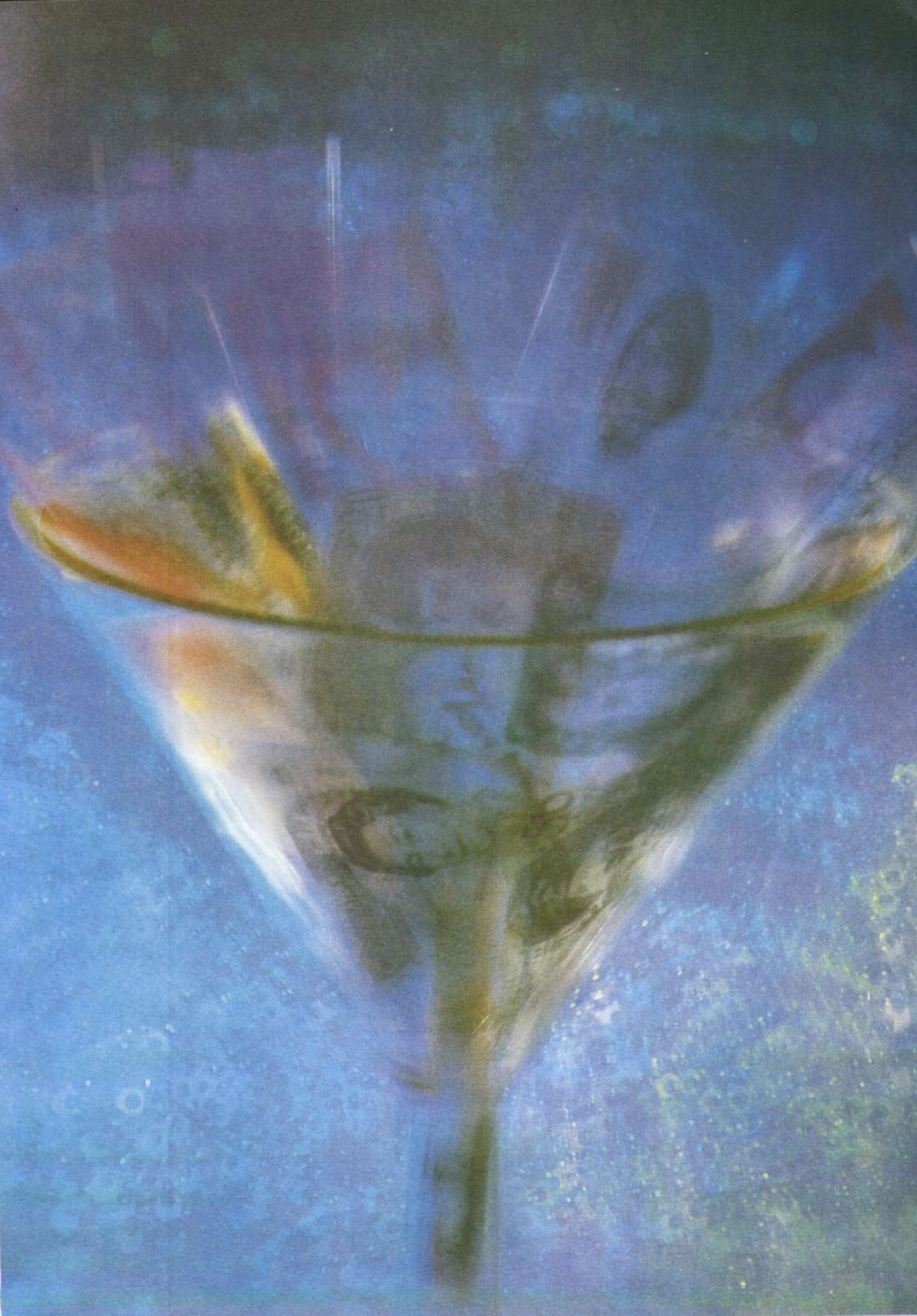
Gümrük Birliği, Türkiye'nin dış ticaretine nasıl etki edecek? Özellikle hazır giyim ve konfeksiyon sektörleri açısından yanıt verebilir misiniz?

Türkiye, yukarıda da belirttiğim gibi 1980'den bu yana dış ticarette büyük atılım gerçekleştirdi. Bazı yıllarda yaşanan durgunluğa karşın ihracatın artış trendi bir çok ülkenin üzerindedir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin dış ticaretini arttırıcı yeni etkiler yapacak, dış ticaretimizin önündeki bir çok sıkıntıyı ortadan kaldıracaktır. Tekstil ve Konfeksiyon ihracatına getirilen kotalar bu sıkıntılara örnektir.

Gümrük Birliği, dünyanın en büyük pazarı haline gelen AB pazarının kapılarını Türkiye sonuna kadar açacak. Kısıtlamasız ve engelsiz ticaret, Türkiye'nin ihracatını kuşkusuz önemli miktarlarda artıracaktır. Aynı şekilde, koruma oranı sıfıra ineceği için ithalat da artacak. Sonuçta, Türkiye dış ticarette tarihinin en büyük artış fırsatını yakalayacaktır.

Tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim ihracatının önündeki engeller kalkarsa, Türkiye ekonomisinin ve dış ticaretinin itici gücü olan bu sektörler, ülkeye 1996 yılında 10 milyar dolar döviz girdisi sağlamaya adaydır. Kotaların kaldırılması, tarife dışı engellerin aşılması, Türkiye'yi, A.B. pazarındaki rakipleri karşısında avantajlı duruma getirecektir. Zaten Gümrük Birliği'nin en büyük kazanımı hazır giyim, konfeksiyon ve tekstil sektörlerinin ihracatında görülecektir.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaçmaması gerekir. Hızla gelişen sanayisi, dışa açılma hevesi, genç ve eğitimli nüfusu, dinamik yapısıyla Türkiye, A.B. ile ticarette kısa vadede sorunlarla karşılaşırsa da uzun vadede kârlı transferini hızlandıracak, yabancı sermaye girişini artıracak, dolayısıyla ekonominin itici gücü olacaktır.

Dr. Veysi SEVİĞ*

Kaynağı borçlanma olan bütçeler

GİRİŞ

Anayasal buyruk gereği olarak herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Bu buyruk, önce kamu harcamalarının belirleneceğini göstermektedir.

Ülkemizde, genellikle kamu harcamaları kamu gelirlerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye sürekli kamu açıklarıyla karşılaşmıştır. Bu olgu öncelikle harcama denetiminin yapılmasını da zorunlu kılmaktadır.

Kamu açıklarında en önemli paya sahip olan konsolide bütçe açısından konu incelendiğinde, bazı istisnai yıllar hariç bütçelerin sürekli açık verdiği gözlenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan denk bütçe politikaları sonucunda, bütçe açıklarına pek rastlanılmamaktadır. Ancak özellikle 1950'li yıllarda devletin harcama boyutlarını giderek arttırması nedeniyle Türkiye bütçe açıklarını yaşamaya başlamıştır.

Kamu maliyesinin son yirmi yıllık dönemi incelendiğinde kamu harcamalarının sürekli olarak kamu gelirlerinin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.[1]

1975 yılında:

-Kamu Harcamaları	149 Milyar TL.
-Kamu Gelirleri	116.3 Milyar TL.
-Kamu Açığı	32.7 Milyar TL.

olarak gerçekleşmiştir.

Kamu açığı/GSMH oranı %6.1'dir.

1993 yılında ise:

-Kamu Harcamaları	575.933 milyar TL.
-Kamu Gelirleri	359.985 milyar TL.
-Kamu Açıkları	215.948 milyar TL.

olarak tahmin edilmektedir.

Kamu açığı/GSMH oranı 1993 yılında ise % 16.3'dür.

Bu sonucun temel nedeni önce harcamaların saptanmasıdır. Bu saptama aşamasında harcamacı birimlerin, oldukça abartılı rakkamlar saptaması bütçe açıklarını etkilemektedir.

Kamu harcamalarının GSMH içersindeki payının gelişiminden de anlaşılacağı üzere, bazı dönemler hariç, genelde harcamaların miktar olarak da, GSMH'ye göre oransal olarak da arttığı gözlenmektedir. 1975 yılında % 27.8 olan harcama oranı, 1980 yılında % 33.1 seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemi izleyen beş yılda ise kamu harcamalarının belli bir biçimde azaldığı ve GSMH'nın % 29'u düzeyinde oluştuğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de kamu harcamaları 1986 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamış, 1991 yılında % 40 seviyesine ulaşmıştır. 1993 yılında ise toplam kamu harcamaları GSMH'nın % 43.6'sıdır.

Türkiye'de harcamacı tüm kamu birimlerinde harcama fazlalığı vardır.

1993 yılında kamu açığının:

-% 56.5ini konsolide bütçe,
-% 21.9'unu KİT'ler,
-%5.5'ini mahalli idareler.
-%7.6'sını Sosyal Güvenlik Kuruluşları,
-% 8.5'uğunu fonlar yaratmıştır.

Yukarıda yer alan kamu açığı bölüşüm tablosundan da anlaşılacağı üzere ülkemizde fonlar da dahil açık verir hale gelmişlerdir. Bu tablo ister istemez akla, alınandan çok harcamanın veya verilmenin nedenlerinin araştırılması olgusunu getirmektedir.

Türkiye'de temel eğilim fazla harcama yapmadır.

Ancak, buna karşılık ülkemizde programlı harcama yapma düşüncesi yerleşmemiştir. Bu nedenle harcamalar tahmini önisteklere dayandırılmaktadır.

Program çalışmalarında belli bir denetim olgusu olmadığı için harcama programlarının gerçekciliği tartışmalıdır.

Oysa harcama fazlalığının bulunduğu bütçe yapılarında, harcamaların mümkün olduğunca denetime alınması ve kısıtlanması kaçınılmaz olmaktadır. Ülkemizde temel ilke olarak yapılması muhtemel harcamaların vergilendirme yo-

* Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

1 ÖNER, Erdoğan "Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği Genel Bir Değerlendirme (1975-1993) Ankara, Mayıs, 1994, Sf: 3

lu ile halka yüklenilmesi esası geçerli olmasına karşılık, harcamaların istenilen büyüklükte saptanması ve uygulanması, buna karşılık da vergi geliri ile kaynak bulunabilmesi olanağı kolay değildir.

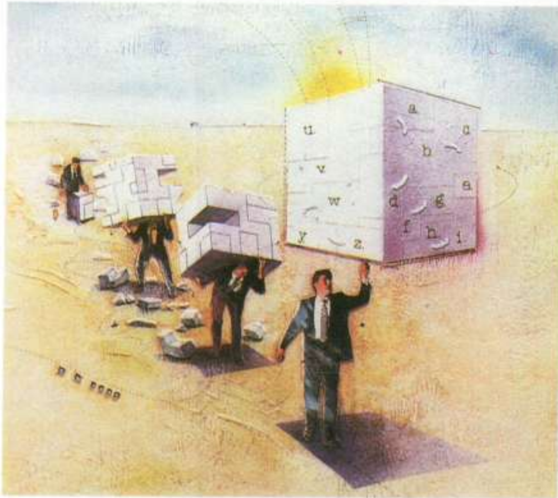
Dolayısıyla, harcama tahminlerinin ve gerçekleşmelerinin de belli bir denetim altında yapılması kaçınılmaz olmaktadır.

Ancak harcamaların belli bir büyüklüğe ulaşması ve borçlanma ile karşılanması alışkanlık haline dönüştüğünde olayın kontrol altına alınması zorlaşmaktadır.

KAMU HARCAMALARININ BORÇLANMA İLE KARŞILANMASI

Kamusal harcamaların vergi dışı kaynaklarla finanse edilmesi halinde, ortaya çıkan borçlanma gereği, bütçe açıklarını daha da büyütmekte ve kamusal borçlanma gereği ekonomi üzerinde baskı haline dönüşmektedir.

Türkiye'nin son beş yıllık konsolide bütçe

harcamaları dağılımı bu görüşü doğrulamaktadır.

Tablo 1 ve 2'nin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere Personel giderleri, diğer cari harcamalar ve faiz ödemeleri toplam konsolide bütçe harcamalarının % 68.5'udur. Bu görüntü ister istemez personel harcamaları ile faiz ödemelerinin belli bir denetim altına alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de kamu kesiminde aşırı istihdamın var olduğu herkesçe bilinmektedir. Çeşitli statülerde kamu kesiminde çalışanların istihdam edilmesi, siyasi partilerin yeterince üzerinde çalışmadıkları konulardan birisidir.

Kamu kesiminde çalışmaya talip olanların sayısı hergeçen gün artmaktadır. Yapılan giriş sınavlarına başvuru sayısının fazlalığı bu gerçeği kanıtlanmaktadır. Bazı hallerde örneğin bekçi ve benzeri alt kadrolara eleman alımı için sınavlar şehir stadyumlarında yapılabilmektedir.

Bazı alanlarda önce geçici olarak istihdam edilenler, bilahare kadrolu hale getirilmek suretiyle, devamlı istihdam edilir olmaktadır. Bir kişinin yapabileceği işler için bazı hallerde 5 veya daha fazla kişinin istihdam edildiği gözlenmektedir.

Kamu kesimine olan talebin, ücretle ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü özellikle alt kadrolarda çalışanların ikinci bir işte çalışması çoğu halde normal karşılanmaktadır.

Kamu kesiminde çalışanların performans değerlendirilmesi yapılmamaktadır.

Türkiye'de yaklaşık her 10 kişiden birisinin kamu kesiminde çalışan olduğu görülmektedir. Bu rakam çok yüksektir.

Kamu kesiminde çalışanlara yeterli ücret verilmese bile, bu kişilere verilen ücretler, toplam konsolide bütçe harcamalarının % 31.6'ını kapsamaktadır. Bu oran 1994 yılı içindir. 1993 yılında % 36.4 olan bu oranın 1994 yılında düşmüş olması, 1994 yılının ikinci yarısında kamu kesimi çalışanlarına beklenen ücret artışının sağlanmamasından dolayıdır.

Kamu kuruluşlarına ait kadroların yeniden belirlenmesi ve ülkemizde personel reformuna yönelik çalışmaların biran önce yapılması gerekmektedir. Sanayileşmiş bzı ülkelerde kamuya ait personel kadroları önceden belli bir çalışma ile yeniden belirlenmekte ve bu kadrolar belli bir süre için dondurulabilmektedir.

Diğer yönden bazı alanlarda kamu kesiminde

TABLO 1

Konsolide Bütçe Harcamaları (1990-1994) Milyar TL

	1990	1991	1992	1993	1994*
HARCAMALAR	68.527	130.263	223.055	397.710	829.000
-Personel	26.465	49.291	93.088	145.000	260.000
-Diğer Cari	6.987	11.112	20.014	35.000	67.900
-Yatırım	10.055	17.146	32.186	47.000	84.500
-Faiz Ödemeleri	13.966	24.073	40.298	73.000	240.000
-KİT'lere Transfer	1.265	11.200	8.170	20.000	81.600
-Diğer Transferler	9.789	17.442	29.299	77.710	95.000

*1994 yılı rakkamları tahminidir.
1990, 1991, 1991, 1993 verileri için bakınız: Ferksoy Turgay "Türkiye'de Bütçe Açıkları Türkiye Maliye Sempozyumu T.C. Çukurova Üniversitesi İİBF Sf: 143

TABLO 2

Konsolide Bütçe Harcamalarının GSMH'ye Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994*
HARCAMALAR	0.24	0.29	0.29	0.32	0.28.5
-Personel	0.09	0.11	0.12	0.12	0.09
-Diğer Cari	0.02	0.02	0.03	0.03	0.02.3
-Yatırım	0.03	0.04	0.04	0.04	0.03
-Faiz Ödemeleri	0.05	0.05	0.06	0.06	0.08.5
-KİT'lere Transfer	0.004	0.02	0.01	0.02	0.02.6
-Diğer Transferler	0.03	0.04	0.04	0.06	0.03

*1994 yılı rakkamları tahminidir.
Kaynak: Ferksoy Turgay

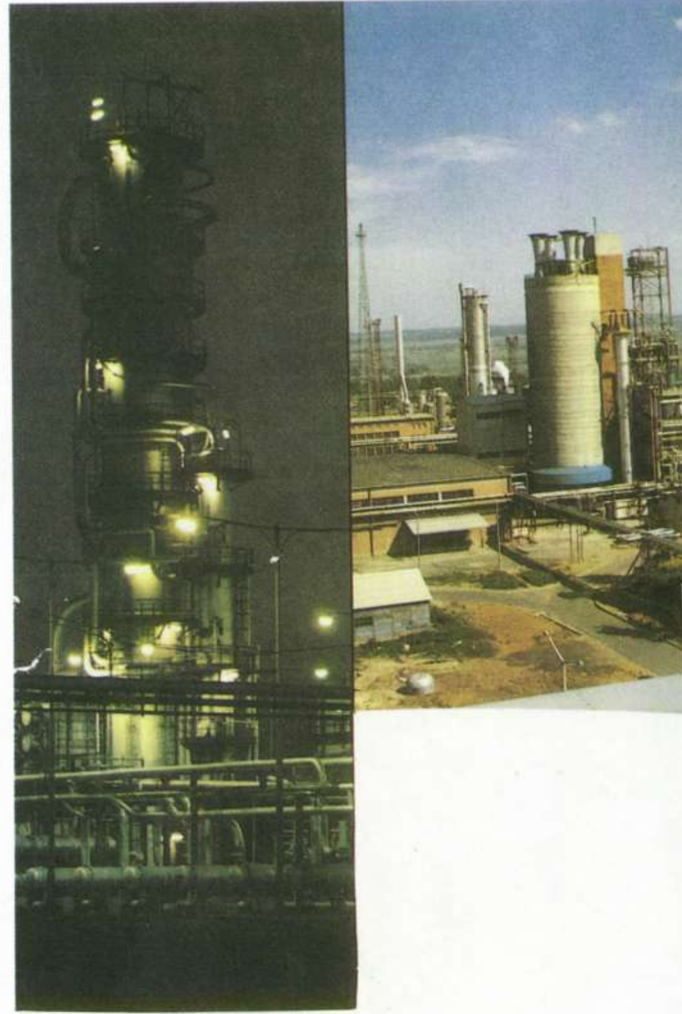
yeterli ve gerekli personelin istihdam edilemediği gözlenmektedir. Bunun temel nedeni bu kadrolara atanması gereken personelin bilgi düzeyi ile verilen ücret arasındaki uyumsuzluktur. Bu durum kamu yönetimini zaafa uğratmaktadır.

Türkiye'de kamu finansman açıkları borçlanma yolu kapatılmaya çalışılmaktadır. Borçlanma ve borçlanmanın getirdiği faiz yükü, yeni borçlanmalara neden olmakta, bunun kaçınılmaz sonucu olarak, daha çok borçlanabilmek için kamu kesimi bir yandan faiz oranlarını yükseltirken, diğer yandan kamu kağıtlarına verilen faizler vergiden bağışık tutulmaktadır.

Kamu kesiminin yerine getirmek zorunda olduğu kamusal görevlerin ve üretime öncülük edecek yatırımların yapılabilmesi için bütçeden ayrılan paylar azalırken, faiz ve benzeri ödemelerin bütçe harcamaları içersindeki payı da giderek artmaktadır.

Kamu finansman açığının borçlanma yolu ile karşılanması aşamasında mali yıl başında yürürlüğe konulan bütçe yasalarındaki ilkelerden devamlı sapmalar olabilmekte, bu nedenle de ek bütçe yapımı zorunlu hale gelmektedir.

Uygulanan yüksek faiz nedeniyle, büyük meblağlarla ifade edilebilen fonların kamu kağıtlarına kaydırılabilmesi sözkonusu olabilmektedir. Bu fonlar belli bir süre sonra (bir ay veya üç ay sonra) enflasyon üzerinde bir eklenti ile borç verenlere geri döndüğünden, kamu kesiminin yüksek faiz oranı ile borçlanması vergi gelirlerinden devlete borç verenlere kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. Böyle bir uygulama gelir bölüşümünü olumsuz yönde etkilemektedir.

TABLO 3

Bütçe Faiz Ödemelerinin GSMH'ya Oranı

	1987	1989	1991	1993	1994*
Konsolide Bütç Faiz/GSMH	19.4	14.9	17.1	27.7	21.6
Faiz/GSMH	3.9	5.8.	5.3	8.7	10.3

*Tahmini
KAYNAK: Bütçe Gerekçeleri

TABLO 4

Bütçe Harcamalarının Oransal Dağılımı

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
1. Genel İdare Hizmetleri						
-Genel Hizmet	23.7	19.0	24.3	20.1	24.0	26.1
-Savunma	13.1	13.3	12.1	13.5	10.9	11.4
-Adalet Emniyet	4.5	5.1	5.2	5.3	4.5	3.9
2. Ekonomik Hizmet						
-Tarım-Orman Köy İşleri	5.1	5.7	6.6	6.2	5.1	4.4
-Su işleri	6.5	5.6	5.4	5.2	4.0	3.4
-Karayolları	2.9	3.1	3.2	3.1	2.9	2.4
-Ulaştırma	0.5	0.5	0.4	0.4	0.3	0.4
-Bayındırlık İşleri	1.5	1.5	1.3	1.7	2.0	1.1
-Madencilik	0.4	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4
3. Sosyal Hizmetler						
-Eğitim	15.5	18.8	17.3	19.7	16.5	14.9
-Sağlık	3.8	4.7	4.0	4.0	3.9	3.7
-Kültür-Turizm	0.6	0.9	0.7	0.8	0.7	1.0
-Diğer Sosyal Hizmetler	0.7	1.1	0.9	0.9	0.9	0.6
4. Borç Faiz Ödemeleri	21.2	20.4	18.2	17.9	23.7	28.9

KAYNAK: Bütçe Gerekçeleri

Faiz giderleri dikkate alınmaksızın bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı ile Konsolide Bütçe faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı Tablo 3'de gösterilmiştir.

Bütçe harcamaları içersinde faiz ödemelerinin payı artarken, bütçeden, Anayasal buyruk doğrultusunda yapılması gereken sosyo ekonomik dengeyi sağlayıcı harcamaların payı giderek azalmaktadır. Bu gerçeği konsolide bütçe harcamalarının yıllar itibariyle oransal dağılımında görmek mümkündür.

Tablo 4'de yıllar itibariyle bütçe harcamalarının oransal dağılımı yer almaktadır. Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere Borç faiz ödemelerinin toplam konsolide bütçe harcamaları içersindeki payı özellikle 1992 ve 1993 yıllarında artmış bulunmaktadır. Bir başka anlatımla faiz ödemeleri transfer niteliğinde olup, ekonomide gelir ve kaynak dağılımını bozmaktadır.[4] Bu değişimin kaçınılmaz sonucu olarak devlet tüzel kişiliğinin fonksiyonel görevleri yerine vergi gelirle-

4 Önder, Türel, Ekinci, Somel "Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, Türk Tarih Vakfı, İstanbul, Ekim, 1993 Sf: 25

rini faiz olarak dağıtan bir görevi üstlenmesi sözkonusu olmaktadır ki, bu olgu demokrasiyi olumsuz yönde etkiliyebilecek olayların ilk işareti olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

Türkiye'de diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi devletin ekonomideki payı giderek artmakta olup, gelişmiş ülkelerde bu pay ortalama % 40-45 civarındadır. Buna karşılık Türkiye'de devletin ekonomideki payı gelişmiş ülkelerin II. Dünya Savaşı sonrası düzeyinde olup, bu oran 1990 yılından sonra artmaya başlamıştır.

Türkiye'de kamu harcamalarındaki artışın temel nedeni, personel giderlerindeki büyüme ile faiz ödemelerindeki artıştır. Personel giderlerinde ortaya çıkan artış aşırı şişirilmiş kadrolardan kaynaklanmaktadır.

Kamu kesiminde çalışanların sayıca artması kamu hizmetlerinin kalitesini yükseltmemiş, tam aksine eğitim düzeyi düşük olanların istihdamına yönelik olarak yürütülen kadrolaşma nedeni ile kamu hizmetlerinden şikayetler sayıca artmış bulunmaktadır. Diğer yönden hatır gönülle yapılan atamalar kamu kesiminde kriminal olayların artmasına da neden olmuştur. Yolsuzluk, rüşvet, irtikap olayları gibi.

Diğer yönden kamu harcamalarını karşılıyamıyan vergi gelirleri nedeni ile devlet bütçesinin borçlanma yolu ile finanse edilmesi aşamasında, kamu kesiminin piyasaya yüksek faiz önerisi ile girmesi, devlet bütçesinden faiz ödemelerine ayrılan payın büyümesine neden olmuştur.

Tüm bu gerçekler yanında, Türkiye'de yapılan bütçe çalışmalarının ve hazırlanan bütçe önerilerinin ciddi gereksinimleri içeren bir program olmadığını söylemekte yarar vardır. Türkiye'de bütçe çalışmaları sırasında harcamacı bakanlıklar bir önceki yıl bütçesini esas alarak olsa olsa metodu ile tahsisat talep etmekte, Maliye Bakanlığı bünyesinde, teknik düzeyde yapılan çalışma ile bu talepler kabul edilmekte, veya aşırı nitelikteki istekler de bakanlar, bazen de bizzat Başbakan'ın devreye girmesi ile bütçe yasa tasarısı içersine dahil edilebilmektedir.

Bütçe çalışmalarında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmış olan Kalkınma Planları ile yıllık programların esas alınması gerekmektedir. Gerek planın hazırlanmasında ve gerekse program ilkelerinin belirlenmesinde bazı teknik çalışmaların ve değerlendirmelerin yapılması zorunludur. Ancak ülkemizde bu çalışmalar yapılamamaktadır. Dolayısıyla, Devlet Planlama Teşkilatına verilen görevin yerine getiriliş biçimi tartışmalıdır.

Türkiye'de bütçenin hazırlanış aşamasında yeterli denetime tabi tutulduğunu söyleyebilme olanağı yoktur. Oysa önemli olan kıt kaynakların iyi kullanımını sağlamaktır. Bu nedenle hazırlık aşamasında bu gerçeğin dikkate alınması gelişmekte olan ülkeler için zorunlu olmaktadır.

Bütçe harcamaları sırasında şekli denetim yapılabilmektedir. Bu denetimde yapılan harcamaların tahsisat açısından ve belgelendirme yönünde izlenmesi söz konusu olabilmektedir. Oysa yapılan harcamanın yararlı olup olmadığı yönünde değerlendirme yapabilme yetkisi ülkemizde hiç bir organa verilmemiştir.

Bütçe döneminin sonlarında, tahsisat fazlalıklarının, gereksiz bir biçimde harcanması tipik bir savurganlık örneği olmaktadır. Sene sonunda yapılan harcamalara hiç bir denetim organının dur diyebilme yetkisi yoktur.

Bütçe harcamalarının yapılmasından sonra, harcamalar üzerinde yapılan idari ve yargısal denetimde daha çok mikro düzeyde olaylar ile ilgilenilmekte, gerçek bir performans değerlendirmesi yapılamamaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan kesin hesap denetimleri ise bugüne kadar hiçbir vakit ciddiye alınmamıştır.

RÖPORTAJ

"Şirket-Yönetim danışmanı ilişkisi doktor-hasta ilişkisidir."

SÜLEYMAN ERDEMİR'LE* YÖNETİM DANIŞMANLIĞI ÜZERİNE

Sayın Süleyman Erdemir, Yönetim Danışmanlığını bize tanımlar mısınız?

Yönetim danışmanlığı, yönetim etkinliği ve rekabet üstünlüğünün göstergesi olan, sinerjik değer ve sistemlerin, üretim odaklarıdır. Bu anlamda, etkisi ve katkısı net bir şekilde gözlenebilir. Yönetim Danışmanlığı, ülkemizin değişim ve gelişimindeki hıza paralel ve hatta daha hızla önem kazanan bir meslek. "Akıllı insan, kendi aklını iyi kullanandır; daha akıllı insan ise; aklına başka akıllar katandır.", şeklinde özetleyeceğimiz anlayışta, bu cümlenin ikinci yarısı günümüzde gitgide önem kazanmaktadır. Kendi akıl ve becerilerimizi dahi yeterince kullanmadığımız ve bence geçici olan atalet dönemimizden kurtuldukça istişarenin, yani danışma suretiyle bir başka akıldan, görüşten, beceriden istifade etmenin değeri de artmaktadır. Fiziki emekten istifade, daha somut göründüğü için, iş hayatımızın tartışmasız bir parçası durumundadır. Ancak zaman geçtikçe danışmanlık fonksiyonunun da, kalite ve rekabetin vazgeçilmez unsurları arasına girdiğini görmekteyiz. Üstelik harici danışmanlardan yararlanma yöntemi çok çeşitli becerileri, daha somut, objektif ve kaliteli bir şekilde işletmemize katmaktadır. Bu yönüyle de, katkısı karşılığındaki maliyeti de, az olmaktadır.

Bu konuyu biraz daha açabilir miyiz?

Tabii. Örnek verecek olursak; Şirket ile yönetim danışmanı arasındaki ilişki doktor-hasta ilişkisine ya da antrenör-sporcu ilişkisine benzetilebilir. Mesela sporcular... Kendi isteği ile çalışmayıp zorla antrenman yaptırılan, ve bu yolla da başarılı olmuş bir sporcu yoktur. Fakat kendi isteği ile çalışıp da başarılı olamamış ya da başarılı olsa bile, olimpiyat şampiyonu olabilecek kapasitedeyken mahalle yarışmalarındaki birinciliklerle yetinen sporcular da pek çoktur. Burada olimpiyat şampiyonu olabilecek potansiyelde iken bunu yapamayanların en temel özelliği bu potansiyellerini geliştirebilmelerine yardımcı olacak teknikleri, sistem ve yöntemleri kullanmıyor oluşudur. Mesela, nefes açmak için ayrı bir eğitim, start almak için belirli teknikler vardır. Rakipleri kollayarak yarışma; paniği, heyecanı önleyebilme ve depar atılacak yerlerde bu kararı vermenin yolu ve bilgisi vardır. Bunlar yeteneği, potansiyeli, kapasiteyi en üst sınıra çıkaracak bilimsel yöntemlerdir. Şampiyonların özelliği, girişimcilerde ve kurucularda görülen heves ve istekliliğin, antrenöre duyulan güven ile performansa dönüştürülmesi becerisidir. Hiçbir antrenör şampiyon adayının yerine koşmaz, antrenman yapmaz. Ona standart koşu reçeteleri önermez. Ama şamypiyonun kuvvetli ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini dikkatle analiz ettikten snra, öyle bir gelişme programı hazırlar ki; kuvvetli yönler avantaj olarak kullanılır, fırsatlar değerlendirilir, zayıflıklar dezavantaj olmaktan çıkar, tehditler ustaca savuşturulur. Cevher şampiyondandır; işlemesi antrenörden. Antrenör,istekli ve yeteneklileri, sanki kendisi yarış kazanacakmış gibi işler, hazırlar. O bir yarışın değil, bin yarışın adamıdır. Sporcunun bir yarış kazandığında duyduğu gururu ve sevinci, o her yetiştirdiği şampiyon için duyar. Sporcu, kendi kaynak ve kısıtlarını öğrenirken O, pek çok sporcunun birikimiyle, bir sporcunun geçmiş, şimdiki ve muhtemel kaynak ve kısıtlarını teşhis edip sonuç geliştirebilir. İşte bu yönüyle, Yönetim Danışmanlarına şirket antrenörleri diyebiliriz.

Evet bu örneğiniz konuyu gerçekten daha netleştirdi. Peki, gözlemlediğimiz kadarıyla genelde yönetim danışmanlık şirketleri, ağırlıklı olarak eğitim konusunda ya da yönetici seçimi alanında çalışıyorlar. Sizin bu tarzda bir tercihiniz var mı?

Bu soruyu sorduğunuz için ayrıca teşekkür ediyorum. Çünkü DD olarak, özellikle, belirgin bir tercih yapmamaya gayret ediyoruz. Bizim yaklaşımımız, bütünü geliştirmek için, kapsamlı, unsurları birbiriyle ilişkilendirilmiş bir plan dahilinde, bütünün parçaları üzerinde çalışmak anlayışı. Zaten, sanıldığının aksine, Yönetim Danışmanlığı tek başına eleman seçme ve yerleştirme, organizasyon kılavuzu hazırlama, iştanımları yazma, ünvanları belirleme ve kutucuklar çizme, eğitim seminerleri verme değildir. Bunlar etkin yönetimin birer unsuru ve yönetim danışmanlığının birer altbirimidir. Yönetim Danışmanlığı, bu unsurların/altbirimlerin ahenkli bir koordinasyonu, etkinliğin sağlanmasıdır. Yani etkinliği sağlamak amacıyla çalışırken, gereken yerlerde eğitim verirsiniz, gerektiği birimler için organizasyon şeması çizersiniz, lazım ise görev tanımı oluşturursunuz, ihtiyaç varsa araştırma yaparsınız. Aynı şekilde devam ediyorum; bir departman kurmak gerekebilir, mevcut bir departmana yönetici yerleştirmek gerekebilir. Zaten, yönetim etkinliği ancak dinamizm ile, ihtiyaçları gidermeye yönelik sürekli değişim ile kurumlaşır. İşletmelerimizde, şu dönemde eğitime artan bir ilgi ve talep olduğu için böyle bir izlenim edinilmiş olabilir. Ama belirttiğim gibi biz özellikle, kendimizi eğitim ya da yönetici seçimi ile sınırlamaktan kaçınıyoruz. Yönetim Danışmanlığı odaklı, ama hizmet verdiğimiz

* Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi Ltd. Şti. Genel Müdürü

kuruluşun ihtiyacı doğrultusunda eğitim danışmanlığı, insan kaynakları danışmanlığı ve araştırma yapma çizgisindeyiz.

Şahıs olarak değil ama şirket olarak, Yönetim Danışmanlığı sanıyorum 85'lerde gündeme geldi ve son birkaç yıldır Yönetim Danışmanlık şirketlerinin sayısında bir artış görülüyor. Dolayısıyla sizin için de bir rekabet sözkonusu. Tanıtım Kitapçığınızda vurguladığınız "rekabet ortamında güçlenmek" amacına yönelik olarak, kendiniz için neler düşünüyorsunuz?

Öncelikle, sözkonusu kuruluşlardaki sayısal artışın, gelişimin bir göstergesi ve ülke yararına olduğuna olan inancımı belirtmeliyim. Üstelik, rekabetin müşterinin yararına da olduğu bilinen bir gerçektir. Organizasyonların ve bireylerin gelişimini sağlayacak sonuçlar üreten böylesine bir sektördeki rekabetin de kaliteli hizmet seviyesini arttırmak suretiyle faydalı ve hayırlı olacağını düşünüyoruz. Bizim açımızdan ise rekabet, yalnızca bizim kendimizle yarışımızdır. Her alanda etkin yönetimin, gönül katarak aklı kullanmanın peşindeki insanlar olarak; işi başkasından iyi yapmak yetmez. İşi her geçen gün kendimizin bir önceki anından daha iyi yapmak bizim doğal ve normal davranışımız. Yaygın bir hikaye vardır: Bir Japon gemi yapımcısı, işgörenlerine şunları söylüyormuş: "İyi gemiler yapmalıyız. Başarıyorsak kar ederek yaparız. Başaramıyorsak, zarar ederek yaparız. Ama iyi gemiler yapmalıyız". Yani bizim için birilerinden iyi birşeyler yapmak değil, iyi birşeyler ve hergeçen gün yaptıklarımızdan daha iyi birşeyler yapmak önemli.

Peki fark olarak belirtebileceğiniz konular var mı?

Bir kere biz yabancı bir şirketin mümessili değiliz. % 100 bu ülkenin şartlarında; kaynak ve kısıtlarında, dünyaya kabul görmüş teknik, yöntem ve sistemlerle çalışan bir firmayız. Bu ne demektir? Türkiye'nin konjonktürüne uygun olarak bize uygun ama dünyayı da yakalamış kendinden üretkenliği olan özgün bir çalışma ile dünyaca kabul görmüş teknik, yöntem ve sistemlerin ülke şartlarına uyarlanmasında iddialıyız demektir.

Bunun dışında, baştan kurumlaşma gayesi ve temeli ile kurulmuş bir firmayız. Oniki ortağın biraraya gelmesi ile kurulduk. Çalışmalarımızda, çeşitli konularda, çeşitli boyutlarda yeralacak altmıştan fazla, konularında yetkin arkadaşımız var.

Bize göre başarılı şirket "İyi iş yapan, değişen tüm koşullara rağmen ayakta kalabilip hayatiyetini garantileyen ve bunun doğal bir sonucu olarak iyi ve haklı para kazanan organizasyondur." İyi iş yapmak, hem teknik, hem de sosyal bir beceriler uyumudur. İçinde matematik ya da hesap kitap, insan ilişkileri ya da başkalarıyla iyi geçinme, motivasyon ya da teşvik ve gönüllülük, insiyatif ya da işe akıl ve gönül katma, vizyon ya da hayal etme, delegasyon ya da başkalarına iş yaptırma gibi pek çok unsur, konu, beceri ya da bilgi mevcuttur. Bu açıdan şirketlerin, ufak tefek kol-bacak ağrılarının, romatizmadan mı, damar tıkanıklığından mı, çarpma veya ezilmeden mi geldiğini anlamak için esaslı bir muayene gerektiğini düşünüyoruz. Bu "whole picture" dedikleri ağaçlar içinde kaybolmadan ormanın tümünü görme yaklaşımımız da önemli bir farkımızı oluşturuyor.

Bir yönetim danışmanında olması gereken özellikler neler olabilir?

Yönetim danışmanlığında meşhur bir söz vardır. "Sayılabilirleri sayınız, tartılabilirleri tartınız, ölçülebilirleri ölçünüz." Öncelikle bir yönetim danışmanının bu sözü yerine getirebilecek teknik bilgiye sahip olması beklenir. Bunun dışında, birikim ve görgü gerekir. Bilgi, birikim ve görgünün yanında; basiret (geleceği görme yetisi) ve feraset (isabetli karar verme sezgi ve becerisi) ile mesleki beceri ve ahlaki prensipler de çok önemlidir. Çünkü, müteşebbis ancak bu unsurların hepsini birarada bulduğu danışmandan faydalanmak ister.

Ülkemizdeki işletmelerin sorunları nelerdir sizce?

Ülkemizdeki işletmelerin sorunları üzerine çok konuşuluyor. Ben ülkemizdeki işletmelerin fırsatlarından sözetmek istiyorum: Bizim ülke insanlarının, ileri sayılan ülke insanlarından yeteneksiz olmadığını söylemek istiyorum. İçinde bulunduğumuz konjonktür, Türkiye insanının kendi potansiyel yeteneklerini keşfedip, şu anda dünyada ulaşılmış en son değer ve teknolojilerle, bu potansiyelini kinetik ve fiili enerjiye dönüştürme dönemidir. Genel karakteristiğimiz olmayan, ve bence rekabetsizlikten dolayı oldukça uzamış olan atalet ve tembelliğimizin yerini; bilinçli, iddialı ve çalışkan ve büyük hedeflere yönelik bir gayret aldığında kayda değer bir atılımın öncüleri ve örnekleri olabiliriz. İnsanımızın bürokrasiye, statükoya şiddetli karşı olmaları, ülkemizdeki kuruluşların çok önemli gördüğümüz bir avantajı. İşletmeler, hantallaşır mıyız? veya kemikleşir miyiz? şüphesinde. Bu şüphe, bizi geleceğe emin olarak taşıyacak bilgi ve sistemlerin kullanılmasından kaçınmaya yolaçmayıp da, devamlı güncel kalarak hantallaşmamızı önlemeli ki yararlı bir şüphe haline gelsin. Girişimcilik, insiyatifçilik harika bir virüstür. Bulaşıcıdır. Bu virüsün akıllıca kullanıldığı ülkelerde toplumsal refah düzeyi yükselir. İnsanlar ekmeğini taştan çıkarır. 'Evet ama...' diye başlayanların yerine 'Neden olmasın'dır gelişmeyi sağlayanlar. Durumu idare edenler, vakit geçirenler değil; iş yapanlar, elini taşın altına koyanlardır, bu insanlar. Bu güç ve potansiyel, ilkelerle yönlendirilerek, tekniklerle güçlendirilerek, deli akan bir akarsudan bir baraj ile bir jeneratör çalıştıralarak enerji elde edilebilir. Ülkemizin yapısı, insanlarımızın coşkusu ve zekası, bilgiye ve bilgeye saygısı buna müsaittir.

Eklemek istediğiniz bir görüşünüz var mı?

Adına ister Yönetim Danışmanı diyelim, ister kuruluş doktoru, ister yönetim filozofu, etkin yönetime gönül vermiş insanların yaptığı bu iş hizmet sektörünün en zor, ama en zevkli ve gurur verici mesleklerinden biri. Bu konuda çalışan tüm meslekdaşlarımıza ve her sektördeki tüm girişimci ruhlu insanlarımıza başarılar diliyoruz.

Ahilikten günümüze iş ahlakı anlayışı

Mahmut ÖZDEVECİOĞLU*

Geçen Sayıdan Devam

Ahî birliğinin şartnamesinin (fütüvvetnâme) maddelerinden birisi "18 dirhemden fazla gümüş ya da para saklanmamasını" öngörmektedir.[25] Esnaf veya sanatkârlara belli bir meblağ paradan fazlasını ellerinde tutmamakla, ekonomik hayatın canlandırılması sözkonusudur. Belli bir miktar gümüşün elde tutulmaması ise kanaatkâr olmayı teşvikle ilgilidir. Yani, ahîler, kanaatkâr olmalıdır ve ekonomik hayatı canlandırmak gayesiyle, fazla miktarda parayı ellerinde tutmamalıdır. Bununla birlikte, kazancın fazlasını ise, ahî yakınlarına ve insanlık yararına üretme ve sosyal yardım aracı olarak kullanacaktır.

Ahî birlikleri, sadece ekonomik bir örgütlenme değil, mensup olanları her alanda yetiştiren bir okul niteliğindedir. Yani, insanı sadece bir yönüyle değil, bir bütün olarak kabul eder. Dolayısıyla, ahîler birer esnaf veya sanatkâr olmanın da ötesinde birer kardeş gibidir. İş ilişkilerini bu kardeşliğe dayandırırlar. Ustalar, çıraklarının sadece işyerindeki meslek eğitiminden değil, aynı zamanda genel kültür ve dinî eğitiminden de sorumlu idi. Ahîler, çeşitli zamanlarda düzenlenen esnaf toplantıları ve kış gecelerinde tertiplenen "yâren sohbetleri" ile sosyal hayata uyum sağlarlardı.[26] Yâren sohbetlerinde her yaş grubundan insan bulunurdu ve yâren sohbetlerini yürüten "yâren başları", genellikle gençlerden olurdu. Böylece, gençler, yönetim konusunda tecrübe sahibi olurdu.

Ahîler arasında rekabet bulunmakla beraber, günümüzde düşünülen manada bir rekabet sözkonusu değildi. Rekabeti, müşteri çalmak içi hileli yollara başvurarak değil, daha iyi ve daha kaliteli mal veya hizmet üreterek yapıyorlardı.[27] Rekabet zihniyeti, hakimiyetçi olmaktan ziyade işbirlikçi idi. Ahîler arasında, daha öncede bahsedildiği üzere, kalitenin önemli bir yeri vardı. Ahîlerin sabırla çalışmaları teşvik ediliyor ve titiz olmaları isteniyordu.

Ahî birlikleri, mensuplarının rastgele iş ve yer değiştirmesini men etmiştir. Böylece, sanat erbablarının belirli alanlarda faaliyet göstermesi temin edilerek, basit düzeylerde de olsa bir iş bölümü teşekkül ettirilmiştir. Bu usüle "gedik" denilmektedir. Ahîlikte, (fütüvvetnâmede) bu husus ile ilgili şöyle bir açıklama vardır: "Herkes istediği yere dükkan açıp sanat-ı asliye ve vazife-i zatiyesinin haricinde bulunan eşyayı dahi dükkana cem ve iddihar edip satmağa cüret etmemek, velhasıl hangi sanat ile me'luf ise yalnız anın icrasile meşgul olmak için her dükkan ve mağazaya birer alamet vazedilmiş ve bu alamete gedik namı verilmiştir.".[28] Burada ana düşünce şudur: Ahî, kendine uygun bir sanat veya iş seçmek ve girdiği bu sanat veya işde olgunluğa erişinceye kadar çalışmak zorundadır.

Ahîlikte ekonomi ve iş ahlâkı anlayışı, esnaf ve sanatkârın işleri ile bütünleşerek, o işin hakkını vermelerini sağlamakla birlikte, topluma da hizmet gayesini gerçekleştirmeye yöneliktir.

Ahî sistemine uygun olarak, iş hayatının düzenlenmesinde de ahî birlikleri, toplumu bir bütün olarak ele alıp, bütün sosyal grupların menfaatlerini düşünmüşlerdir. Çatışmacılığı reddederek, uzlaşmacı sosyal ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını amaç edinen ahî birliklerinin bu özelliği, sosyal huzuru sağlama açısından, insanlığa ışık tutmaktadır.[29] Ahî birliklerinde zaman zaman getirilen üretim sınırlamaları,[30] emeğin değerinin korunmasına yönelik olmakla birlikte, tüketicinin ve üreticinin korunmasını da temin etmektedir.

Zaman zaman konulan standartlar ve narhlar ile üretimin kaliteli olması temin edilir, standartlara uymayanlara yolsuz denilir ve cezalandırılırdı. Hatta konulan standartlar ve narhlar bazen sultan fermanı haline getirilirdi.[31]

Ahî birlikleri içerisinde yer aldığı ve birliğin kadınlar kolunu teşkil etmek üzere, özellikle Türkmen kadınları tarafından kurulduğu anlaşı-

*Araştırma Görevlisi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

25 A.g.e., s. 96.

26 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 168.

27 A.g.e., s. 172.

28 Sabri Ülgener, a.g.e., s. 83.

29 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 173.

30 A.g.e., s. 174.

31 A.g.e., s. 174.

32 Mikail Bayram, Ahî Evren ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1991, s. 1.

33 Ahmet Tabakoğlu, a.g.e., s. 170.

34 Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 671.

35 A.g.e., s. 680.

lan Baciyân-ı Rum teşkilatının çalışmaları ile ilgili yeterli bilgi sahibi olunamamıştır. ancak, bilinen odur ki, ahî birliklerinin işleyişine paralel olarak, bir de kadınlar arasında ahî birlikleri teşekkül ettirilmiştir.[32] Bu kadınlar teşkilatı da tıpkı erkeklerde olduğu gibi, devrin ekonomik, kültürel, askeri ve sosyal hayatında önemli roller oynamıştır.

Netice itibariyle, ahî birlikleri, hem mensuplarının kendi kendilerini denetlemelerini temin eder ve hem de bir bütün olarak iş alemini denetlerdi. Yani, mükemmel bir otokontrol mekanizması özelliği taşımakta idi.

2.3 Lonca Teşkilatı ve İş Ahlâkı

Ahî örgütlerinin, Anadolu'da devlet otoritesinin bulunmadığı dönemlerde köylere, kasabalara kadar inerek, siyasî ve idari yönleriyle ciddi bir etkinlik gösterdiği tartışmasızdır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, XV. yüzyıla kadar ahî birlikleri etkinliğini sürdürmüşlerdir.[33] Ancak, özellikle XV. yüzyıldan itibaren, birer okul özelliği gösteren ahî birliklerinin "dayanışmacı" ideolojisinin yerini, daha ziyade ekonomik çıkarlara dayalı "işbirlikçi" ideolojinin aldığı görülmektedir.[34]

Ahîlik ve fütüvvet anlayışı zamanla esnaf teşkilatı içide, manevî ve dinî değerlerini yitirerek birer çıkar birlikleri haline dönüşmüş ve ortaya çıkan bu teşkilata da lonca adı verilmiştir. Lonca teşkilatlarının, ahî örgütleri gibi bağımsız olduğunu söylemek güçtür. Lonca teşkilatları, yarı resmi ya da siyasî bir kurumdur. Böylece, ahî birliklerindeki gelenek ve görenek yerini, daha ziyade, siyasî otoriteye terketmek durumunda kalmıştır. Bir anlamda, "ahî babalık" geleneği yerine, "kethüdalık" anlayışı yerleşmiştir.[35] Kethudalık, devletin müdahalesine ve denetimine açık bir kuruluş konumundadır.

Osmanlı Devletinde, doğu ülkelerindeki ticaret merkezleriyle ilişkilerin kurulması üzerine, hammaddenin ihtiyaç sahiplerine verildiği yer, lonca olarak adlandırılmaktaydı. O dönemlerde, büyük şehirlerde bütün tüccarlar, sanatkârlar, zanaatkârlar, esnaf ve işçiler lonca teşkilatı çerçevesinde teşkilatlanmışt.[36] Özellikle 16. yüzyılın başından itibaren Batı'lı devletlerin ürünlerinin Anadolu'ya girmeye başlaması ve Anadolu'da bir ekonomik krizin başlamış olması ahî birliğinin çözülmesine yol açmıştır. Özellikle, Batı'lı ürünlerin ülkeye girmesi, beraberinde bir rekabeti getirmiştir. İşte bu rekabet, ahî birlikleri arasını açarak, aralarında hakimiyet kurmaya yönelik gelişmelere sebebiyet vermiştir. O yıllarda yaşanan ekonomik krizde, iki ayrı grubun esnaf arasına karıştığı görülmektedir.[37] Bu gruplardan biri sermaye sahipleridir. Sermaye sahiplerinin sanayi alanına yönelmeleri sonucu ahî birliklerinde sermaye-emek bütünlüğü parçalanmış, bu da birlik organizasyonunun temelini sarsmıştır. Esnaf arasına katılmak suretiyle ahî birliklerinin çözülmesini hazırlayan ikinci grup ise, kendilerine esnaflık hakkı verilen askerler ile çift bozarak şehre inen köylülerdi. Bundan başka, osmanlı ekonomisinin zayıflaması sonucu, yeniçeri ve sipahiler de sanat hayatına girince ahî birlikleri çözülmüştür.

36 A.g.e., s. 671.

37 Yusuf Ekinci, a.g.e., s. 175.

300 yılı aşkın süreyle hüküm süren Türk lonca sisteminin en önemli özelliği, hükümet ile yakın ilişkiler içinde bulunmasıdır. Loncaların veya esnaf teşkilatlarının var olmasının sebeplerinden biri, idari kurum ile kasaba nüfusu ve yöneticiler tarafından bu nüfusun denetlenmesi ve gözetimi arasında idari bağ olarak hizmette bulunmasıdır.[38]

Ancak, lonca teşkilatlarının ahîlik anlayışından farklı bir zihniyete sahip olduğu görülmektedir. Ahîlikteki tasavvufa dayalı fütüvvet anlayışı da kaybolmuştur. Esnaf ve sanatkârlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma özelliği, yerini karşılıklı menfaate bırakmıştır. Daha önce de değinildiği üzere, özellikle üç grubun esnaf ve sanatkârlıkla uğraşmaya başlaması, lonca teşkilatlarının doğmasına yol açmıştır. Lonca teşkilatlarına katılan bu insanlar, kâr ve kazanç peşinde koşunca iş ahlâkı alanında çok ciddi bir transformasyon yaşanmıştır.

18. yüzyıl içinde halkın genel yargısını ortaya koyan, Sümbülzâde Vehbi'nin şu şiiri, bozulan ahlâk anlayışının ve bozulan lonca teşkilatının ne hale geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.[39]

"Sınıfı esnafta yoktur insaf
Yâni nâdir bulunur sine-i saf
İderek heleyi sarf-ı mevhud
Anların aklı olur akl-ı yahud
Bezl ider melanetle makduru
Ustadan öyle alır düsturu
Kizbi sermaye edip hileyi kâr
Düşürür dâmen enva-ı şikâr
Nazarı dirmehi dinardadır
Çıkacak iki gözü kârdadır."

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde meydana gelen siyasî ve kültürel değişimin de, bozulan iş ahlâkı anlayışında önemli bir rolü vardır. Daha önce de bahsedildiği üzere, iş ahlâkını toplumun sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel ortamından ayırmak mümkün değildir.

Türk lonca teşkilatı, böylece, 19. yüzyıl boyunca, Avrupa'nın işlenmiş maddelerini ülkeye girmesi, kapütilasyonlar ve Avrupa ekonomi zihniyetinin yayılması sonucunda içinden çürüdü ve gittikçe kötü bir duruma girdi.

Neticede, Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tarihe karıştı. Yeni Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu teşkilat kaldırıldı ve yerine Esnaf Odaları Teşkilatı kuruldu.[40]

38 Orhan Türkdoğan, a.g.e., s. 680.

39 A.g.e., s. 683.

40 A.g.e., s. 683.

41 Mehmet Şahin, "Ahlâk, İktisat ve Ahilik," a.g.e., s. 7.

42 Kemal Tosun, Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, 1990, s. 183.

43 Laura l. Nesh, Good Intensions: A Manager's Guide to Resolving Ethical Problems, Harvard Business School Press, 1990, ss. 8-9.

2.3 Günümüzde İş Ahlâkı Anlayışı ve Gelişimi

2.3.1 Günümüzde İş Ahlâkı Anlayışı

Osmanlı Devletinin çöküşü ile birlikte, zaten deformasyon geçirmiş bulunan ahlâk anlayışı da çökmüştür. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni ve genç Türkiye'nin yeni idealleri ve arayışları olmuştur. İnkilâplar ve ardından gelen önemli değişmelerle birlikte, Türkiye'de sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel pek çok değişim yaşanmıştır. Bu arada da kapitalist ahlâk, sosyalist ahlâk gibi yeni ahlâk arayışları içerisine girilmiştir. Böyle olması da kaçınılmazdı, çünkü, yeni Cumhuriyet'in ideal bir ahlâk yapısını kazanması gerekli idi. Bu ideal ahlâk yapısının kazanılması, ülkenin çeşitli yönlerde yapmış olduğu inkilapların da bir devamı mahiyetinde olacaktı. Değişen anlayış, düşünce ve hayat tarzına uygun bir ahlâk manzumesinin benimsenmesi gerekiyordu.

Bütün dinamizmini kaybetmiş Osmanlı iş ahlâkı anlayışının çökmesinin suçlusunun sistem olduğu söylenebilir. İşte o günden bu güne, Türkiye'de yerleşmiş bir iş ahlâkı anlayışının var olduğunu söylemek imkansızdır.

Türkiye'de halen tüketim ekonomisi'nin yaşanıyor olması, ülkeler arası rekabetin artması, enflasyon, ekonomik krizler, ekonomik yapıdaki ciddi bozukluklar, gelir dağılımındaki çarpıklıklar ve dışa bağımlılık gibi olumsuz faktörler sebebiyle, Türk Ekonomisi bir türlü istikrar kazanamamıştır. Ekonomik istikrarsızlık, ve ekonomi-politika ilişkisinin sıcaklığı, sanayici ve işadamları arasında huzursuzluğa yol açarak ahlâk anlayışlarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bugün gelinen nokta, Osmanlı Devletinin son zamanlarında iflas etmiş iş ahlâkı anlayışından pek farklı değil, üstelik daha da kötüdür. Bugün, sanayici ve işadamları ile toplumun diğer kesimleri arasındaki ahlâksızlık gittikçe artma eğilimindedir. Sanayici ve işadamlarımız, iş ahlâkı ile ilgili tanım yapmakta bile zorlanmaktadır. Kendi halinde çalışan, kimseye zararı olmayan ve mümkün olduğu ölçüde örf ve adetlerine bağlı, dinî vecibelerini yerine getiren bir işadamının bile çalışma imkanı yok olmaktadır.

Günümüzde, işletmelerin ve işadamlarının, artan talep ve bu talebi karşılamak için amansız bir yarışa giriştikleri görülmektedir. Bu amansız yarış;

-Kalitesiz mal veya hizmet üretimini,
-Tüketim savurganlığını,
-Kolay yoldan para kazanma hevesini,
-Az çalışıp çok kazanma duygusunu,
-Taklitçiliği,
-Kaynakların israfını,
-Yolsuzluk, rüşvet ve suistimali
-Toplum menfaatleri yerine şahsî menfaatlerin önemsenmesini beraberinde getirmiştir. Ferdin kendi kendinin iç kontrolü ancak zaman zaman düşünülen bir konu haline gelmiş, bir iş topluluğunun kendi üyelerini kontrolü ise tamamen yok olmuştur.[41]

Asrımızın en önemli gelişmelerinden biri de, insanların hırs ve beklentilerinin artmasıdır. Hızlı kalkınma ve gelişmeye paralel olarak şiddetlenen bu tutum ve zihniyetin hayatın her yönünde, özellikle iş hayatında ciddi anlaşmazlık ve geçimsizliklere, moral ve verim düşüklüklerine, israflara ve kayıplara yol açtığı görülebilir.[42] Böyle bir ortamda, insanların veya işadamlarının birbirlerine saygılı davranmaları elbette beklenemez.

Türkiye'deki bu olumsuz gelişmelere paralel olarak Batı'lı ülkeler ve Amerika'da da benzer türden iş ahlâkı sorunları vardır. O ülkelerde de zaman zaman suistimaller, aldatmalar ve rüşvet olayları yaşanmaktadır.[43] Ancak, bizde tarihî gelenekler çerçevesinde oldukça yerleşik temeller vardır. Buna rağmen bugünkü noktaya gelinmiştir.

Türkiye'de son yıllarda yapılan sınırlı araştırmalarla Türk sanayici ve işadamlarının iş ahlâkına ilişkin tutumları incelenmiştir. Özellikle, bu konuda Türkiye Genç İşadamları Derneği'nin (TÜGİAD) yaptığı araştırmaya göz atıldığında;44

1. İş ahlâkı olgusunun, Türk sanayici ve işadamı için üzerinde durulan bir kavram olmakla birlikte, henüz öneminin yeterli sayılabilecek düzeye erişmediği,
2. İş ahlâkına ilişkin, işletmelerde yazılı kurallar bulunmadığı (kanun, yönetmelik ve talimatlar hariç),
3. Türk iş adamlarının iş ahlâkı ile ilgili net bir tanım yapamadığı,
4. İş adamlarının ekonomik kalkınma ile iş ahlâkı arasında önemli bir ilişki olduğuna ilişkin düşünceleri, önemli tespitler olmuştur. Anlaşılan odur ki, iş ahlâkı ile ilgili gelişmeler içi daha pek çok zaman geçecektir.

Türkiye'de son yıllarda artan ve iş hayatına girmiş bulunan şu sözlere göz atıldığında, günümüzde iş ahlâkı anlayışının boyutları daha iyi kavranmış olacaktır:[45]

-"Babana bile güvenmeyeceksin..."
-"El öpmekle dudak kirlenmez..."
-"Paran kadar konuş..."
-"Köşeyi döndük."
-"Küprüyü geçene kadar..."
-"Malı götürdük..." ya da "vurgunu vurduk..."

44 Türkiye Genç İşadamları Derneği, a.g.e., s. 64.

45 Mehmet Şahin, "Ahlâk, İktisat ve Ahilik," a.g.e., s. 8.

Constantinople. Cordonniers

-"Bir baş ol da soğan başı ol.."
-"Ay yirmidokuz maaş otuz..."
-"Bu millete iyilik yaramaz..."
-"Biz adam olmayız..."

Anlaşılacağı üzere, iş ahlâkı konusunda, son yıllarda önemli zaaflar bulunmaktadır. İş ahlâkı anlayışımızın XIII. yüzyıldan günümüze nasıl gerilediği açık bir şekilde görülmektedir. Elbette, şartlar değişti ve o günkü ahlâk kurallarının bir kısmı uygulanamaz durumda, ancak, belirli seviyelerdeki adaptasyonla, bu günlere gelinmeyebilirdi.

2.3.2 İş Ahlâkı Anlayışının Günümüzde Gerilemesine Sebep Olan Bazı Faktörler

XXI. yüzyıla doğru yaklaşmakta olan insanlık, devletler arasındaki sınırları kaldırmaya uğraşmaktadır. Ekonomik hayatta meydana gelen ani değişimler, savaşlar, ülkeler arası anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları bütün ülkelerdeki ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Artık, dünyanın neresinde olursa olsun her türlü gelişme bizi etkilemektedir. Teknolojide atılan dev adımlar, gelecek yıllarda daha da büyük olacaktır.

Artık, enformasyon çağında yaşıyoruz. Bilgiyi elde etme ve kullanma işletmelerin başarısında önemli hale gelmiştir. Bilgisayarlar, fakslar, uydular ve haberleşme sistemleri tüm hayatımızı etkilemektedir. Elbette, sanayici ve işadamları da bu gelişmelerden etkilenmektedir. Eskinin dışa kapalı, mekanik sistemleri, yerlerini dışa açık dinamik sistemlere bırakmıştır.

Bu değişimler, işletme içi ve işletme dışı ilişkileri de olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemiştir. Bu etkilenmeden iş ahâkı anlayışı da nasibini almıştır. İşletmeler arasındaki sır ve gizlilik yerini açıklığa bırakmıştır. Artık, bir işletmenin başka işletmenin sırlarını bilmesi veya açıklaması, ahlâksızlık olarak telakki edilmemekte, gözü açıklık veya dinamizmle bağdaştırılmaktadır.

Günümüzde iş ahlâkı anlayışının gerilemesine sebep olan faktörleri iki grupta incelemek mümkündür.

2.3.2.1 İşletme Dışı Faktörler

İşletmenin iç ve dış çevresi arasında, her ne kadar kesin bir sınır çizilemiyorsa da iş ahlâkının gerilmesine sebep olan faktörler açısından böyle bir ayırım yapılabilir ve aynı zamanda böyle bir ayırım da gereklidir. Buna göre işletme dışı bazı faktörler şunlardır:

1. Hayat tarzlarının değişmesi, daha Batı'lı olma anlayışı insanlarımızı tüketime yöneltmekte ve talep hızla artmaktadır. Artan talebi karşılamak için işletmeler hakim olmaya yönelik stratejiler geliştirmekte ve rekabete girişmektedir. Tüketim toplumu olma yolundaki gayretler, rekabeti şiddetlendirmiş ve bu da iş ahlâkını zayıflatmıştır.

2. Ülkeler arasındaki sınırların kalkması, televizyon, video, basın ve yayıncılık anlayışındaki gelişmeler, kültürlerin değişmesine ve dolayısıyla ahlâkın değişmesine kaçınılmaz olarak yol açmıştır. Türkiye'nin stratejik açıdan önemli bir konumda bulunması, bu konudaki her türlü suistimali beraberinde getirmektedir. Bu suistimaller, iş ahlâkı anlayışımızı tahrip etmiştir.

3. Adalet mekanizmasının işleyişi ve bugünkü adalet anlayışı da iş ahlâkının gerilemesine yol açmıştır. Kimi zaman haklı ve haksız yanlış tespit edilmekte ve kimi zaman da haksıza gereken ceza verilmemektedir. Yapılan her türlü yanlış hareket, sahtekarlık, rüşvet, haksızlık, hırsızlık ve yalan cezasız kaldıkça, ahlâk anlayışı gerilemeye devam edecektir.

4. Çalışarak ve alın teriyle kazanma yerine, çeşitli gayri meşru yollarla para kazanmanın kolaylaşması, emeğiyle çalışanları huzursuz etmekte ve kolay yoldan para kazanmaya teşvik etmektedir. Helal yollardan para kazanan insanlarımız, zorla, kolaycılığa itilmekte ve bu durum da o insanların ahlâken zayıflamasına sebep olmakta, yaptıkları işi layıkıyla yapmalarını engelleyerek, başkalarını taklitle, iş ahlâkı duygularını zedelemektedir.

5. Bir bütün olarak toplum ahlâkının şu veya bu sebeple zedelenmesi ve bize göre olumsuz yönde gelişmesi de iş ahlâkını geriletmiştir. Kumarın, içkinin, fuhşun, uyuşturucunun ve gece hayatlarının artması genel ahlâk yapımızı ciddi derecede bozmuştur. Burada elbette, kültürün de değiştiğinden bahsetmek gerekir. Zaten, kültür değişimi gerçekleşmeden, toplum ahlâkının değişmesi söz konusu olamaz.

6. Bir bütün olarak, ekonomik yapının işletmeleri ahlâksızlığa sevketmesi de söz konusu olabilir. Mesela, vergilendirme sistemlerindeki yanlışlıklar, teşvik ve kredilerdeki suistimaller, enflasyon, ücretler, ekonomik sistemin politik sisteme alet olması gibi sebepler de iş ahlâkının gerilemesi bakımında önemli birer faktördür.

2.3.2.2. İşletme İçi Faktörler

İş ahlâkının günümüzde gerilemesinin işletmelerin kendi yapılarından kaynaklanan bir takım sebepleri vardır. Bunlardan bazılarını da şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kâr maksimizasyonu, işletmelerin

büyük bir çoğunluğu için ilk amaç haline gelmiştir. Kârın temel amaç haline gelmiş olması, işletmeleri amansız bir yarışa sokmuştur. İşletmeler, sadece kendilerini düşünür duruma gelmişlerdir. Kâr maksimizasyonu amacı, sosyal sorumluluklar gibi diğer pek çok amaçla çelişebilir. Bu çelişki diğer amaçların ihmal edilmesine yol açar ve elbette, iş ahlâkı anlayışı da zedelenir.

2. Çalışanların nitelikleri ve işletmeye beraberinde getirdikleri kültürel ya da ahlâkî özellikleri de iş ahlâkını olumsuz yönde etkiliyebilir. Buna organizasyon kültürünün etkileri de denilebilir.

3. İşletme yöneticilerinin, sahiplerinin ya da ortakların kişisel nitelikleri, istekleri, hırsları, tutkuları ve idealleri işletmenin strateji ve politikalarına yansıyarak iş ahlâkı anlayışını geriletebilir.

4. İşletme içi çıkar çatışmaları, güç elde etme ve politika ile ilgili çekişmeler, motivasyon, haberleşme, liderlik yapısı ilişkileri de iş ahlâkı üzerinde olumsuz etkiler de bulunabilir. İşletme içi çatışmaların yoğun olması ve insanların birbirleriyle zıtlaşmaları, karşılıklı olarak anlayış kıtlığı, etkileşim yokluğu ya da yetersizliği gibi konular iş ahlâkını geriletici sebeplerdir.

5. İşletme içi denetim mekanizmasının ve cezalandırma sisteminin yetersizliği de işin yapılması ile ilgili ahlâk duygularını zayıflatabilir. Bununla birlikte, son yıllarda önemi daha çok anlaşılan kalite kontrol çalışmalarının yetersizliği ya da yokluğu, işletme ve onun çalışanlarının iş ahlâkı anlayışını zayıflatabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

İş ahlâkı konusu ülkemiz için olduğu kadar, gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler için de son derece önemlidir. Türkiye'de iş ahlâkı ile ilgili tarihî gelişim oldukça eskilere dayanmakla birlikte, ahî birlikleri, iş ahlâkı ile ilgili getirdikleri yaklaşımlar açısından incelemeye değerdir. Fütüvvet ve tasavvuf anlayışına dayalı olarak Anadolu Selçuklu devrinde ortaya çıkan (XIII. yy) ve getirdiği anlayış ile birer okul özelliği gösteren ahî birlikleri, mensuplarını her bakımdan geliştirmeyi amaçlayan dayanışmacı birliklerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren de etkinliğini sürdüren ahî birlikleri zamanla yozlaşarak, XV. yüzyıldan itibaren yerlerini lonca teşkilatlarına bırakmıştır. Lonca teşkilatı ile birlikte, iş ahlâkı anlayışında önemli değişimler ortaya çıkmış ve Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar (XVIII. yy) da işbirliği ve rekabete dayalı bir ekonomik hayatı beraberinde getirmiştir. Yani, ahî birliklerinin dayanışmacı niteliği, ekonomik anlamda işbirliğine dönüşerek, ekonomik menfaatler ve çıkarlar ön plana çıkmıştır.

Elbette, bu değişimde, toplumun genel ahlâkının, iç ve dış çevre faktörlerinin (aile, din, dil, kültür, sanat, uluslararası ilişkiler vb.) önemli etkileri olmuştur. Tarihteki iş ahlâkı anlayışının şu veya bu şekilde, nitelik değiştirerek de olsa günümüze yansıması gerekirdi. Ne var ki, geçmişteki ahlâk anlayışının çok gerilerinde bulunmaktayız.

Günümüzde, son derece bozuk olan iş ahlâkı anlayışı yerine, sağlam bir iş ahlâkı anlayışı oluşturmak, Türk sanayici ve işadamlarının, hatta, tüm halkımızın tek hedefi olmalıdır. Bütün sanayici ve işadamları, kurum ve kuruluşların yöneticileri, devlet adamları, bilim adamları ve halk ne kadar ahlâklı olduklarına ilişkin kendilerin sorgulamalıdır. Yaptıkları işin, toplum için ne kadar yararlı ve onların isteklerine ne kadar uygun olduğunu düşünmelidir. Daha sonra, bizim geleneklerinizde yer alan, dinî, millî ve ahlâkî değerler yeniden canlandırılmalı ve günümüze uyarlanmalıdır.

Elbette, ahlâk anlayışı, kanunlarla, yönetmeliklerle ya da türlü zorlamalarla gerçekleştirilecek bir husus değildir, ama, devlet, bu konuda müeyyide getirici tedbirler almak mecburiyetindedir. Bu konuda, kanunlarla kurulmuş bulunan meslek teşekkülleri ve gönüllü meslek teşekkülleri üzerlerine düşen sorumluluğun bilincinde olmalı ve mensuplarını iş ahlâkı konusunda bilinçlendirmelidirler.

Üniversitelerde, lisan, yüksek lisans ve doktora programlarına iş ahlâkı ile ilgili dersler konulmalıdır. Bu konuda öğrencilerin tez yazmaları tavsiye edilmelidir. Hatta, büyük üniversiteler kapsamında, örneklerini Amerikan üniversitelerinde gördüğümüz iş ahlâkı enstitüleri kurulması kaçınılmazdır.

Bundan başka, çeşitli meslek mensupları, oluşturacakları birliklerde, kendi meslekleriyle ilgili ahlâk kuralları oluşturmalıdır ve bunun denetimini yapmalıdır.

Basın yayın kuruluşları, iş ahlâkına uygun davranmayan kişi ve kuruluşları halka göstermeli ve tüm kamuoyunu daha duyarlı olmaya çağırmalıdır.

Son olarak da halkımız, daha duyarlı olarak gördüğü yanlışlıkları düzeltme uğrunda çaba sarfetmelidir. Bu yanlışlıkları, haksızlıkları, suistimalleri, yolsuzlukları ve gayri meşru işleri görmezden gelmemelidir ve sorumlularını ilgili yerlere bildirmelidir.

KAYNAKLAR

Ahmet, Esin; "İşletmelerin Toplumdaki Görüntüsü," Yönetim, yıl: 3, sayı: 11, ss. 31-35.

Bayram, Mikail; Ahî Evren ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1991.

Bedeian, Arthur; Management New York: CBS College Publishing, 1986.

Ekinci, Yusuf; Ahîlik, 3. baskı, Ankara: Sistem ofset, 1991.

Nesh, Laura 1.; Good Intensions: A Manager's Guide to Resolving Ethical Problems, Harvard Business School Press., 1990.

Soykut, Refik; Ahîlik, Ankara: Güneş Matbaacılık, 1971.

Şahin, Mehmet; "İş Ahlâkının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme," (Ahî Evren toplantısında sunulan tebliğ), Kırşehir, 1985.

Şahin, Mehmet; "Ahlâk İktisat ve Ahîlik," (Ahî Evren Toplantısında sunulan tebliğ), Kırşehir, 1984.

Tabakoğlu, Ahmet; Türk İktisat Tarihi, İstanbul: Dergah Yayınları, 1986.

Tosun, Kemal; Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, 1990.

Türkdoğan, Orhan; Türkiye'nin Sanayileşmesi: Dün-Bugün-Yarın, Ankara: Emek Matbaacılık, 1981.

Türkiye Genç İşadamları Derneği; İş Ahlâkı ve Türkiye'de İş Ahlâkına Yönelik Tutumlar, 1992.

Ülgener, Sabri; İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı, İstanbul: Der yayınları, 1981.

Ülgener, Sabri; İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul: Der yayınları, 1981.

Türkiye'de altın piyasasının yeniden yapılanması

Metin DUYAR*

* Başbakanlık Uzmanı

GİRİŞ

Altın, muhtemelen dikkat çekici rengi ve parlaklığı nedeniyle insanoğlu tarafından ilk farkedilen metallerden biri olmuştur. Daha sonra kullanılmaya başlanılan altının, yumuşaklığı, işlenebilir olması, değişik ısıl işlemden geçirilebilmesi, kolayca şekil verilebilirliği sayesinde gittikçe daha fazla aranır hale gelmesini kolaylaştırmıştır.

Yüksek erime derecesine sahip olan altın (1063°C derece) 2970°C derecede kaynama noktasına gelen bir maddedir. Özellikleri arasında, korozyon direnci, iyi yanıcılık, sülfürlenmeye ve oksitlenmeye karşı direnç, iyonlaşma serbestliği, belirli özellikleri geliştirmek için diğer metallerle kolay alaşım yapabilmesi, yüksek elektrik ve ısı iletkenliği sayılabilir. Doğal altının kimyasal bileşenlerini ise:

Au	%90-99,
Ag	%1-10,
Diğer	genellikle SiO_2, $Fe(OH)_3$ veya Fe_2O_3

oluşturur. Ayrıca kimyasal bileşenlerde görüldüğü gibi, doğal altında: % 90 veya daha fazla altın bulunmakta, fakat önemli bir miktar gümüşünde bileşiminde yer aldığı görülmektedir" (Özenbaş, 1993).

Tarihte altını para şeklinde ilk kullanan (M.Ö. 550 yıllarında) Lidya'lılardır. 1816 yılında İngilizler tarafından altınla ilgili ilk standart geliştirilmiş ve ticaret sistemine sokulmuştur. Önceleri likidite sisteminde önemli kullanımı olan altın, zamanla bu rolünü kaybetmiştir. "1951-1960 dönemi içinde altının uluslar arası rezerv içindeki payı % 65'de iken bu giderek azalmış, 1979'da % 10.7'ye, ve 1982 yılında ise % 8.9'a düşmüştür" (Pirnar, 1994).

Dünya altın rezervinin çoğunu Güney Afrika Cumhuriyeti elinde bulundurmakta, ayrıca üretimde de başı çekmektedir. Diğer önemli üretici ülkeler, BOT, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avusturalya'dır. Bilinen diğer altın kaynakları Güney Amerika, Asya ve Okyanusya'dır. Yapılan araştırmalar, şu anki üretimin 2000 yılının talebini karşılayacak düzeyde olduğunu göstermektedir.

TÜRKİYE'DE ALTIN VE ALTIN PİYASASINDA DURUM

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de altın;

-Tasarruf etme,
-Kuyumculuk ve sanat,
-Dişçilik,
-Endüstri.

gibi yerlerde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Kullanım yer ve oranları ise:

Süs eşya yapımı	59.8%
Elektronik Endüstrisi	9.6%
Dişçilik alaşımlarında	5.3%
Diğer Endüstriler	5.8%
Madalya ve madeni para yapımı	19.6%

olarak dağılmaktadır.

Türkiye'de altın rezervleri bulunmasına rağmen dünya ölçüsünde altın üreticisi değildir. Bunun en önemli sebebi üretimin pahalı ve kullanılan tekniklerin çevreye verdiği zararın niteliğidir. Yılda 150 ton civarı altın ithalatı yapılan ülkemizde (ithalat önceleri Merkez Bankası tarafından yapılmakta iken, artık diğer bankalara da bu olanak sağlanmıştır), 5000 (yaklaşık 60 milyar $) tona yakın altın, kişilerin elinde veya yastık altında bulunmaktadır. Altın ithalinde başta İtalya ve Hindistan'dan olmak üzere üçüncü büyük altın ithalatçısı olmamıza rağmen, altın piyasasında örgütlü bir yapı bulun-

mamaktadır. İthalatın bir kısmı iç piyasada dahili satış olarak tüketilmekte, çeşitli yerlerde işlenilen altın (500 tona yakın kapasitesi ile İstanbul kapalı Çarşı piyasası başta olmak üzere), süs eşyası olarak (ithalata yakın bir oranda) ihraç edilmektedir. İhracat edilen altının yaklaşık yarısı mücevher üretiminde kullanılan altınlardan oluşmakta ve bu turizm yoluyla dışarı ihraç edilmektedir. Türkiye'de mücevher üretim sektörü kırk bin civarında irili ufaklı üreticiyi bünyesinde barındırmak da ve 250.000 kişi buralarda istihdam edilmektedir.

Halkın %80'inin elinde bulunan altın, en güvenli yatırım aracı olma konumunu hala sürdürmektedir.

Ülkemizde bugüne kadar altın talebinin en yoğun kırsal kesimden geldiği sanılırdı, oysa 1992 yılında DPT tarafından yapılan "Türk Aile Araştırması" sonuçlarının bunun tam tersi olduğunu göstermiştir. 25 ile 44 yaşları arasında, çoğunluğu yüksek okul düzeyi eğitim görmüş ve üst gelir grubuna sahip olan bu kesim altına en çok yatırım yapan gruptur. Ülkemizde kadınlar, erkeklerden daha fazla altına sahiptir.

ALTIN PİYASASINDA YENİDEN YAPILANMA

Ekonomide istikrarlı bir büyüme ve gelişmenin sağlanması, yeterli büyüklükteki sermaye birikiminin yatırıma dönüşmesi ile olanaklıdır. Bu hem liberal ekonomiler, hem de planlı ekonomiler için geçerli bir kuraldır. Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu önemli sıkıntılardan biri, yatırıma aktarılacak kaynağın yetersizliği yanında, olan kaynakların da yatırıma dönüştürülebilecek yapıya kavuşturulamamasıdır. "Altın" bu kaynakların hem en büyüğü hem de miktarı en fazla olanlarından biridir. Türkiye'de kişilerin elinde bulunan ve atıl bir şekilde yastık altında saklanan altının bugünkü değeri yaklaşık, 60 milyar dolar civarındadır.

Türkiye'deki mevcut altın potansiyelinin ekonomiye kazandırılması ve altın ihracatı yanında, altına dayalı finans araçlarının da uygulamaya sokulması amacıyla, "Altın Piyasasının Yeniden Yapılanması" fikri, düşünce aşamasından realize olma aşamasına gelmiştir bulunmaktadır. Yeniden yapılanma fikri, hem altının piyasada dönüşüm ve saklama değerinin yüksekliği hem de ihracat olanağının yüksekliği nedeniyle oluşmuştur. Kurulacak yapı altınla ilgili tüm dengeleri içermekte ve oluşumunda:

-Altın Borsası

-Altın Rafinerisi

-Altına Dayalı Yatırım Aracı

faktörlerini barındırmaktadır. Altın piyasasının yeniden yapılanması ile hedeflenen amaçları ise;

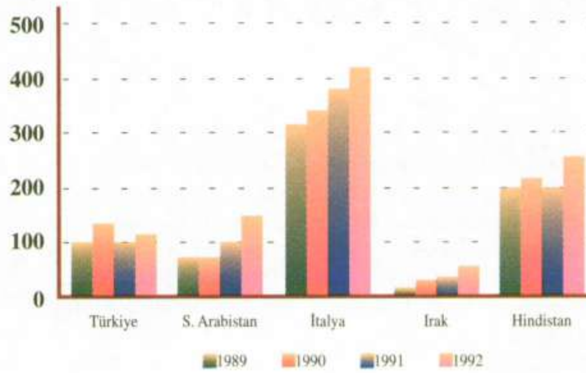
-Farklı yapıdaki yatırımcıların risk ve getiri tercihlerine cevap verecek mali araç çeşitliliğine likidite sağlamak,

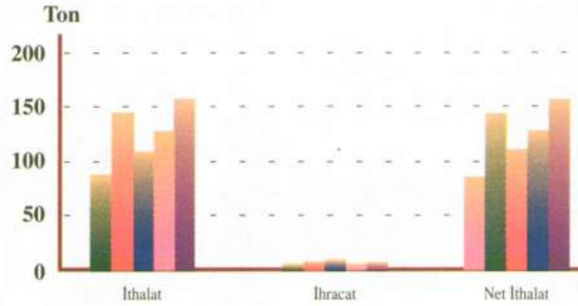
-Ortaasya Türk Cumhuriyetlerinin altın rezervlerinin uluslararası altın piyasalarına sunumunda rol oynamak,

-Altının kağıt üzerinde alım satımı, altına dayalı türev araçlarının geliştirilmesi ve fon yönetim tekniklerinin etkin kullanılmasını sağlamak,

-Altın kiralama mekanizmasının ve altın sertifikasının işlerliğini artırarak, altın işiyle uğraşan kesimin finansman problemlerini aşmasına yardımcı olmak,

şeklinde sıralanabilir.

Altın Borsası

Altın Borsası, işlenmemiş standart altın çubuk ya da külçelerin serbest piyasa koşullarında, üyeler arasında alımının ve satımının yapıldığı ve oluşan fiyatların ilan edildiği teşkilatlanmış piyasalardır. Yapısal çerçeve; belirli bir kurumsal yapı içinde, altın arz ve talep edenlerin, işlem maliyetlerini en aza indirerek buluşmalarını, alım, satım, fiyatlama, takas, vb. süreçlerin, belirlenmiş kurallar çerçevesinde, kamunun etkin gözetim ve denetiminde kurallara gönüllü uyma olarak belirlenmiştir. Altın borsasının arz-talep ilişkisinin talep kısmında, büyük ölçüde kuyumcular ve belli oranda spekülatif kar peşinde olan yatırımcının, arz kısmında ise yurtdışı altın üreticileri ile Türk Cumhuriyetlerinin yer alacağı sanılmaktadır. Altın borsası faaliyete geçmek için yer olarak İstanbul'u seçmiş ve burada altyapı hazırlıkları bitirmiş bulunmaktadır.

İstanbul Altın Borsası'nın hedeflerini şöyle sıralayabiliriz:

-Altın tüketiminin en fazla olduğu Ortadoğu ülkelerinin fiziki altın talebinin karşılanmasında Beyrut'dan boşalan yeri doldurmak,

-İstanbul'u uluslararası finans merkezi haline getirmek,

-Altın tüketiminin en fazla olduğu Ortadoğu ülkelerinin fiziki altın talebini karşılamak,

-Altın borsası ile verilecek olan uluslararası hizmet karşılığında ekonomiye katma değer kazandırmak,

-Kurumsallaşma ile, Altın alım-satımında piyasaya duyulan ve bu anlamda altın yoluyla kaynak aktarım mekanizmasına duyulan güveni pekiştirmek.

İstanbul Altın Borsası'nın işlemesi ile; altın temininde maliyetin düşmesi, sağlıklı fiyat oluşumu, standart altın temini ve vadeli altın piyasalarının gelişiminin teşvik edileceği düşünülmektedir.

Borsanın kurulmasıyla, Türkiye'deki yerleşik bankalar, yetkili müesseseler, yeni kurulacak anonim ortaklıklar ve Türkiye'de şube açmak kaydıyla yabancı bankalar üye olabileceklerdir. Bunlar, bilgi verme ve defter, kayıt ve belge düzenleme ile yükümlü tutulacaklardır.

Altın Rafinerisi

Altın borsasıyla beraber oluşturulmak istenen ikinci yapı altın rafinerisi kurulmasıdır. Burada amaç; hurda, ziynet veya cevher altının standart külçe veya çubuklara dönüştürülmesi işlemlerini gerçekleştirmektir.

Kurulacak altın rafinerisi:

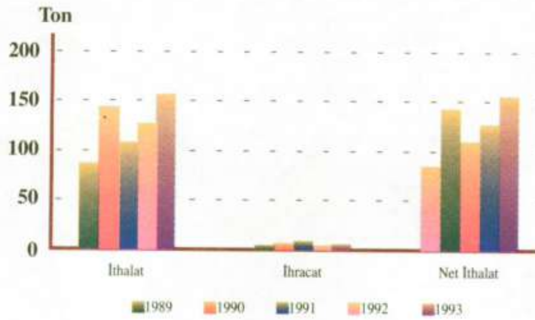
a. Halktan gelen hurda altını işleyecek.

b. Kuyumculuk sektörünün ihtiyacı olan renk ve sertlikte tel veya yaprak altını üretecek.

c. Özellikle Türki Cumhuriyetleri'nden çekilecek altın cevherini işleyerek dünya piyasalarına sunma.

işlevini yerine getirmeyi amaçlamaktadır.

Merkez Bankası Altın İthalat-İhracat Değerleri

Satın Alınan Altının Piyasa Değerinin Bölgesel Dağılımı

Altına Daylı Yatırım Araçları

Altın piyasasının yeniden yapılanmasında üçüncü hedef "Altına Daylı Yatırım Araçları"nın oluşturulmasıdır. Genel olarak fiziki ve finansal araçlar olarak iki grup da toplanan altın dayalı yatırım araçları, fiziki yatırım araçları ile;

-Külçe altın,

-Külçe sertifikaları,

-Külçe hesapları,

-Teslim emirleri ve sikkeleri,

Finansal yatırım araçlar ile de, faaliyetleri altına dayalı şirketlerin;

-Hisse senetleri,

-Altın mevzuat hesapları,

-Altın fonları,

-Altına dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerini kapsar.

YENİDEN YAPILANMAYA TEMEL YAKLAŞIM

Türkiye'de halkın elinde bulunan yaklaşık 5000 ton civarı altının dolar cinsinden miktarı 60 milyara yakın bir değerdir. Bunun % 25 yakın kısmının ekonomiye kazandırılması demek, yaklaşık 15 milyar doların (bugünkü değerle 579 tirilyon TL.) yastık altından çıkarılması demektir. 15 milyar dolar Türkiye'nin ticaret açığının bir kalemde ödenmesine yetecek bir büyüklüktür. İşte bu büyüklüğün hiç bir değer yaratmadan yastık altında tutulmasının engellenmesi altın piyasasının yeniden yapılanması ile çözülebilecek bir olgu olarak gözükmektedir.

Bu kadar önemli bir miktarı ekonomiye kazandırmak için kurulacak yapının (hükümet bu yapılanmayı yönelik çalışmalara başlamıştır) sağlıklı bir planlama ve üç ayrı yapı arasındaki koordinasyon ve senkrosizasyon sağlanarak yapılması zorunludur. Altın borsası, Altın rafinerisi ya da Altına Dayalı Yatırım Araçlarının eş zamanlı faaliyete geçirilmesi, aralarındaki ilişkilerin sürekliliğiin sağlanması ve ortak kararlar doğrultusunda olması sağlanmalıdır.

Kurulacak yapıda, altın işiyle uğraşan ve büyük çoğunluğu İstanbul Kapalıçarşı'da bulunan esnafın görüşleri alınmalıdır. Ayrıca, dünya altın piyasalarının işleyişi (özellikle İtalya, Hindistan örnekleri) incelenmeli ve buraların deneyimlerinin üstünde durulmalıdır.

Yeniden yapılanmada güven, (konu özellikle altın olduğu için) duygusunun zedelenmemesine özellikle dikkat edilmeli, yapılan çalışmalar kamuoyunun denetiminden uzak tutulmamalıdır. Hem altın piyasasının yapılanması, hem ülkedeki altın rezervlerinin çıkarılması hem de Türk Cumhuriyetlerindeki altın potansiyelinin ülkemizde işlenmesini sağlayacak güçlü bir altın tanımı yapılan yeni bir kanun çıkarılmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

İge Pırnar, Dünyada Başlıca Altın Borsaları, Kalkınma Dergisi, 1994, Ankara.
Macin Özentaş, Çağlar Boyunca Altın, Metalurji Dergisi, 1993, Ankara.
SPK, Altın Borsası, 1993. Ankara.
Murat Subaşı, World Gold Concıl, 1994, İstanbul.

"Hattatlar bir çatı altında toplanmalı"

Sayın Türkoğlu, öncelikle bize hat sanatının doğuşu hakkında bilgi verir misiniz? Bu sanat nasıl doğmuş, nasıl gelişmiştir ve bugünkü durumu nedir?

İslam'dan önce, yani cahiliye döneminde, Ebu Süfyan'ın babası Harb, yahut Ebu Süfyan'ın kız kardeşinin kocası Beşir bin Abdülmelik vasıtasıyla Mekke'ye girdiği rivayet edilen bu yazı, İslam'ın gelişiyle asıl hüviyetini kazanmış ve bir kavmin yazısı olmaktan çıkarak dünyanın dört bir tarafına yayılan koskoca bir ümmetin yazısı olmuştur. Asırlardan beri İslam ümmeti bu yazıyla yoğrulmuş ve bütün değerlerini bu yazı üzerine bina etmiştir. Özellikle Osmanlılar yazıya çok hizmet etmiş ve onu güzelliğin zirvesine çıkarmışlardır. Öyleki, isimleri tarihe altın harflerle yazılmış binlerce hat üstadı yetiştirmiştir. Fakat ülkemizde harf inkılabı ile birlikte müslümanların ellerinden yazıları da alınmış, hattatların faaliyetleri dondurulmuştu. Bir iki hattatın, herşeye rağmen çalışmalarını sürdürmeleri neticesinde, az sayıda da olsa hattat yetişmiş ve bu kutlu vazifeyi bunlar omuzlamışlardır. Bugün İslam yazısına hizmet etmek ve yaşaması için mücadele vermek müslümanlar üzerine vazife olmuştur. Hattızatında bu bir ilimdir. Alak suresinin 4. ayeti, hattın ilim, hattatın da alim olduğuna bir delildir. Binaenaleyh hüsn-i hattı sadece sanat olarak değerlendirmek yanlıştır. İşte bu yanlış değerlendirme günümüz insanını hüsn-i hatta karşı ilgisiz kılmış, 'olsa da olur, olmasa da' gibi yanlış bir saplantıya sevk etmiştir. Tekrar altını çizerek söylüyorum ki hüsn-i hat sanat olmakla birlikte, hatta sanat olmaktan ziyade, öğrenilmesi ve öğretilmesi elzem olan bir ilimdir. Benim hat sanatına bakışım ve bu sanatı tercihim bu noktadan başlamaktadır.

Hüsn-i hattın kısaca 'güzel yazı' anlamına geldiği malum. Fakat güzel yazılan her yazı hüsn-i hat mıdır? Mesela Latin harfleriyle yazılan güzel bir yazıya da hüsn-i hat denilebilir mi?

'Hüsn' Arapça, 'hatt' ise Farsça bir kelime olup, bunların meydana getirdiği terkibin manası 'güzel yazı' demektir. Fakat belli ölçülere tabi olarak yazılan güzel yazı. Hüsn-i hat tabiri sadece ve sadece İslam yazısına hastır. Çünkü yer yüzünde kullanılan yazılardan hiç biri İslam yazısı kadar hissi ve fikrî değerleri ifade edemezler. Ayrıca İslam yazısının hendeseye dayandırılmadan, kalem ile sabit bir kalınlıkta elle yazılması, resmedilmemiş olması, onu diğer yazılardan ayıran ve inkişafına sebep olan önemli bir amildir. İslam yazısı estetik zenginliğe sebep olup, yeni yeni terkipler meydana getirmeye de oldukça müsaittir.

Efendim, Osmanlılar'ın hat sanatını güzelliğin zirvesine ulaştırdığını söylediniz. Bu konuda Osmanlı'nın ne gibi hizmetleri olmuştur?

Bu konu oldukça önemli. Çünkü İslam yazısına dolayısıyla hat sanatına Osmanlılar'ın yaptığı hizmet ne dil ile anlatılabilir ne de kalem ile yazılabilir. "Hüsn-i Hatt", İslam yazısının Osmanlı'nın elinde ulaştığı şahikanın adıdır. Osmanlı'dır bu yazıyı erişilmez noktalara ulaştıran ve bu sahada binlerce deha yetiştiren.

Osmanlı'nın en haşmetli devirlerinde ve özellikle 2. Bayezid devrinde, Şeyh Hamdullah'ın başlattığı yazıyı kemale ulaştırma çalışmaları, başkent İstanbul'u güzel yazının ve estetiğin merkezi haline getirmişti. 2. Bayezid, Şeyh Hamdullah'ı hüsn hat hususunda teşvik etmiş, destek vermiş, sarayda kendisine yer tahsis etmiş ve zaman zaman dizinin dibine

Selim Türkoğlu
1960 yılında Erzincan'ın Refahiye ilçesine bağlı Altköy'de dünyaya geldi. İlkokulu köyünde, orta okul ve liseyi Refahiye'de bitirdi. Askerlik dönüşü Refahiye'nin bir köyünde kısa bir süre vekil öğretmenlik de yapan Türkoğlu, daha sonra Adana'nın Pozantı ilçesinde bulunan Sabancı grubuna bağlı SUSA AŞ'de üç yıl görev yaptı. 1987'de İstanbul'a yerleşerek serbest muhasebeciliğe başladı. Bu arada Hattat Ali Selçuk Efendi'den hüsn-i hat dersleri aldı. 1991 senesinde nesih, sülüs ve rık'a yazılarından icazet aldı. Fatih, Atikali Mahallesi, Fevzipaşa Caddesi, Meymenet Sokağı 12/1 numarada bir yazıhane açan Hattat Türkoğlu, çalışmalarını halen burada sürdürüyor. Türkoğlu, bugüne kadar birisi karma ve üçü kişisel olmak üzere 4 sergi açtı.

SELİM TÜRKOĞLU İLE HAT SANATI ÜZERİNE

Röportaj: **Hüseyin HALİMOĞLU**

oturup okkasını eliyle tutarak kendisine iltifat etmiştir. Hatta Hamdullah Efendi'den hüsn-i hat dersi almış ve hattat olmuştur. Osmanlı padişahlarının bir çoğu aynı zamanda hattat idiler. Osmanlılar bu yazıya sırf Kur'an yazısı olduğu için bu kadar değer vermişler ve her harfini bir sanat eseri seviyesine yükseltmişlerdir. Hatta güzel yazıyı yalnız dini ve edebi eser yazmakta değil, mimarinin her sahasında kullanmışlardır. Levhalara, cami duvarlarına, mezar taşlarına ve kitabelere titizlikle işlemişlerdir. Osmanlı hattatları, İslam yazısını otuza yakın üslupla yazmışlar ve diğer İslam milletleri ise hep bunları örnek olarak kullanmışlardır. Bu gün bile halen Arap aleminde kullanılmakta olan yazılar, Osmanlı hattatlarının geliştirdiği, yahut bizzat icat ettiği yazı çeşitleridir.

Hat sanatının, Cumhuriyetin ilanını müteakiben yapılan harf inkılabından sonraki durumu ile bu günkü gelinen nokta hakkında neler söylemek istersiniz?

Daha önce de belirttiğim gibi ülkemizde İslam yazısı yasaklanıp Latin yazısı getirildiğinde hattatların faaliyetleri de durdurulmuştu. Hattat dükkanlarının kapılarına kilitler vurulmuştu ve dolayısıyla at sanatı sekteye uğramıştı. Bütün bunlar terakki adına yapılıyordu malesef. İslam yazısının bu memleketi geri bıraktığı iddia ediliyordu. Halbuki yazının terakkiye mani olduğu dünyanın neresinde görülmüş? Engel olsa idi Japonya'da olurdu. Bu böyle olmadığı gibi Japonya bugün dünyanın süper gücü haline geldi. İlerlemesi için Latin harflerinin getirildiği Türkiye ise 80. sıralara doğru inmekte. Ülkemizde hat sanatının bu günkü durumu ise 1930'lu, 40'lı ve 50'li senelere nazaran ümit verici durumda. Üç-beş hattat yetişmiş, durdurulan hüsn-i hat kervanını yeniden harekete geçirmişlerdir.

Sayın Türkoğlu, hat sanatının yaşayabilmesi ve geniş kitlelere yayılması için sizce neler yapılmalıdır?

Şimdi efendim, bu konuda yapılması gereken o kadar çok şey var ki, anlatmaya hangisinden başlayacağımı bilemiyorum. Evvela şunun belirtmek isterim. Çok önemli bir mesele çünkü. Bugün ülkemiz müslümanlarının yazı diye bir dertleri ve düşünceleri yok. Bu da büyük bir eksiklik tabi. Allahu Teala sizin için bu yazıyı seçmiş ve siz gereksiz bahanelerle yazınıza sahip çıkmıyorsunuz. Bu gaflet perdesi yırtılmalı ve müslümanım diyen herkes bu yazıya sahip çıkmalı, öğrenmeli, öğretmeli; öğrenene ve öğretene destek vermelidir. Hat sanatının devamı için bu nokta birinci derecede önemlidir. İkinci olarak şunu söyleyebiliriz; Hattatlar bir çatı altında toplanmalı. Gerek hat sanatının geleceği sıhhati açısından ve gerekse hattatlar açısından bu da çok önemlidir. Bu gün ülkemizde hat sanatının varlığından ve hattatlık silsilesinin devam etitğinden büyük bir kesimin haberi bile yok. Üçüncü olarak basın ve yayın organlarına büyük görev düşmektedir. Bu konuya duyarlı basın ve yayın organlarının hat sanatını sık sık gündemde tutması gerekmektedir. Dördüncü büyük görev de zengin müslümanlara düşmektedir. Osmanlılar zamanında hattatlar, bizzat devlet tarafından destekleniyorlardı. Bu gün ise böyle bir nimetten mahrumuz. Peki ne olacak şimdi, kim sahip çıkacak bu yazıya ve yazının hizmetkarlarına?

Hülasa her kesimden müslümana bu hususta vazife düşmektedir. Herkes vazifesini bilmeli ve kendisine ne görev düşüyorsa onu halis bir niyetle yerine getirmelidir. Unutulmamalıdır ki yazısına sahip olmayan bir millet iflah olmaz.

Esnek üretim ve esnek uzmanlaşma

Süleyman KARAGÜLLE

MÜSİAD'ın çıkardığı Çerçeve Dergisinin 3/3. sayısında Dr. Numan Kurtulmuş'un "Post-endüstriyel ekonomide kitle üretimine bir alternatif: Esnek Uzmanlaşma" adlı yazısını okudum. Yazıda, ekonomide tüm çalışanların karar mekanizmasına katılması, değişik, çeşitli, kollektif ve esnek üretimin esnek uzmanlaşma yoluyla sağlanacağı anlatılmaktadır. Gerek Post-endüstriyel, gerekse esnek uzmanlaşma kavramının net olmadığını söylediği gibi, esnek üretimin nasıl olacağını ve esnek üretimin mekanizmasını da önermemektedir.

Bir hasta düşünün ki sancıdan kıvranmaktadır. Acı duyduğu için hasta olduğunu bilmekte ve neresinin ağrıdığını anlatmaktadır. Ama hasta hastalığını teşhis edecek doktoru da aramamaktadır. Arasa bile şimdilik çevresinde böyle bir doktor olup olmadığını bilememektedir. İşte Avrupanın hali budur, Toffler, Piore ve Sabel bu sancıları dile getiren birer inleyiciden başka bir rol oynamıyorlar.

Yazarlarımız inlemeleri bizler henüz bu acıları duymadan ülkemizdeki dergilere aktarmaktadırlar. Bu hizmetleri takdire şayandır. Ne var ki bu ilim adamlarının yanı başlarında bu hastalıkları teşhis eden, tedavilerini bilen doktorları

Meta (akçe) dini

Süleyman KARAGÜLLE

MÜSİAD'ın çıkarmış olduğu Çerçeve dergisinin 3/3 sayısında L. Boff'un "Meta Dini ve Piyasa" adlı yazısını okudum. Yazıda, günümüzde insanların parayı tanrılaştırdıkları anlatılmaktadır. Tanrısı para olan din, diğer dinlerin kurumları ile karşılaştırılmakta, bankalar mabet yapılmakta ve piyasa da, para tanrısının eli olarak takdim edilmektedir.

Ekonomi ile Din'in, insanlığın dört temel müessesesinden biri olması nedeniyle, her türlü işleyişlerinde analog olmaları tabiidir. İlim, din, iktisat ve siyaset topluluktaki yapı bakımından birbirinin benzeridir. Dolayısıyla ekonominin bu şekildeki temel yapısını tabii görmek gerekir. Topluluk bu müesseseler ile varlığını sürdürecektir. Yazar, farklı bir şey önermiyor. "Piyasayı yok edelim" demiyor, "piyasayı kurtaralım" diyor. Kurtuluş yolunu da gösteremiyor.

İnsanların parayı tanrılaştırdıkları ve ona taptıkları teşhisi tamamen doğrudur. İnsanlar ateist olamazlar. Eğer gerçek mabuda inanmıyorlarsa, mutlaka bir put bulup ona taparlar. Bu bazan kişiler, diktatörler olur, bazen de hayvan veya taş olur. Günümüzde de kağıt parçalarına tapınılmaktadır. İnsanlar bir şeye tapmaya başlayınca o şey değer kazanır ve gerçek tanrı gibi etkin olmaya başlar. Yazar bu kötü durumdan kurtuluşu önermekte ama yöntemini gösterememektedir.

Ben bu makalemde, Boff'un tesbit bakımından açıklık getirdiği, ama sebeplerle, çarelerini ortaya koyamadığı yanlarına, ortaklık sistemi içinde açıklık getirmeye çalışacağım.

olduğu halde, maalesef kulaklarını tıkamışlar ve tedavileri duymak istememektedirler. Ben şimdi size esnek üretim ve esnek uzmanlaşmanın mekanizmasını anlatmaya çalışacağım. Kevler Ekolünün pek çok yayınlarında bu mekanizma defalarca anlatılmıştır. Ben özet olarak vereceğim ve bu mekanizmanın esnek üretim ve esnek uzmanlaşmayı nasıl gerçekleştirmekte olduğunu açıklayacağım.

Ortaklık Ekonomisinde esnek işletmeyi ve esnek uzmanlaşmayı sağlayacak birinci mekanizma işletme senetleridir. İşletmeler işletme içinde para kullanmazlar. Hiçbir girdiyi (tesis, işçilik, ham madde, organizasyon) para ile satın almazlar. Bütün bunları işletme senedi ile yaparlar. İşletme senetleri devletçe garanti edilmiştir. Senetler bankalarca desteklenmekte ve borsada alınıp satılmaktadır. Bu senetler her an paraya çevrilebilmektedir. Sadece fiatı düşüp, yükselmektedir. Kollektif olarak üretilen mal mamül ambarlarına konmakta ve bu malın üretimine katılan herkes bu üretimin miktarı kadar işletme senedini almaktadır. Ambardaki mallar ise işletme senedi karşılığı verilmektedir. İşletme senetleri piyasada arz ve talebe (yani o mamul için ambarda öngörülen yarı stok seviyesinin azalıp, çoğalmasına) göre fiyatlanmaktadır. Böylece fiatlarda tekel de yok olmaktadır.

Bu mekanizma ile işletmede üretim hızlanmakta veya yavaşlamaktadır. Halk işletmenin senedini alıyorsa o işletmenin mamulü değeriyle satılıyor ve hiçbir aracı karı olmadan oluşan bu değerlenme doğrudan doğruya üretmideki girdilere bölüştürülüyor demektir. Bu durum, bir taraftan halka istediği malı ısmarlama imkanını vermekte, diğer taraftan da üreticiyi halkın istediği malı üretmeye götürmektedir. Bu hem esnek üretimi hem de esnek uzmanlaşmayı sağlamaktadır. Oysa işçilik ekonomisinde kredi nakit olarak ve işletmenin sahibine verilmekte ve aradaki fark onun karı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da halktaki satın alma gücünü düşürmektedir. Fiatlar ise piyasa fiatları değil, tekel fiatları olduğu için esnek üretime ve dolayısıyla esnek uzmanlaşmaya mani olmaktadır.

Nakit kredi, işletmelere veya onların patronlarına değil halka verilmektedir. Bu da iki şekilde gerçekleşmektedir. Biri halka devre başında yıllık gelirlerine göre nakit kredi verilerek yıllık ihtiyaçlarını peşin para ile sipariş vermeleri sağlanmaktadır. Bununla halk mağazalardan işletme veya selem senetleri mukabili siparişte bulunurlar. Mağazalar tüccarlara, tüccarlar da işletmelere önödemeli siparişlerde bulunurlar. Böylece yılbaşında tüm üretim ihtiyaçlara göre planlanmış, devre başında tüm üretim pazarlanmış ve tüm yıllık ihtiyaçlar potansiyel olarak depolanmış olur. Bu de esnek üretimi ve dolayısıyla esnek uzmanlaşmayı gerçekleştirir. Şimdi ise yıllık üretim planlarını halk değil, hatta müteşebbis değil, bankalar yapmakta ve ona göre müteşebbislere kredi vermektedirler. Bu da hal-

---

Öncelikle ekonomi, din, ilim ve siyaset gibi temel bir sosyal kurumdur. Bu dört kurumun en eskisi dindir. Süreç içerisinde diğer kurumlar da ortaya çıkmıştır. Dinde ne varsa diğer müeseselerde de benzerleri oluşmuştur. Bu bakımdan Boff'un karşılaştırmaları bizim analoji varsayımımıza uymaktadır. Benzer karşılaştırmalar diğer kurumlar arasında da yapılabilir.

Tarihten günümüze kadar, dört hak medeniyet gelmiştir. Mezopotamya, İbrani, Hıristiyanlık ve İslamiyet. Daha sonra bu medeniyetler kuvvet medeniyetlerine dönüştüler. Mezopotamya Mısır, İbranı Grekoromen, Hıristiyanlık Bizans ve İslam Avrupa medeniyetlerine dönüştü. Mezopotamyada ilim İbranide siyaset, Hıristiyanlıkta din, Davut Peygamber'in İbranilerde uyguladığı ekonomi müesseseler olarak sistemleşti. İslamiyet bu dört müesseseyi birden ele alıp değerlendirdi. İslam medeniyeti ilim, din, ekonomi, yönetim müesseselerinin bütününe dayanarak oluştu. İslamiyet, medeniyetini bu dört müessesenin esaslarına uygun bir şekilde, bir bütün olarak düzenledi. Avrupa medeniyeti, İslamiyetin ekonomi düzenini kuvvet sistemine dönüştürüp aldı.

Avrupa faizi meşrulaştırdı. Devlet veya sektör kapital monopolistlerini oluşturdu ve insanların tamamına kapital monopolistler hükmetmeye başladılar. Her iki taraf halkı sömürmeye dayanıyordu. Halkı kendilerine taptırmak için dinlere cephe aldılar ve halkı ateist yapacağız derken kendilerine tapan fetişist yaptılar. Boff'un ortaya koyduğu bu teşhis Avrupa medeniyetinin kuvvet medeniyeti olması nedeniyle ortaya çıkan bir hastalıktır. Mısır'da, Yunanistan'da ve Roma'da da benzer hastalıklar vardı.

Avrupa'nın hak medeniyetini kuvvet medeniyetine dönüştürürken kullandığı araç faizdi. Faizi meşru kılmakla piyasayı tanrılaştırmıştı. Kur'an "faizi meşru kılanların Allah ve Resulüne savaş ilan ettiklerini ve kendilerini cin çarpmış gibi mefluç olacaklarını" ifade etmiştir. Eski sosyalist ülkelerde bu mefluciyet bütün yönleriyle görülmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde zaman zaman seyredilmektedir. Bu mefluçiyet Avrupada ve Amerika'da da görülecektir. Bu durum uzak değildir. Belirtileri açıkça ortaya çıkmıştır.

Demek ki, Boff'un anlattıkları sadece faizin sonucudur ve Kuran'ın bildirdiklerinin ortaya çıkışından başka bir şey değildir. Biz böylece Boff'un teşhislerinin tarihi gelişini de belirtmiş oluyoruz. Bu konularda daha fazla bilgi edinmek isteyenler Akevlerdeki ilimadamı arkadaşlarımızın yayınladıkları kitap ve makaleleri okuyabilirler.

Burada bir gerçeği üzülerek belirtmek isterim: Günümüzde beş vakit namaz kılan ve her

kın istediği malı almasına değil tekellerin ürettiği malları almasına sebep olmaktadır. Esnek üretim ve esnek uzmanlaşma yok olmaktadır.

Kredinin tüketiciye verilmesinin bir başka faydası da, sermayesiz ticareti mümkün hale getirmesidir. Halk önödemeli sipariş verirken mağaza, tüccar ve işletme de otomatikman nakit kredi almış olurlar. Böylece gerek üreticiler, gerekce aracılar çoğalır, serbest rekabet ortaya çıkar ve aracı karı asgariye iner. Oysa şimdi kredi tekellere verildiği için, aracı karı azamiye çıkmakta ve üretim en az yarıya düşmektedir. Halka verilen kredi faizsizdir.

Ortaklık düzeninin esnek üretime ve esnek uzmanlaşmaya getirdiği mekanizma bundan ibaret değildir. Asıl esnek üretim ve esnek uzmanlaşma işletme içinde sağlanmaktadır. Bunu da şöyle açıklayabiliriz:

İşletmenin mamul, yarı mamul ve ham madde ambarları ve ambarların işletme vasat kapasiteleri vardır. Ambarlar başlangıçta işletme stok seviyeleri ile doldurulmuştur. Bu ambarlar malları işletme senetleri alıp işletme senetleri ile vermektedirler. Alış ve satış arasında fark yoktur. Ama alış ve satış fiyatları birlikte her zaman değişmektedir. Ambardaki mal çoksa malın fiatı işletme senedi cinsinden düşürülmektedir. Ambardaki mal stoku azsa, o malın fiatı yükselmektedir. Böylece işletme içinde her an formüllerle hesaplanabilen her malın bir piyasa fiatı oluşmaktadır. Bu, arz-talebi dengede tutan bir fiattır.

İşletmede kimseye, sen bu iş yapacaksın denmemektedir. Ancak fabrikada çalışan herkese fabrikanın hangi makineleri çalıştırabileceği hususunda kendisine teminatlı ehliyet verilmiştir. Bu ehliyeti mesleki kuruluşlar verir ve garanti eder. Her çalışanın bir de işletme senedi cinsinden kredisi vardır. Çalışan kimse, akşmleyin evine gitmeden önce o günkü işletme içi fiat listelerini inceler ve neyi karlı görürse kendisi karar verir. Ertesi sabah gelir karlı gördüğü işin yarı mamulunu alır ve onu kendisine ayrılan boş tezgahta işler ve bir ileri mamul ambarına teslim eder. Böylece aradaki karı işletme senedi olarak almış olur. Bu, onun işçiliği olur. Böylece çalışan doğrudan doğruya üretime kendi kararı ile katılmış olur. Bu durum esnek üretimi sağlar.

İşletmenin hangi malı rağbet görüyorsa o mal işletme senediyle önceden satılacak dolayısıyla mamulun ambar fiatı yükselecektir. Çalışanlar onu karlı göreceklerinden onun ara mamulunu alıp üreteceklerdir. Dolayısıyla onun da fiatı yükselecek. Bu dalga gerisin geriye gidip ham maddenin ambar fiatını yükseltecektir. Bu suretle maşeri kararla üretim hızlanacak veya aksine bazan yavaşlayacaktır.

Burada başka kolaylıklar da sağlanabilir. Ambardan yarı mamul almak veya ambara yarı mamul vermek için ille de o işletme içinde işleme tabi tutmak gerekmez. İşçi yarı mamulu bu

---

namazdan sonra mensup oldukları meşrebin virdini yapan insanların, kazanç söz konusu olunca helal-haram demeden onun peşine koştuklarını, para kazanmaktan başka bir şey düşünmediklerini görüyoruz. Oysa para bir araçtır. "Bu işi yapmam için para kazanmam gerek" deneceğine "para kazanmak gerek" deniliyor. Kendilerine "niçin kazanmak istiyorsunuz" diye sorulunca, cevap alamıyorsunuz. Çünkü nedenini kendileri de bilmiyorlar. Sadece bilinçaltlarında "parasız hiçbir şey olmayacağı ve parayla her şeyin yapılabileceği" düşüncesi yaşatılıyor.

Bir anlamda günümüzde insanların paraya tapmaları normal karşılanabilir. Çünkü paranız varsa herkes sizin hizmetinizde, emrinizde oluyor, paranız yoksa kimse size bakmıyor. Tabii karşılayamadığım durum ise, Allah'a inandım diyenlerin bu düzenden çıkmak için sistemli bir çaba harcamamış olmalarıdır. Belki de bir anlamda para tanrısına tapınmakla bu düzenden çıkabileceklerine inanıyor olabilirler. Halbuki müslümanın Allah'tan korkup, Allah'a sığınması gerekir. Bugünkü müslümanların da paraya bakışı budur. Parayı, yığmak için değil Allah için harcamak için kazanmağa başladığımız zaman biz müslüman oluruz. "Onlar ki zekat için çalışırlar" ayetine uyanlar müslümandır. Şimdi ise, insanların para kazanmak için müslüman olduklarını görüyorum.

Müslümanlar hayır kurumlarına bağış yapıyorlar. Ne var ki masonlar da benzer bağışlar yapıyorlar. Asıl mesele yapılan bağışı Allah için yapmaktır. Bunun için içtihat yapılmalı ve Allah için nerede bağış yapılmasının daha hayırlı olacağı kanaatine varılırsa oraya bağış yapılmalıdır. Örneğin, Türkiye'de hangi partinin iktidar olma şansı yüksek ise, o partiye yardımda bulunuluyor, her anlamda destek olunuyor. Yarın o parti iktidar olunca, desteklerinin karşılıklarını bir şekilde o partiden alma durumunda oluyorlar. Diğer meşreplere yapılan bağışlar da buna benzerdir. Böylece Boff'un dediği piyasaya tapma burada da devam etmektedir. Bundan kurtulmanın tek yolu Faizsiz Kredileşme müessesesini kurmak ve bu müessese ile faizsiz, tam rekabetin sağlanacağı, serbest piyasa ekonomisini gerçekleştirmektir. Faizin olduğu yerde ne tam rekabet gerçekleşir, ne de serbest piyasa oluşur. Halbuki bunun için kimse bir tek kuruş harcamıyor. Çünkü o zaman sadece Allah için harcanmış olacak.

Gerçekten de parayı tanrı olmaktan çıkarmak için tek yol vardır. O da Faizsiz Kredileşme müessesesini kurmaktır. MÜSİAD'ın fonksiyonu, Türkiye'de böyle bir sistemi yukarıda ifade etmiş olduğum kriterlere dayalı Faizsiz kredileşme müessesesini oluşturmak

işletme senedi ile alıp kendi küçük atölyesinde işleyip geri getirip verebilir. Hatta gidip başka işletmenin tezgahında işleyip getirebilir. Böylece esnek üretim çok daha ileri safhada uygulanmaya başlar. Artık büyük fabrikaların yerini küçük münferit tezgah işletmeleri alabilir. İşletme sadece birer ambarlar kompleksi haline getirilebilir.

Burada en önemli problem, kontrol problemidir. Üretici ürettiği malı kontrol firmalarına götürür, damgalatır ve ambara öyle teslim eder. Bundan sonra artık üretici veya ambarcı veya satıcı değil doğrudan doğruya kontrol sorumlu olur. Bundan dolayıdır ki kontrol burada bir kamu hizmeti olarak ortaya çıkar ve devlet garantisindedir.

Bu mekanizmada esnek üretimin yanında esnek uzmanlaşma kendiliğinden ortaya çıkar. Kişi uzmanı olduğu sahada iş bulamayınca kendisinin yapabileceği başka bir iş aramaya başlar. Mesleki kuruluşa başvurarak imtihan olmasını ister ve yeni bir sahada garantili uzmanlık belgesini alır ve o sahada faaliyete başlar. Böylece gerektiğinde bir kimsenin birden fazla uzmanlığı oluşur ve bu da esnek uzmanlığı sağlar.

Bu arada araştırmacılar devamlı halkın yeni ihtiyaçlarına cevap verecek veya ucuzluğu sağlayacak buluşlar yaparlar ve bunu kamuya satarlar. Buradaki buluşların değeri, o yıl bütçede ayrılan buluş faslındaki meblağın bölüşülmesi ile olur. Burada anlatmayacağımız sıralama, değerlendirme mekanizmaları ile adil bölüşüm sağlanır. Kamu bu buluşları bedava üreticilerin emrine verir. Bu hususta yatırım yapmak isteyen müteşebbis bu yeni mamulun selem senedini çıkartır ve piyasaya arzeder. Satılırsa o yeni mamul devreye girmiş olur. İşletmede bu maldan ne kadar üretilirse onlara o kadar pay verilir. Bu suretle küçük müteşebbisler yenilik yapma imkanını bulurlar. Bu da esnek üretim ve esnek uzmanlık sayesinde gerçekleşir. Ekonomi dinamizmi korur.

İnsanlar toplayıcılık, avcılık, çiftçilik, pazarlamacılık, tüccarlık ve işçilik dönemlerini sıra ile geçirip bugüne geldiler. Bugün problemler var. Bu problemler ancak ortaklık sistemi ile çözülebilir. Biz ortaklık mekanizmasını Faizsiz Banka kitabında açıkça ortaya koyduk. Bu kitabın İbni Haldun'un Mukaddimesinden farklı bir yönü var: Mukaddime'de sadece tesbitler vardır. Yeni düzen önerileri yoktur. Marks'ın Kapitalinden farklı yönü var: Kapital'de yeni öneriler var ama önerilerin mekanizması yoktur. Biz ise Ebu Hanife ve İmam Malik'in yaptığı gibi; sadece yeni önerilerle değil yeni çözümlerle geldik. Bu konularda insanlar ne kadar erken çalışmaya başlarlarsa, bunları anlamaya ve uygulamaya çalışırlarsa o kadar erken bu doğumu sağlıklı bir şekilde geçirir. Doğum sancıları içinde inleme ayrı şeydir, sağlıklı doğum ayrı şeydir.

Bişkek / Kırgızistan

---

ve ekonomik hayatı bu yönde gerçek anlamda tam rekabete dayanan serbest piyasa ekonomisini oluşturacak ortamların sağlanması için yatırımlar yapmak, harcamalar yapmak olmalıdır. Bu müessesenin kurulması için çok büyük meblağlara ihtiyaç yoktur. Yaklaşık ikibin üyesi bulunan MÜSİAD'ın bu gücüyle, ortaklık ilkesine dayanan, çıkar paralelliği esasını gözeten, birliktelik ve dayanışma ruhu içerisinde bunu yapabileceğini inanıyorum. Paranın tanrı olmaktan çıkması bu yolla mümkündür. Bu konuda yapılacak bütün girişimleri karşılıksız olarak destekleyeceğimizi ve bu konulardaki tecrübelerimizle yardım etmeye hazır olduğumuzu belirtmek isterim.

Bunun dışında, sistemsiz ve ilkesiz her türlü faaliyetin bir anlamda parayı ve piyasayı tanrılaştıracağını düşünüyorum. Geçmişteki putların yerini günümüzde para almıştır. İşte gerçek anlamda put kırmak için fırsat şu anda hepimizin önündedir. Ya bu putu kırar ve Allah'ın istediği gibi bir müslüman oluruz, ya da kendimizin müslüman olduğumuzu zannederek bir takım şirklerin içinde bulunmaya devam ederiz.

Faizsiz ortaklık müessesesinde insanlar için açlık korkusu, işsizlik korkusu yoktur. Bu durum yalnız o insanı paraya tapmaktan kurtarmaz, aynı zamanda paranın gücünü de yok eder. İnsanlar artık davranışlarını para için değil, Allah için yapmaya başlayınca paranın sosyal gücü azalır. Kapitalistlerde de artık para sanıldığı kadar bir iş yapmaz olur. O zaman onlar da kendi güçlerini sadece para kazanmaya değil, başka hayır işleriyle uğraşmaya harcarlar. Mesela ilim tahsil ederler. Bugün ilim maalesef para kazanmak için yapılıyor. Yarın para ilim yapmak için kullanılacaktır. Çünkü o zaman ilim tek başına kendi yerine oturacaktır.

İşte bugün batılıların laiklikle anlatmaya çalıştıkları, gerçekte ise denge veya adl denilen; ilim, din, iktisat ve idarenin toplulukta denge içinde kendi fonksiyonlarını icra etmeye başlamasıyla hakiki mabut olan Allah'a tapılmaya başlanacak ve Allah'ın yeryüzündeki halefi belli bir zümre değil, tüm insanlar ve topluluk olacaktır. Boff'un özlediği düzen ancak peygamberlerin ortaya koyduğu antimonopol, desantralize olmuş bir sistemdir. Buna bugün ancak bir faizsiz kredi müessesesini kurup, İslami sitelere oluşturmakla başlayabiliriz. Parayı kalbinden atıp, gerçek mabuda teslim olmayı isteyen varsa gelsin, bu uğurda beraber çalışalım.

Biz istesek de, istemesek de para tanrısı yıkılıp gidecektir. Mesele onun gidip gitmemesi değil, bizim o yıkıntının altında kalıp, kalmamamızdır. Allah güçlüdür. O ne dilerse o olur. Allah'ın bizden istediği bizim kurtulmamızdır. Bunun için meşru yollardan gitmemiz gerekir. Gayr-i meşru yollar bizi Allah'a götürmez.

Bişkek / Kırgızistan

Estetik üzerine bir giriş denemesi

Peyami GÜREL

Bu çalışmayı hazırlarken iki temel kaygıdan hareket ettim. Birincisi, estetik üzerine çok genel eserlerin dışında alan yoğunluğu olan çalışmaların yetersiz oluşu ikincisi bu tarz çalışmaların sonuç alıcı ve ufuk açıcı olmaktan ziyade, görev anlayışı ile yapılmış olmasıdır.

Bu çerçevede çok önemli noktaları vurgulayan ve açımlayan çalışmaların en azından sayısal olarak mevcut kültürel birikimle karşılaştırdığımızda yetersiz olduğu çok açıktır.

Bu iki temel kaygımı besleyen en önemli etken, detaylara daha başka çalışmalarla girmeyi düşündüğüm İslam ve estetik konusudur. Ancak öncelikle estetiğe ilişkin genel tartışmaların denenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Deneme kelimesini özellikle seçiyorum; çünkü ne doğrudan doğruya bilgi aktarmak gibi bir yaklaşımım, ne de başkalarını tartışmaya sevk edecek bir ateşleme fonksiyonum var. Gayem meselelerin tesbitini ve doğru bir platformda görüşülebilmesini sağlamaktır.

Bu çalışmayı üç başlıkta topladım. Her bir başlığa da sadece birer giriş yapmayı ve problemi ortaya koymayı hedefledim.

SANAT VE İNSAN

Sanat ve insan ilişkisi başta estetik olmak üzere ontoloji, felsefe ve diğer birçok bilim dalını (psikoloji, sosyoloji vb.) ilgilendiren bir çerçeveye sahiptir.

Buradan ancak genel bir formülasyon vermeyi deneyebiliriz. Estetik bilimi de dahil olmak üzere, bütün bilim disiplinlerinin ortak paydası doğru bilgiye, hakikate, yani mutlak gerçeğe ulaşmaktır. Aralarında yöntem ve amaç-biçim ilişkilerinde farklılıklar olmasına rağmen, bu hedefte birleşilmekte ya da birleşildiği varsayılmaktadır.

Ve bu mutlak gerçeğe ulaşma yönündeki faaliyetler toplamının insanın temel faaliyeti olduğunu düşünürsek, aslında ilişkiyi "sanat ve insan" değil "insan ve sanat" ilişkisi şeklinde ifade etmemiz daha doğru olacaktır.

"Mutlak gerçeğe ulaşma" amacını daha rahat anlamlandırabilmek ve gerçek içeriği ile kavrayabilmek için vektörel bir yüklemi de hissedebileceğimiz "mutlak hakikate kavuşma" kavramını tercih ettiğimi söylemek isterim. Bu fark daha ayrıntılı bir şekilde tartışılabilir; ancak şimdilik yukarıdaki kısa girişimizi bir formülle vermeye çalışalım:

İNSAN ➤ İLİM ➤ MUTLAK HAKİKAT

Bütün disiplinlerin ve arayışların sonucunda elde edilebilecek mutlak hakikatin birbirinden farklı sonçlar vermesi mümkün olamıyacağına göre -aksi takdirde mutlak olması imkansızdır- estetik biliminin de vardıracağı nihai sonuç, tek ve eşi benzeri olmayan mutlak hakikat olacaktır.

Elbette bu genel formülasyon bize iki temel problemler zincirinin kapısını aralıyor.

Birincisi insan ve ilim, ikincisi ilim ve mutlak hakikat ilişkisidir.

Ayrıca bu iki temel zincirin yanısıra, ilim disiplerinin kendi aralarındaki ilişkileri söz konusudur. Özellikle estetik ve diğer disiplinler arasındaki ilişki birinci derecede önemli bir problemdir.

Ancak bu problemleri de açmaya çalışmak bizi yukarıda ifade ettiğimiz sadece bir giriş yapma amacından uzaklaştıracaktır. Yalnız estetik ve diğer disiplinler arasındaki temel problemi belirtmekte fayda var. Diğer disiplinlerde çıkış noktası öznel de olsa doğru bilgiye ulaşmak için deneme ve nesnel bilgi oluşturma sözkonusudur. Oysa estetik bilimi, bilgisinin kaynağını sezgiden almaktadır ve özneldir en azından temel yöntem açısından böyledir. Elbette ki öznel ve nesnel bilgi arasındaki geçişler ciddi bir sorgulamayı gerektirmektedir ancak ilişki probleminin kaynağının bu yöntem meselesi olduğunu varsayıyoruz.

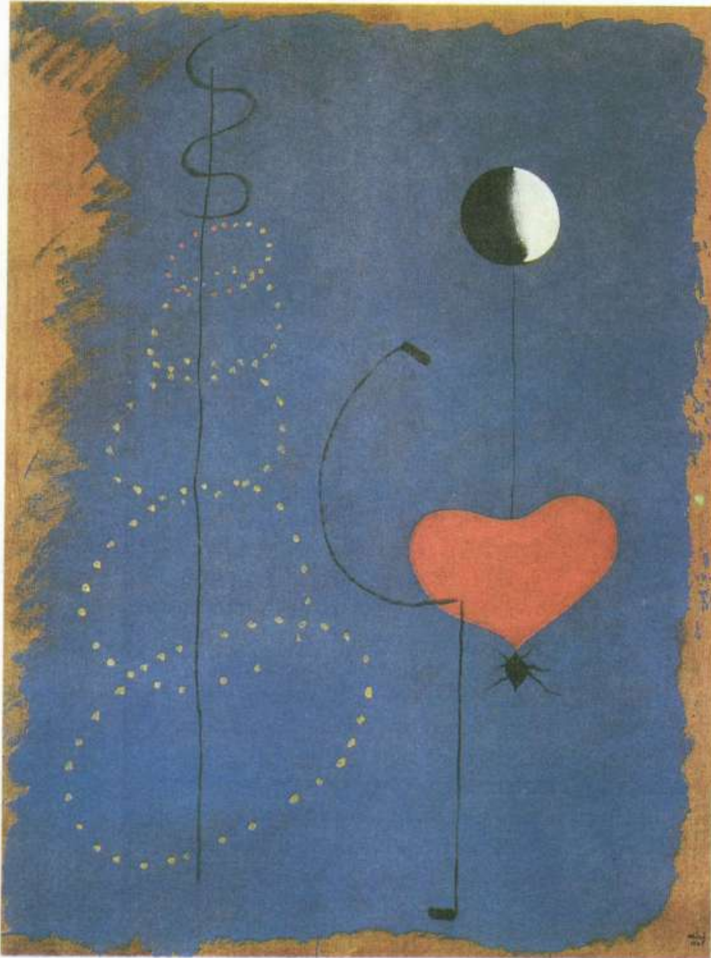
GELENEKSELLİK VE ÇAĞDAŞLIK

Bu hususta işare etmek istediğim bir nokta var. Genelde biz hep çağdaşlaşmayı ve modernizmi sorguluyoruz oysa enaz bu kadar hatta daha da fazla olmak kaydıyla gelenekselliği ve/veya klasikliği sorgulamamız gerekmektedir. Çünkü bu konuda ciddi kuramsal açılımlara kavuşamadığımız müddetçe en azından sanat açısından çağdaşlaşmayla il-

gili görüş ve savlarımız çok ciddi bir temele oturamayacaktır. Sanıyorum bu sorgulamada "çağdaş" ve "modern"in önceliği alması bu kavramların batılılaşma ile eşdüzlemli ve hatta siyasi bir içeriğe sahip kılınmasından kaynaklanıyor.

Geleneksel ve/veya klasik diyebileceğimiz sanatlarımızı tanımlayabilmek için geniş bir tarihi birikim içerisinde zaman dilimi coğrafya ve temel motiv açısından bilimsel tesbit ölçülerine ihtiyaç vardır.

Zaman dilimi açısından gelenekselliği hangi tarihsel döneme kadar geri götüreceğiz ve form ve üslup kaynaklarını ne kadar geride arayacağız. Coğrafya açısından hangi bölgeyi esas alacağız (Anadolu, Orta Asya ya da Akdeniz vb.)

Joan MIRO
Mavi II, 1961
Tuval üzerine yağlıboya
270 x 355 cm
Paris, Modern Sanatlar Müzesi

Çeşitli din ve siyasi yapılanmaları yaşamış olduğumuzdan hangi temel motivden başlamayı ya da eksen kabul etmeyi yeğleyeceğiz? Bu soruların hepsi cevaplanmayı bekleyen sorulardır.

Ancak bu soruların olası cevaplarını atlayarak en azından zaman dilimi açısından İslam olgusunu ele alarak ve daha önce biriken form ve üslup kalıpları ile karşılaşmasını inceleyerek giriş yapmanın ve bununla ilgili soruları gündeme getirmenin yeterli olacağı kanaatindeyim.

Bu çerçeve içerisinde öncelikle İslamiyetin sanatsal üretimde ne gibi değişiklikler meydana getirdiğini ve klasik bir dönem oluşup oluşmadığını bilimsel olarak sorgulamaya başlamalıyız. Bu noktada birçok kişinin zihninde başta mimari olmak üzere hat, musiki, edebiyat gibi birçok alanda oluşan çok zengin ve güçlü bir birikimin zaten varolduğunu düşüneceğini biliyorum. Ancak meselemiz bu genel kabul gören nesnel birikim bilgisini onaylamaktan ziyade bunu bilimsel bir şekilde inceleyebilmek ve kuramsal bir çerçeveye oturtabilmektir.

"Sanat biliminin, Türkiye'de etkinlik arayan alanlardan birini oluşturduğu son yirmi-otuz yıl içinde, kişisel görüş açılarını sürekli bileyen kişiler de elbet belirlmeye başladı. Araştırmanın belli sentezci sonuçlara ulaşabilmesinde birinci derecede rol oynayan etkenin, bu kişisel keskinliği kazanma yolu üstünde bulunduğu bir gerçektir. Aksi halde karşılaşılan bilimsel araştırma tabloları, sanat tarihine ilişkin malzeme ve bilgilerin bir çeşit katalog düzenini kapsamaktan öteye gitmiyor. Sanat biliminin belil bir erken aşamasında bu çeşit bilimsel düzenlemeler bir sistem kesinliğine ulaştıkları takdirde yararlıdırlar, ama bir sistem kesinliğine ulaşmaksızın yapay bir derleme niteliği olarak karşımıza çıkarlarsa, sentezci, tasarımlara kaynak olabilecek bir değer getirmezler. Dolayısıyla bu tip araştırmaların "betimleyici" olarak da eğitici, öğretici bir değer ve anlam taşıdıkları kuşkuludur. Çünkü, eğitici, öğretici etkinlikle sentezci etkinlik arasındaki bağıntı, tartışma götürmez bir hakikattir."*

Elbette bu sentezlemeyi ve oluşacak olan kuramsal çerçeveyi besleyebilmek için "günümüzün ya da çağımızın" oluşumlarını da iyi bilmemiz gerekecektir. Çünkü geriye doğru yapılan yolculukta her iki yön (çağdaş ve gelenek) birbirini delillendirmek zorundadır.

DEVLET VE SANAT

Birincisi ne devlet ne de sanat statik bir yapıya sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde her ikisi de çok farklı biçimlere bürünmüşlerdir. İkincisi devlet ve sanat ilişkisinden ziyade devlet ve sanatçı ilişkisi üzerinde durmanın daha doğru olacağını düşünüyorum.

İdealize edilmiş fertler üzerinde konuşabiliriz ancak idealize edilmiş toplumsal süreçler ve hele devlet üzerinde konuşmanın kuramsal açıdan çok sağlıklı olacağını sanmıyorum. Ancak tarihsel süreci anlayabilmek açısından devlet üzerine yapılacak araştırmaların çok önemli ipuçları vereceği de kuşkusuzdur.

Belki, bu konuda günümüze ilişkin bir temennimizi ifade etmeye çalışmamız doğru olacak kanaatindeyim. Devletin kültür sanat ve sanatçı ilişkilerinde sağlıklı bir şeyler yapmasını bekliyorsak öncelikle devleti temsil edenlerin ya da yarın temsil edeceklerin gerçekten çok kültürlü olmalarını varsaymamız gerekecek. Ayrıca devletin topluma, toplumun da devlete nasıl baktığı iyi kavrandığı takdirde karşılıklı bir önerme mekanizmasının oluşup oluşamayacağını söylemek daha doğru olacaktır.

** Sezer TANSUĞ, Karşıtı Aramak, Arkeoloji ve Sanat Yay., 1983 s. 191*

Savaş ZEREFŞAN

Kırmızı başlıklı kız

Ilık bir güz sabahıydı. Köşk iken kulübeye dönmüş evlerindeki odasından sevinçle çıktı kırmızı başlıklı kız. Annesi çoktan kalkmıştı. Mutfaktan gelen mis gibi börek ve çörek kokuları bunu doğruluyordu. Kırmızı başlıklı kız, hemen mutfağa koştu. Annesi içine hazırladığı yiyecekleri koyduğu sepeti kırmızı başlıklı kıza uzattı. "Hadi yavrum bunları ormanın içindeki ninenin kulübesine götür. Ama sakın yolda nereye gittiğini söyleme olur mu?" Kırmızı başlıklı kız kafasını salladı: "Anneciim, ben güzelce ormandan geçerim. Siyahyoldan, pardon karayolundan uzak dururum. Böylece kimsecikler beni göremez" dedi. Bir yandan da her zamanki spastik gülümseyişini yüzüne takınmıştı. Annesi kızının başlığını düzeltirken ciddi bir ses tonuyla ekledi: "Hele o hain kurda çok dikkat et emi? Çünkü, biliyorsun bizim ailemizle yakından ilgileniyor. Hem deden ne derdi her zaman? Kulübede barış, ormanda barış! Tamam mı?"

Kırmızı şapkalı kız, dedesinin bu sözünü hiç unutmamıştı ki zaten. Ormanda yaşayan insanların her toplantısında amcaları, dayıları, kuzenleri sürekli bu sözleri tekrarladılar. Boz ayının onlara saldırdığı günlerde bile durmadan bunu söylemişlerdi. Kırmızı başlıklı kız bazen ormanın neden içinde değil de, kenarında yaşadıklarını sorardı kendi kendine. O her sorduğunda ise babası papyonunu yoklayarak "çünkü, henüz bizi ormana kabul etmiyorlar. Ama o da olacak inşallah" derdi.

Kırmızı şapkalı kız kulübeden çıktı. Eteğini savurarak, zıplayarak ve de hoplayarak yola koyulmuştu ki, arkadan annesini duydu: "Kızım, az bekle". Annesi telaşla ona doğru koşuyordu. Elinde de bir şişe su vardı. "Aman kızım ninen susuz kalmıştır. Bu suyu da sepetine koy." dedi. Kırmızı başlıklı kız "Tabii anneciğim. Yoksa bu su bizim Ferat suyu mu?" diye sordu. Annesi "Elbette kızım. Hem tatlı bir sudur, hem de boldur. Hadi uğurla git" diyerek kızının başını (tabii başlığını) okşadı.

Kırmızı başlıklı kız koluna sepeti takıp, anlamsız zigzaglar çizerek ormana daldı. Kuş sesleri ve havada esen tatlı rüzgar yeni orman düzenini muştuluyordu. Boz ayının dağın ardına çekip gitmesinden sonra hayvanlar derin bir nefes almışlardı. Gerçi ormanın Basna, Arak ve Samali kısımları da bir yandan yanmaktaydılar.

Kırmızı başlıklı kız, nihayet ninesinin evine varmıştı. Ancak, ilk dikkat ettiği şey, ninesinin penceresine astığı mavi üzerine beyaz yıldızlı ve kırmızı şeritli perdelerin yerinde olmadığıydı. "Herhalde ninem perdeleri yıkamış. Zaten çok kirlenmişlerdi" diyerek kulübeye yöneldi. Kapıya vurdu. İçeriden bir ses geldi. "Gel yavruuum." Kırmızı şapkalı kız içeri girdiğinde yerde kan izleri duruyordu. "Ninem

vişne reçeli yerken yere döktü galiba. Yaşlılık işte" dedi ve iç odaya girdi. Yatakta ninesi uzanmış yatıyordu. Kırmızı şapkalı kızı görünce hemen doğruldu ve kollarını uzattı: "Benim canım torunum. Gel yanıma bi tanem".

Kırmızı başlıklı kız yatağın kenarına geldi. Bu arada nine sepeti görmüştü: Aman niye zahmet ettiniz yavrum. Hiç gereği yoktu. Ne var bakıyım içinde o sepetin?" Kırmızı başlıklı kızı sepeti ninesine yaklaştırdı: "Börek var, çörek var, bir de annem su gönderdi." Nine, su kelimesini duyunca gözlerini kısarak sırıttı: "Hımm. Börek acil değil, yavrum. Çok susamıştım, hemen şu şişeyi ver bakıyım bana." Kırmızı başlıklı kız şişeye davrandığında, nine çoktan şişenin dibini bulmuştu.

Bu arada, ninedeki gariplikler kırmızı şapkalı kızın gözünden kaçmamıştı: "Nineciim, dişlerin ne kadar da uzun ve sivri. İkinci orman savaşından beri böylesine rastlamadım" dedi. Nine, elleriyle ağzını kapatarak: "Evet yavrum, ne yalan söyleyeyim. Çok yemekten ve yutmaktan böyle oldu" diye cevap verdi.

Nine, kırmızı başlıklı kızın elinden tuttu ve kulağına eğildi: "Senin orta orman bölgesinde arkadaşların var değil mi yavruum" diye sordu. "Evet nine. Hem de çoook." Nine dudaklarını büzerek mırıldandı: "Kızım artık bu kulübe ve etraftaki ağaçlar bana yetmiyor. Beni o arkadaşlarının ormanına götürebilir misin?" Kırmızı başlıklı kız masumane başını salladı: "Elbette nineciim. Sana hepsi kurban olsun".

Nineyi yutmuş kurt, kırmızı şapkalı kıza sevgiyle baktı: "Çok yardımseversin küçüğüm. Zaten global orman kanunları da bunu gerektiriyor. Yarın size gelip, Ferat pınarının başına çadır kuracağım. Sen annene söyle herşeyi hazır etsin. Babana da söyle, kutsal kitaptan suyla ilgili hoş ayetler bulsun, emi?" Kırmızı başlıklı kız "Tabii, nineciğim ya geleceksin, ya gelceksin. Di mi?" diyerek aynı aptalca sırıtmayla cevap verdi.

Kırmızı başlıklı kız sepeti ninesini yutmuş kurda teslim ettikten sonra kulübeden ayrıldı. Bir yandan da, ne kadar cici bir ninesi olduğunu düşünüyordu. Yeni orman düzeninde artık ayı yoktu. Hayata olan bağlılığı ve kalıtsal beyin özürlülüğü uzaktan gelen orman yangını kokularını algılamasını engelliyordu. Ertesi gün kurt evlerine geldiğinde ne olacağını her zaman olduğu gibi hiç düşünmedi.

NOT: Masalın aslından neden değişik olduğunu merak edenlere, bunun bir Şark versiyonu olduğunu hatırlatıyorum. Ayrıca, ertesi gün ne olacağını soranlar için de, Ahmed Davutoğlu'nun "Yahudi Kimliğinin Tarihsel Dönümüşü ve İsrail'in Yeni Stratejisi" başlıklı makalesini okumalarını tavsiye ederim (BÜLTEN, Bilim ve Sanat Vakfı Yayın Organı. Sayı 36).

Galata şer'iyye sicillerinde yabancıların Osmanlı Ülkesindeki ticari faaliyetleri

Fethi GEDİKLİ

Bu satırlarda, yabancıların, eski hukukumuzdaki terimle müste'men ve müste'minlerin Osmanlı memleketindeki ticari faaliyetleri üzerinde kısaca duracağız. Müste'min kelimesi sözlük anlamında himaye, ve emniyet arayan insan demektir, müste'men ise himaye ve emniyet sağlanan yabancı kişidir. Terim olarak kullanıldığında ise müstemin veya müstemen yabancı ülkede, o ülkenin müsaadesiyle geçici olarak ikamet eden şahsı anlatır.[1] Bizim bu güne kadar başka bir çalışma vesilesiyle taramış bulunduğumuz 1 ilâ 49 numaralı Galata Kadılığı sicillerinde Avrupalı tüccar ve müsteminlerle ilgili karşlaştığımız hüccetler (belgeler) nadir diye tavsif edilebilecek bir miktardadırlar. Burada, içinden çıkardığımız ilgili iki belgeyi yayınladığımız geri kalanına da özetle temas ettiğimiz Galata Kadılığının 1028-1029 (1618-1619) 49 numaralı Şer'iyye Sicilinin konuyla ilgili en çok belgeyi barındıran sicillerin başında geldiğini belirtmek isteriz.

Harf çevrimi yapılan ve sadeleştirilen iki belgeden birincisinde[2] oldukça ayrıntılı düzenlenmiş ve "navl" yani taşıma sözleşmesiyle karşılaşıyoruz. Venedik tacirlerinden Cevân oğlu Cânbetse, gemi reisi Yorgi ile Kili'de bulunan, muhtemelen oradaki bir acentesinin nezaret ettiği kurutulmuş morina balığı yüklerini Galata Limanına getirmek için anlaşmıştır. Eğer Yorgi Reis, Kili'de onbeş gün bekleyip de malı yüklemeye hazır bulmazsa, oradaki kadılıktan alacağı durumu belirten bir vesika ile İstanbul'a dönüşünde, gidiş-gelişinin "ecr-i mislini" yani karşılığını, taşıma sözleşmesinin öteki tarafı olan Venedikli tacir Cânbetse'den alacaktır. Venedikli tâcir Cânbetse'nin küçük bir ticaret sahibi olmadığı anlaşılmaktadır. Bunu Cânbetse'nin Giresunlu Mehmed Reis ile yaptığı ikinci bir "navl[un]" sözleşmesi doğrulamaktadır. Bu sözleşmeye[3] göre, Mehmed Reis yine Kili İskelesine varıp (Kili; bugün Ukrayna'ya tabi, Tuna nehrinin deltasının kuzeyinde kurulu, eskiden beri balıkçılığı ile ünlü bir şehirdir.) Cânbetse'nin orada ticaret etmek için satın aldığı kurutulmuş morin[a] balığı yüklenrini Galata Limanına getirecektir. Taşıma ücreti olarak kantar başına (kantar; Walter HINZ'a göre 56,443 kilodur. Bkz. İslamda Ölçü Sistemleri (Çev. A. Sevim), M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İst. 1990) 33. akça kararlaştırılmıştı. Halbuki bu ücret ilk zikredilen sözleşmede kantar başına, darası hariç yani net olarak 25 akça idi. Sözleşmeye göre Giresunlu Mehmed Reis de yüklemenin onbeş gün içinde gerçekleşmemesi halinde, kasaba mahkemesinden alacağı bir belge ile gidiş-gelişi için 100 filoriyi, tacir Cânbetse'den alacaktır; oysa birinci belgede miktar zikredilmeden sadece ecr-i mislin ödeneceği yer almıştı.

Yine aşağıda tam metnini bulacağınız ikinci belgede[4] ise Galatada Lonca Mahallesinde oturan Yagob oğlu Musi adındaki bir yahudi tüccarın "Efrenc" tüccarından Andrikû oğlu Sîmûn'a sığır derisi satıp teslim ettiğini ve parasını talep ettiğini görüyoruz. Alıcı Simûn ise satışı ve satış bedelini kabul etmiş ancak derilerin yarısının Musi'nin ortağı Gersûn'a ait olduğunu, bu sebeble Musi'ye satış bedelinin yarısını ödeyebileceğini iddia etmiştir. Kadı tarafları dinlemiş, derilerin Simûn'a Musi tarafından satıldığı anlaşılmıştır. Böylece Simûn'a satış bedeli olan 12.560 akçayı Musi'ye ödemesi emredilmiştir.

Derilerin Simûn'a Musi ve ortağı Gersûn tarafından birlikte satıldığı kabul edilse bile ozaman, meydanda müşterek bir alacak vardır. Bu tür alacaklarda, alacaklılardan her biri ne tahsil ederse öteki alacaklı/ların da, bu tahsil edilen meblağa ortak olma hakları vardır.[5] dolayısıyla, Simûn için, bedeli ödeme bakımından değişen bir şey yoktur; o ortaklardan birine ödemekle borcundan kurtulmuş olurdu.

Burada "Efrenc" tüccarından kim kastedilmektedir? Kanımızca bununla ifade edilen umumi olarak bütün Avrupa tüccarıdır. Sicillerde, bazen Venedik taciri, İngiltere taciri, Fıranca ta-

1 Muhammed Hamidullah - İslâmda Devlet İdaresi, (Çev. K. Kuşcu), İstanbul, 1963, s. 164.

2 Galata Kadılığı 49 numaralı Şer'iyye Sicili, v. 11-A. Diğer bütün belgeler aynı sicilde yer aldığı için bundan sonra sadece varak numarası verilecektir.

3. v. 19B.

4. v. 18A.

5 Osman Şekerci, İslam Şirketler Hukuku-Sermaye Şirketi İstanbul, 1981, s. 131.

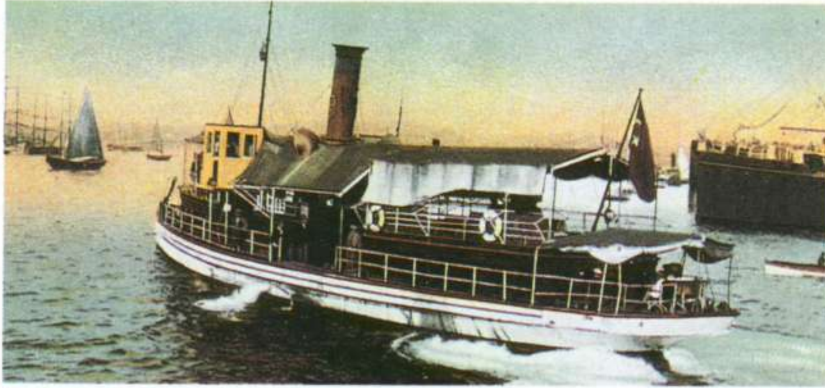
ciri, Dubrovnik[6] taciri, Felemenk taciri ifadeleri özel olarak kullanılmaktadır. Nitekim "Efrenc" kelimesinin genel bir adlandırmayı yansıttığı, aynı sicildeki başka bir belgede[7] Yâkû oğlu Musi nam Yahudi'nin, mahkemede,"Felemenk" tüccarından Andraki oğlu Simûn nam müste'mene her biri 105 er akçaya 100 adet gönü (sığır derisi) 10.560 akçaya sattığını belirtmesinden anlaşılmaktadır. Bu belgede şimdi "Felemenk tüccarı" diye anılan kişi, Varak 18A'daki Andrakû oğlu Simûn'dan, Yahudi tüccar Yâkû oğlu Musi de Yagob oğlu Musi'den başkası değildir. Bu kabîl yazım farklılıkları Osmanlı belgelerindeki Türkçe kelime ve zimmi veya gayrimüslim isimlerinde her zaman karşılaşılan bir durumdur. Ancak bahis konusu iki belgedeki rakamlarda da bir tutarsızlığın mevcut olduğu kayda şayandır.

Buraya kadar anlatılan olaylar "normal" ticari faaliyetler mahiyetinde cereyan etmişti. Osmanlı ülkesindeki müste'menlerin müteakip sayfalarda anlatacağımız ticari işleri ise tamamen farklı bir yönde gelişmişti: Tutsak edilip darülharbe[8] götürülen müslümanları kurtarma ticareti!

Evet, müste'menlerin Osmanlı ülkesindeki ticari faaliytelerinin hatırı sayılır bir kısmını da çeşitli yollarla tutsak edilip darülharbe götürülüp orada hapsedilen müslümanları "tahlis" için tutsakların yakınlarıyla yaptıkları kurtarma anlaşmaları oluşturmaktadır.

Bu iş sahasının hayli kârlı olduğu, Galatada sadece bu işle uğraşan Venedik tacirlerinin üslenmiş olduğu tahmin edilebilir. Örneğin, bir hüccette[9] Gedikpaşada oturan Hocabeğ kızı Hayrünnisa adlı kadın, "darülharbde olan üserâ-yı müslimîni ihrâc eden tüccardan Tûmâz nam Efrenc" ile, Mısır'ın İskenderiye İskelesine Mustafa Kapudan gemisiyle giderken harbî kâfir gemilerinin tutup, Malta'yya götürerek hapsettiği, oğlu Ali'nin kendisine ait bir köle ile mübâdele edilmesi içerikli anlaşmayı mahkemede kaydettirmiştir. Buradaki "darülharbde olan müslüman esirleri ihraç eden tüccardan" ifadesi, özellikle esirlerin kurtarılması konusunda faaliyet gösteren tüccarların varlığını düşündürmektedir.

Konuyla ilgili aynı sicilden derlenen aşağıdaki belgeler, bu faaliyet alanının genişliği hakkındaki bilgilerimizi artırmaktadır: Fıranca (Fransa) müste'menlerinden Petro veledi Dîk ile, 50 ay önce tutulup Malta'da hapsedilen Berber Yusuf'u tahlis etmesi için 200 sikke riyali gurûşa[10] Venedik tacirlerinden Pavlu veledi Antûn ile, İstanbul'da Horhor Çeşmesi Mahallesinde oturan Fatıma Hatun'un oğlu Mahmud'un serbest bırakılması için 200 sikke-yi haseneye[11] Venedik tüccarından Fırançesko veledi Nikola isimli Efrenci ile, İskenderiye'den gelen Küçük Şaban kalyonunun harbî kâfirlerce basılması üzerine tutsak düşen oğlu Ahmed Çelebi'yi kurtarmak için Bursa'dan Habibe Hatun 400 filoriye,[12] daha önce bahsettiğimiz tacir Tûmâz ile Hayrünnisa Hatun oğlu Ali'nin tahlisi için 26 bin akça kıymetindeki bir kölesine,[13] sözleşmeler yapmışlardır. Başka bir kurtarma akdinde ise Duka Fıranca'da harbi kefere elinde esir olan, evvelce İstanbul'da Salih Paşa Mahallesinde sakin olan Ahmed oğlu Süleyman Yazıcı'nın azat edilmesi için önce Aşyar adında bir kimse ile 250 sikke altına anlaşılmış, bilahare onun Boğdan beyi olup işi takip edememesi üzerine, müslüman esirleri tahlis için Duka Fırancada bulunan Dubrovnik tüccarından Pavli veledi Antûn ile, orada bizzat esir Süleyman Yazıcı yeni bir akit yapmıştır. Pavli yaptığı masraflar için 30 bin akça talep etmiş, Süleyman Yazıcı da gerçekleşmeyen ilk akitten dolayı Boğdan vilayeti beyi Aşyar'da olan 250 altınını Pavli'ye teslim etmiştir.[14] (Burada "Dubrovnik tüccarı" diye nitelenen Pavli veledi Antûn Varak 33B'deki belgede "Venedik tacirlerinden Pavlû veledi Antûn" şeklinde nitelenip yazılmıştır.)

Bu arada, müste'menlerin bazı ödünç alıp verme işlemleri ile ilgili belgelere de değinmek isteriz. Bu muamelelerdeki kimi rakamlar gerçekten yüksek meblağlara ulaşmaktadır. Meselâ, Halep şehri sakinlerinden Pâviki adlı mültezimin Cevân veledi 'Artû (Ğartû)'ya, vezni ve ayarı tam 18 bin gurûş-ı kebir verdiğini,[15] görüyoruz. Öte yandan başka bir belgede[16] gene Halep Emini olup Şamil diye tanınan Dergâh-ı Ali Müteferrikalarından Mehmed Ağa bin Mehmed'in, Halep Venedik balyosu (elçisi) Almurd veledi Yani'den "karz-ı hasen" yoluyla 2500 adet riyâl gurûş aldığı ve üzerinde ödenecek borç olarak durduğu anlaşılmaktadır. Bu son olay, esasında konuyla alakalı olmamakla beraber bir elçi ile bir Osmanlı görevlisi arasında cereyan eden bir akçalı ilişki niteliği ile zikredilmeye değer bulundu.

6 Dubrovnik veya öbür adıyla Ragusa, bugün Hırvatistan topraklarında ve Adriyatik kıyısında tarihi bir şehirdir. Osmanlı-Dubrovnik şehir-devleti münasebetleri için bkz. Nicolaas H. Biegman - The Turco - Ragusan Relationship, Lahey-Paris, 1967.

7 v. 20A.

8 Dârülharb ve harbî kafir/kefere kavramları için bkz. Ahmet Özel, İslâm hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı, İstanbul, 1982.

9 v. 57A.

10 v. 24A.

11 v. 33B.

12 v. 56B.

13 bkz. dipnotu 9.

14 v. 44A

15 v. 31B.

16 v. 84B.

Galata Kadılığı 49 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 11-A

Mahmiye-i Galatada Lonca mahallesinde sâkin Venedik tüccarından Cânbetse veledi Cevân nam müste'men meclis-i şer'i hatiri lazımu't-tevkîrde hâmilu'l-kitab Yorgi veledi Vasıl nam zimmi reis mahzarında takrir-i kelam idüb mezbûr Yorgi Reis ile kavl ve mu'âhedemiz işbu vech üzere câri olmışdır ki merkûm Yorgi hâlen yedinde olan sefînesi ile Karadeniz sevâhilinden Kili iskelesine varub anda ticâret içün müşterâm olan kadîd morina balığı yüklerimi tarasından hâlis sâfi balığın her kantarı yigirmi beşer akça ücret ile mezkûr iskeleden Mahmiye-yi Galata limanına îsâl idüb hesâb-ı mezkûr üzere bi't-tamam ücretin ahz idüb ve eğer mezkûr iskelede mezbûr reis onbeş günden ziyade eğlenüb tahmîl ideceği yüklerimi îsâl olınmayıp bi vechi meks lazım olursa mezbûr Yorgi Reis Kilide meclis-i hakim-i şer'ide suret-i kaziyyeyi tahrîr itdürüb yedine cânib-i hâkim-i şer'iden temessük alub sefîne ile girü mahmiye-yi mezbureye geldikde zehâb ve iyâbın ecr-i mislini benden ahz idüb ben dahi muhâlefet itmeyüb ecr-i mislini edâ itmek üzere kavl ve mu'âhede itdik didikde mezbûr Cânbetsenin vech-i meşrûh üzüre olan takririni mezbûr Yorgi Reis bi'l-muvâcehe tasdîk ve tahkîk ve kavl-i mezkûra rızâsını tasrîh itmeğin vâki' hâl ğıbbe't-taleb ketb olındı tahriren fi'l-yevmi's-Sâbi' ve 'ışrîn min Şa'bâni'l-Muazzam li-sene semân ve 'ışrîn ve elf

Şuhûdu'l-Hâl

Osman bin el-Hâc Mahmûd
Veli bin Turmış
Hıristûfû veledi Betin
Tamâs veledi Pika
Denis veledi Sıryân
Kostantin veledi Sâva

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Galata'da Lonca mahallesinde oturan Venedik tacirlerinden Cevân oğlu Cânbetse adlı müste'men (yabancı) yüce şeri'at mahkemesinde bu belgenin sahibi Vasıl oğlu Yorgi Reis karşısında söz alıp adıgeçen Yorgi Reis ile aşağıdaki şekilde sözleşme ve anlaşma yapıldığını ikrar etmiştir: Yorgi Reis elinde olan gemisiyle Karadeniz sahillerinden Kili İskelesine gidip orada ticaret yapmak için satın almış bulunduğum kurutulmuş morina balığı yüklerimi, darası hariç, safi balığın her kantarını yirmi beşer akça ücretle, mezkur iskeleden alıp Galata limanına getirecek ve yukardaki hesab üzerinden ücretini tamamiyle alacaktır. Eğer Yorgi Reis Kili İskelesinde onbeşgünden fazla eğlenip yükleyeceği yüklerim orada hazır edilmeyip, beklemek durumunda kalırsa, Yorgi Reis Kili'de mahkemeden, durumu yazılı olarak belirten bir belge alıp gemisiyle Galataya döndüğünde gidiş ve gelişin karşılığını (ecr-i mislini) benden alacağına, benim de bu konuya karşı çıkmayıp ecr-i mislini ödeyeceğime dair anlaştık, dedi. Cânbetse'nin bu şekilde olan konuşmasını Yorgi Reis de yüzüne karşı onaylayıp gerçekleyip rızasını açıkça beyan etti. Durum istek üzerine kaydedildi. Binyirmisekiz yılı Ulu Şaban ayının yirmiyedinci günü yazıldı (1619).

Şuhûdu'l-Hâl

Hacı Mahmud oğlu Osman
Turmış oğlu Veli
Betin oğlu Hıristufu
Pika oğlu Tamâs
Sıryan oğlu Denis
Sâva oğlu Kostantin

Galata Kadılığı 49 numaralı Şer'iyye Sicili

Varak 18-A

Mahmiye-yi Galatada Lonca Mahallesinde sakin Musi veledi Yagob nam Yahudi meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımu't-tevkîrde Efrenc tüccarından Simûn veledi Andrikû nam müste'men muvâcehesinde üzerine takrir-i dava idüb tarih-i kitabdan dört ay mukaddem her dânesi yüz beşer akçaya olmak üzere yüz yigirmi kıt'a kara sığır derilerimi mezbûr Simûn'a fıddı Osmanî on iki bin beşyüz altmış akçaya bey' ve yedine teslim eylemiş idim hâlen semeni olan meblağ-ı mezbûr on iki bin beşyüz altmış akça hakkımı mezbûr Simûn'dan taleb iderim sual olınsun didikde ğıbbe's-sual mezbûr Simûn cevabında takrir-i kelam idüb fi'l-vâki' tarih-i kitabdan dört ay mukaddem mezbûr Musi, şerîki olub ğâib 'ani'l-meclis olan Gersûn veledi Yagob nam Yahudi ile vech-i meşrûh üzere semen-i mezkûr on iki bin beşyüz altmış akçaya bana yüz yigirmi 'aded sığır derileri bey' ve teslim eylediler idi mezbûr Musi semen-i mezkûrdan ancak nısfını talebe müstahikdir ziyâdeyi talebe müstahik değildir deyu semen-i mezkûrdan nısfından ziyâdesini taleb ve kabza müstahik olduğını münkir olub mezbûr Müsi'den dahi kendisini müstakillen mezbûr Simûn'a semen-i mezkûr on iki bin beşyüz altmış akçaya tamamen yüz yigirmi 'aded derileri bey' ve teslim itdüğine beyyine taleb olınıcak gıbbe'l-istişhâd ve'l-'acz mezbûr Simûn istihlâf olındıktan sonra hılfdan ibâ ve imtinâ' idüb fi'l-vâki' zikr olınan yüz yigirmi 'aded derileri mezbûr Musi müstakillen bana semen-i mezkûr on iki bin beşyüz altmış akçaya bey' ve teslim itdi lakin şerîk-i mezbûr Gersûn gelüb zikr olınan deriler müstakillen mezbûr Musi'nin değildir nısfı dahi benimdir bana teslim eyle deyu tenbih eyledi anın içün cümlesini mezbûr Musi'ye teslim itmeyüb nısfını şerîk-i mezbûr Gersûn'a teslim itmek içün ikrâr iderim deyucek işbu kelimâtı zımnında zikirleri sebk iden derilerin cümlesini kendüye mezbûr Musi müstakillen bey' itdüğine i'tirâf itmeğin mezbûr Simûn semen-i merkûm on iki bin beşyüz altmış akçayı müdde'i-yi mezbûr Musi'ye bi't-tamam eda itmek içün tenbih birle vâki' hâl ğıbbe't-taleb ketb olındı tâlibi yedine def' olındı tahrîren fi'l-yevmi't-tâsi' min şehri Ramazani'l-Mubarek li-sene semân ve 'ışrîn ve elf

Şuhûdu'l-Hâl

Ahmed Efendi bin Muharrem
Ahmed Efendi ibn Sa'di
Receb bin Aydın
Şa'bân bin Hamza

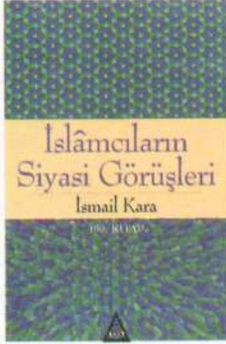
SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Galatada Lonca Mahallesinde oturan Yagob oğlu Musi adındaki Yahudi yüce şeriat mahkemesinde Efrenc tüccarından Andrikû oğlu Simûn adlı müste'mene (yabancı) karşı davada bulunmuş ve şöyle demiştir: Bu belgenin yazımından dört ay önce, her biri 105er akçadan 120 adet kara sığır derisini Simûn'a 12.560 gümüş Osmanlı akçasına satıp teslim ettim. Şimdi 12.560 akça hakkımı Simûn'dan talep ediyorum. Kendisine sorulsun, dedi. Simûn'a sorulduğunda, o verdiği cevapta, gerçekten dört ay önce Musi, burada hazır bulunmayan ortağı Gersûn oğlu Yagob ile, açıkça anlatıldığı üzere, sözü geçen satış bedeli 12.560 akçaya bana 120 adet sığır derisi satıp teslim ettiler idi. Musi, satış bedelinin yarısını istemeye hak sahibidir, ziyadesini talebe müstahik değildir, diye satış bedelinin yarısından fazlasını isteyip almaya hak sahibi olduğunu inkar etmiştir. Adıgeçen Musi'den de kendisi tek başına, Simûn'a 12.560 akçaya 120 adet deriyi satıp teslim ettiğine ilişkin kanıt istendiğinde tanıkla ispat edememiştir. Bunun üzerine, Simûn'a yemin teklif olunmuş, o ise yeminden kaçınarak şöyle demiştir: Hakikaten mezkûr Musi, bana müstakil olarak 120 adet deriyi 12.560 akçaya satıp teslim etmişti.
Lakin ortağı Gersûn, gelip zikr olunan deriler, müstakil olarak Musi'nin değildir, yarısı benimdir, satış bedelinin yarısını bana teslim et, diye tenbih eyledi. Onun için, hepsini Musi'ye teslim etmeyip yarısını da adıgeçen ortak Gersûn'a teslim edeceğimi ikrar ederim, dedi. Bu açıklamalarından sözkonusu derilerin hepsini kendisine, tek başına Musi'nin sattığını itiraf etmiş olmaktadır. Bu sebeble, Simûn'a bahis konusu satış bedeli 12.560 akçayı, davacı Musi'ye tamamiyle ödemesi emredilerek durum, istek üzerine yazılıp isteyene verildi. Binyirmisekiz yılı Mübarek Ramazan ayının dokuzuncu günü yazıldı (1619).

Şuhûdu'l-Hâl

Muharrem oğlu Ahmed Efendi
Sa'di oğlu Ahmed Efendi
Aydın oğlu Receb
Hamza oğlu Şaban

KİTAP Dünyasından

İSLAMCILARIN SİYASİ GÖRÜŞLERİ

Yazara göre XIX.-XX. yüzyılda, İslami bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hakim kılmak ve akılcı bir metodla müslümanları, İslam dünyasını batı sömürgesinden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden ... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yöntemleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların teklif ve çözümlerin bütününû ihtiva eden hareket İslamcılık olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıda tanımı verilen İslamcılık hareketi Osmanlı devletinin yıkılış döneminde bu süreci durdurmak için öne sürülen siyasi projelerden sadece biriydi.

Bu genel çerçeve içinde İslâmcılığı ve siyasi görüşlerini bir değerlendirmeye tutmak gerekirse İslamcılık acaba modernleşme ve batılılaşmanın karşısında dini ve geleneksel değerlerle kurumları savunmaya yönelen muhafazakâr ve muhalif bir hareket mi, yoksa Avrupa medeniyeti merkezli ıslahat teşebbüslerine paralel giden, onları İslami açıklamalarla destekleyen, içselleştiren, meşrulaştıran ve nihai olarak İslami kalmayı savunmakla beraber hareket noktası, metodu ve argümanları itibariyle modernleştirici yönü ağır basan, batılı değerlerle İslami değerlerin birlikte, uyum içinde var olabileceklerini mümkün gören sentezci-telifçi bir akım mıdır? (s. 20)

Bu soru aynı zamanda Tanzimatla başlayan müsavat politikalarıyla toplumsal alanda ön plana çıkan ittihad arayışları ve bir zaruret olarak algılanan modernleşme çabalarının Osmanlı devletinde nasıl legalite kazandığı sorusuyla da örtüşebilmekte, hiç şüphesiz bu modernleşme süreci ve bu süreçle karşılıklı etkileşim halinde ortaya çıkan İttihad-ı İslam düşüncesi özelde Osmanlı devletinin genelde ise bütün İslam dünyasının XIX. ve XX. yüzyıllarda karşılaştığı askeri yenilgiler, sömürgeleşme süreci, mektepleşme süreci, oryantalizm ve misyonerlik gibi sorunları aşabilmek için ortaya koyduğu bir çözüm yolu niteliğinde.

Bu tartışmalar bağlamında İsmail Kara'nın doktora tezi 1908-1914 arası dönemde meşruti idare şeklinin İslamcılar tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koyan seviyeli bir çalışma. Meşrutiyet ve istibdat kavramları çerçevesinde İslamcılık düşüncesinin nasıl bir evrim geçirdiğinin ve meşrutiyet idaresinin işleyişinin ve kurumlarının temel İslami kaynaklara referans yollanarak nasıl ortaya konduğunun göz önüne serilmesi bakımından da ayrıca öneme haiz bir kitap. Tanzimat sonrası Türk siyasi düşüncesini anlamaya çalışanlara da iyi bir yol gösterici.

İSLAMCILARIN SİYASİ GÖRÜŞLERİ
İsmail Kara
İz Yayıncılık
İstanbul, 1994, 240 sayfa
ISBN 975-355-116-9

BİREY, BURJUVA ve ZENGİN

Bir sosyal bilim olan sosyolojinin ortaya koyduğu toplumsal grup sınıflandırmalarını iki ana başlıkta toplayabiliriz. Cemaat ve cemiyet 19. yüzyılda Alman sosyoloğu Ferdinand Tönnies'in ortaya koyduğu bu ayrıma göre ilişkilerin gayrıresmi olduğu diğer bir deyişle duygu ve sevgi yüklü olduğu, akrabalık bağlarının ve geleneklerin önem kazandığı bu tür ilişkilere ve bu tür ilişkilerin hakim olduğu toplumlara cemaat (Gemeinschaft) denilmektedir. Cemaat içerisindeki bireyler üzerinde ve bu bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde temel belirleyiciler din ve geleneklerdir. Az sayıda bireyden oluşan bu toplumda ağırlıklı olarak birincil ilişkiler hakimdir. İktisadın temel sorunu olan bölüşüm ise geleneksel yapıyı oluşturan değerler bağlamında belirlenen bir kavramdır. Yani iktisadi yapı toplumsal yapının edilgen bir alt cüz'üdür. Cemaat yapısı içerisinde bireyin belirleyiciliğinden söz etmek mümkün değildir.

Tönnies'in adlandırdığı diğer bir ilişki biçimi ise Cemiyet (Gesselschaft)tır. Bu tür ilişkiler ise, gelişmiş ve kalabalık toplumlarda görülen soğuk, sevgiden arınmış, çıkara dayalı, herşeyin bir ücretinin bulunduğu bir ilişki sistemidir.

Burada önemli olan insanların yüklendikleri rolü en iyi biçimde yerine getirmeleridir. Duygudan ziyade akılcılık önem kazanır. İşlerin en iyi ve başarılı bir biçimde yapılması toplumu ayakta tutan temel koşuldur. Burada insanlar kendi çıkarları doğrultusunda diğer insanları kullanırlar. Gesselschaft ilişkilerinde, ekonomik sistem akılcı, rasyonel ve resmi kurallar üzerine kuruludur. Mesleki farklılaşma önem kazanır. Her gün ortaya çıkan yeni koşullar doğrultusunda ortaya yeni meslekler çıkar. Bu iş bölümü cemiyet içerisinde bireyi ön plana çıkarır. Bu da cemaat ve cemiyet bağlamında zengin ve burjuva başka bir deyişle doğu, batı farklılaşmasını ortaya çıkarır.

Yazarın dediği gibi Batı, birey ve burjuvaların vatanıdır; Doğu ise cemaat ve zenginlerin. Batı burjuvazisi, cemaat halinde sindiremediği insanları kendisi gibi bireyleştirerek ehlileştirmiş. Doğu,

bireyleşemeyen zenginlerinin burjuvalaşmasını hayal edip durmuştur. Bu süreçte kendilerine özgü bir "sentez" kurabilen tek millet ise Japonlardır. Maliyetine katlanarak hem cemaatleşmeyi sürdürmüşler, hem de bireyleşme ve burjuvalaşmayı.

İşte Mustafa Özel'in son kitabı olan Birey, Burjuva ve Zengin yukarıdaki analizler üzerine kurulmuş makalelerden oluşan özgün bir çalışma. Aynı zamanda yazarın bu eseri bizim niye kapitalistleşmediğimiz veya kapitalistleşemediğimiz sorusuna cevap arayanlara da bazı ip uçları vermekte.

BİREY BURJUVA ve ZENGİN
Mustafa Özel
İz Yayıncılık
İstanbul 1994 248 sayfa
ISBN 974-355-110-X

Gelecek için Yönetim
1990'lar ve Sonrası
Peter F. Drucker
Çeviren: Fikret Üçcan
2. BASKI
TÜRKİYE İŞ BANKASI Kültür Yayınları

GELECEK İÇİN YÖNETİM

Dünya artık yepyeni bir çağın eşiğinde. Bu çağı enformasyon çağı diye tanımlıyoruz. Enformasyon çağı toplumlara yalnız kabul değil, öz de değiştirtiyor: gelişmiş ülkelerdeki ücretli kesim, kendi emeklilik fonları ve yatırım fonları sayesinde yakın geleceğin tek gerçek "kapitalistler"i olacak. Geleneksel liderlik kalıpları da değişiyor: başarılı işadamları artık toplum liderleri gibi görülmeye başlamıştır. Gelecekte ülkeler arasındaki rekabet kalite, tasarım, yeni buluşlar, hizmet, pazarlama, paranın üretkenliği, proses teknolojisi, kar riski yönetimi gibi yönetim becerilerine dayanacak; geleceğin organizasyonları, fabrikaları da yepyeni biçimler edinecektir.

Bir yönetim "filozofu" olan Peter F. Drucker, yöneticilerin bu ortam içinde de doğru karar vermek ve kararlarında yanılmamak için neleri bilmeleri gerektiği hakkındaki görüş ve tavsiyeleri bu kitabın içeriğini oluşturmakta. Gelecek İçin Yönetim isimli bu kitap, batının sanayi devriminin ardından, özellikle orta ve büyük ölçekli işletmelerle, büyümeyi hedef olarak gözeten işletmelerin, günümüze kadar değişen yönetim anlayışlarını ortaya koymaktadır.

Kitabın her bölümünü, iki amaca ulaşacak şekilde tasarlamıştır. Birincisi, kendi görevinin baskısı altında ezilmiş ve kendi işletmelerinden gelen taleplere gömülmüş yöneticilerin, bir yandan çalışıp sonuç üretirken hızla değişen dünyayı anlamalarını da sağlayacak izahlarda bulunmaktır. Diğeri ise, yöneticileri harekete geçmeye ve faaliyetlerini etkinleştirecek araçları sağlamaya teşvik etmektir.

Bu kitabın amacı ve görevi, yöneticilerin faaliyetlerinde ve sonuç üretmeye yönelik çalışmalarında desteklemek, onların -çalkantılı, tehlikeli, hızla değişen ekonomik, toplumsal ve teknolojik ortamlar içinde- faaliyette bulunmalarına yardımcı olmaktır.

GELECEK İÇİN YÖNETİM
Peter F. Drucker
İş Bankası Kültür Yayınları
İstanbul, 1994 378 sayfa
ISBN 975-458-054-5

BİRİNCİ MECLİS'TE MUHALEFET -İKİNCİ GRUP-

Milli Mücadele Dönemi Türkiye tarihinin en karmaşık dönemlerinden birini oluşturur. Bu dönemi en önemli belirleyicisi "Ankara Hükümetinin de içinde çıktığı Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Birinci Meclis içinde, ulusal bağımsızlık konusunda tam bir görüş birliği olmasına karşın, iç politika konularında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Başlangıçta bir bütün olarak hareket eden Meclis, zamanla Birinci ve İkinci Müdafaa-i Hukuk Grupları olmak üzere iki parçaya ayrılmıştır; bu ayrılık oluşmakta olan yeni rejimin temel özellikleriyle ilgili konulardan kaynaklanmıştır. (s. 9)

İktidardaki Birinci Grup ile muhalefetteki İkinci Grup arasındaki mücadelenin niteliği, Türk tarih yazımında genel olarak ihmal edilmiş ya da resmi tarih görüşü ve/veya sınıf temelli yalan yanlış analizlere tabi tutulmuştur. Resmi tarih görüşüne göre Birinci Grup, çökmüş Osmanlı kurumları ve kültürünü ortadan kaldırıp, yerine modern, laik, demoratik kurumlarla, rasyonel bir ideoloji ve mantalite getirme hedefiyle hareket eden ve sonunda bunu başaran laik, demokratik, devrimci, demokrat radikallerin grubuydu. Bunların karşısına dikilen İkinci Grup ise sıkıca sarıldığı Osmanlı kurumlarının muhafazasını amaçlamıştı ve esas olarak, Meclis'in şeriat yanlısı, dinci, muhafazakar, gerici unsurları tarafından oluşturulmuştu. Bunlar laik, modern bir devletin kurulmasına karşıydılar. (s. 15) Sınıf temelli analizlere göre ise Birinci Grup "ilericiliği kendisine şiar edinmiş" askeri ve sivil bürokrasi temelli küçük burjuvaziyi, İkinci Grup ise "muhafazakârlığı" temel alan eşraf, toprak sahibi ve din adamlarını temsil etmekteydi.

Yazara göre ise İkinci Grup bütün bunlardan farklı olarak iktidara gelme amacı taşımadan Meclisteki bir takım uygulamalara ve duyarlı olduğu konulara karşı grup muhalefeti yapmış ve çoğu zaman meclis tartışmalarını belirlemiş bir siyasi oluşumdu. Bunlardan ayrıca dikkat çekilen bir nokta ise, İkinci Grup'un Milli Mücadele başarıya ulaşana kadar, Meclis'teki birlikteliğin ortadan kalkmamasına özen göstermiş olmasıdır.

Kısaca belirtmek gerekirse İkinci Grup yaptığı muhalefetle Birinci Meclis'in Türkiye'nin en demokratik meclislerinde biri olarak anılmasını mümkün kılmıştır.

İşte bu bağlamda Ahmet Demirel'in ortaya koyduğu çalışma bize "gerçek" Cumhuriyet tarihini daha kolay anlayabilme yönünde yardımcı olmaktadır.

BİRİNCİ MECLİS'TE MUHALEFET -İKİNCİ GRUP-
Ahmet Demirel
İletişim Yayınları
İstanbul, 1994 632 sayfa
ISBN 975-470-371-X

Günümüzde halkın kelime yapması mümkün mü?

Yusuf GEDİKLİ

Dil devrimi Türkiye'de en çok tartışılan olgulardan biridir. Dil devriminin resmen başlatıldığı 26 Eylül 1932 yılından, yani 1. Türk Dili Kurultayının Dolmabahçe'de toplanmasından itibaren dil devriminin lehinde ve aleyhinde çok şey söylenmiş, çok şey yazılmıştır. (Türk Dili Tetkik Cemiyeti 12 Temmuz 1932'de Atatürk'çe kurdurulmuş, 1936'da Türk Dil Kurumu adını almış, 1983'te statüsü değiştirilerek ADTYK'ya bağlanmıştır).

Dil devriminin tartışılması durumu, dil devriminin yıldönümlerinin kutlandığı 26 Eylül tarihlerinde anlamlı ve çarpıcı biçimde kendini göstermektedir. Dil devriminin yıldönümleri hem ADTYK'ya bağlı Türk Dil Kurumunca, hem de eski TDK'nın mensupları olan Dil Derneğince ayrı ayrı kutlanmaktadır. Bu aynı zamanda Türk toplumunda süregelen kültür çatışması ve bölünmesinin de bir göstergesidir.

TÜRKÇENİN TABİİ EVRİMİ VE DİL DEVRİMİ

Dil devrimi başlatılmadan yaklaşık 20 yıl önce Türkçe önemli bir evrim geçirmişti. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem 1911'de Selanik'te çıkan Genç Kalemler mecmuasında halkın konuştuğu dilin yazı dili olmasını ve Türkçenin Arapça ve Farsçanın dilbilgisi kurallarından arındırılmasını ortaya atmışlar ve bunu başarıyla uygulamaya koymuşlardı. Bu, dilintabii akışının bir sonucuydu.

Atatürk'ün başlattığı dil devrimi ise dile müdahaleyi savunuyor ve dili, harf devriminin de desteğiyle Türk toplumunu İslam-doğu uygarlığından koparıp Türk-batı uygarlığına sokmak için bir araç olarak görüyordu. (Zaten başka birçok sahada çeşitli devrimler yapılmıştı). Dil devriminin ilk yıllarında Osmanlıca kelimelerin karşılığında Avrupa dillerinden kelime alınması ve bunların Türkçe olduğunun iddia edilmesi bu savın bir kanıtıdır.

Fakat her devrimde olduğu gibi dil devriminde de zorlamaya ve aşırılığa kaçılması doğal olarak tepkileri de beraberinde getirdi. Bizzat Atatürk'ün kendisi de işin farkına varmış ve Falih Rıfkı Atay'a "dili yanlış yola soktuk, çocuk" diye dert yanmıştır.

Durumun çıkmazda olduğunu gören Atatürk devrimin ikinci evresinde (1934-1936) ortaya atılan Güneş Dil Teorisini benimsedi (İlk evre 1932-1934 arasındaydı). Teorinin benimsenmesi hem devrimin gururunu kurtarıyor, hem de milli duyguları okşuyordu. Çünkü teoriye göre bütün diller Türkçeden kaynaklanmaktaydı.

Teorinin ana fikri dillerin oluşumunu güneşe bağlıyor, ilk oluşan dilin Türkçe olduğunu ve öte bütün dillerin Türkçeden kaynaklandığını ileri sürüyordu. Bu, Türkçedeki bütün yabancı kelimelerin aslında Türkçe olduğu ve böyle olduğu için de değiştirilmesine lüzum kalmadığı anlamına geliyordu. Fakat yabancı kelimelerin Türkçe olduğuna dair yapılan izahlar bilim aleminde gülünç karşılandığından, teoriye can havliyle sarılan Atatürk'ün de cesareti kırılmış ve teoriden soğumasına yol açmıştı.

Devrimin üçüncü evresi (1936-1938) Atatürk zamanına göre belirlenmiştir, devrimin hızı kesilmekle birlikte özleşmeye devam edildi ve Atatürk'ün ölümünden sonra da batıcı fikir ve edebiyat adamlarının, (başta Ataç olmak üzere) gayretiyle sürdürüldü.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi sivil toplumun sesini yükseltmesine sebep olmuş, gelenekçi aydınlar zaten sahip oldukları dil devrimine zıt görüşlerini açıklamaya başlamışlardır (Bizce dil devrimine inkılap demek doğru değildir, çünkü bu hareket inkılabın tabii ve sınırlı ölçülerini aşmış bir harekettir, onun için devrim adlandırmak daha uygundur). 1950-1960, 1960-1970 dönemlerinde de şiddetli tartışmalar olmasına rağmen devrim yoluna devam etmiştir. 1970-1980 arasında artan ideolojik tartışmalar da devrimin yolunu kesememiştir. TDK ve özleşme hareketi bu minval üzre 1983 yılına kadar böylece devam edegelmiştir. TDK'nun 1983'te yeni bir statüye kavuşturulması dilde muhafazakâr görüşte olanların bir zaferiydi. Gerçekten de bu tarihten sonra duran özleşme hareketi ve ekonomide kabul edilen libirelleşme programı maalesef Türkçenin bugünkü zor günlere düşmesine yol açtı. Halbuki 1932'den sonraki 50 yıllık dönemde Türkçede neredeyse değiştirilmedik kelime kalmamıştı.

Dil devrimine karşı ileri sürülen görüşlerin haklı tarafları vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

Halk diline fazla müdahale edilmesi, uydurma kelimeler yapılması, yanlış eklerle kelime türetilmesi, geçmiş nesillerle ve eserlerle bağını koparılması, dışardaki Türklerle olan dil bağlantısının kesilmesi, kavram kargaşasının oluşması.

Bunun yanında dil devriminin olumlu tarafları da vardır. Bunları da şöyle toplamak imkânlıdır:

Dilin yeni kelimelerle zenginleşmesi ve en önemlisi de bilim dallarına ait terimlerin üretilmesi.

Karşı görüşlere rağmen Türk dil devrimi halk tarafından tutulmuştur. Halk meseleyi kendi mantığınca basitleştire-

rek "yabancı kelimelere ne lüzum var? Türklere Türkçe gerektir" demiştir.

BUGÜN HALK DİL YAPABİLİR Mİ?

TDK'nın dili özleştirmesine karşı çıkan gelenekçi-milliyetçi-mukaddesatçı aydınların tezi kısaca şöyle özetlenebilir: Dile mudahaleye gerek yoktur, dili halk yapar.

Acaba bu görüş doğru mudur? Günümüzde halk gerçekten dil yapabilir mi?

Halkın eskiden, ya da 2. Dünya savaşına kadar dil yaptığı doğrudur. Fakat dünyanın iç içe geçtiği günümüzde halkın dil yapması ne yazık ki imkânsızdır.

Gerçekten günümüzde halkın dil yapması mümkün değildir. Dili halk yapar diyenlerin buna örnek olarak gösterdiği iki klasik kelime vardır. Dolmuş ve gecekondu. Bunların ikisi de Türkiye şartlarında doğduğu ve esas halk kitlesi tarafından, yani aydın olmayan kesim tarafından yapıldığı için Türkçe kelimelerden oluşmuştur. (Aydın kelime yapmaz, hazıra konar). Özetle kimse gecekonduyu Londra'dan alıp Ankara'ya getirmemiştir. Gecekondu Türkiye'de ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kelimelerin ortaya çıktığı devirlerde dünya bugünkü kadar iç içe geçmiş ve Türkiye

bu kadar dışa açılmış değildi. Bu sebeple dolmuş ve gecekondu kelimelerinin Türkçe olması gayet tabiidir.

Ancak dili halk yapar görüşünde olanlar, halkın yaptığı kelimelere (dolmuş ve gecekondu haricinde) başka bir örnek verememektedirler. Çünkü 20. asrın son çeyreğinde halkın kelime yapması kesinlikle imkânsızdır. Bugün batı (Avrupa ve Amerika) uygarlığı dünyada teknolojik, ekonomik, kısaca, her yönden üstün durumdadır. Dolayısıyla her nesne veya kavram sözlü ve yazılı basın yayın organlarıyla anında dünyanın her tarafına aktarılabilmektedir. Yeni kavram ve nesne hep batıda icat edildiğinden, dışa açık, halkı ve aydınları yabancı kelime kullanma kompleksinde olan toplumlara daima kendisi gelmeden adı gelmektedir. Durum böyle olunca dil yabancı kelimelerin istilasına bile bile açık bırakılmaktadır. Buna yeni kavram ve nesnelere karşılık bulacak bir kuruluşun yokluğu da eklenince (TDK'nın 1983-1993 dönemi kastedilmektedir) ortaya dilin yabancılaşması durumu çıkmaktadır.

ŞİMDİKİ DURUM VE ÇARE

20. yüzyılda halkın dil yapamayacağı tespiti sizi kelime yapan bir kuruluşun mevcudiyetinin elzem olduğu yargısına götürmektedir. TDK'nun 1983'de başka bir statüye kavuşturulması ve yine 1983'te başlayan ekonomik liberalleşme, Türkçenin bugünkü zor duruma düşmesinin iki önemli sebebidir. Zira TDK'nın statü değişikliği sözcük üretimini durdurmuş, ekonomi liberalleşme sonucu Avrupa ve Amerika ile gelişen ilişkiler ise, ortaya çıkan yeni kavram ve nesnelere açık kapı bırakmıştır. Buna Türk aydın ve toplumunun Türkçe bilincinin kaybolmasını da eklersek durumun vahameti daha iyi anlaşılır.

Bugün ülkemizde televizyon,dergi, radyo, şirket, dükkân adlarının yabancı kelimelerden seçilmesi batılılaşma olarak görülmekte ve gittikçe yandaş toplamaktadır. Mesela Trend, Capital, Car Men,Clips, Antrakt, Art Dekor, Arkitekt, Ronna, Marie Clair, Business Man (dergi adları); İnterstar, Show, Flash, HBB (Eyc Bi Bi olarak okutturulmak isteniyor, televizyon adları). Show (Hürriyet'in eki), Oscar (Milliyet'in eki), Star,TV Guide (Sabah'ın ekleri) gibi.

1983-1993 döneminde maalesef ölü bir durum arzeden TDK, dile girmiş veya girmekte olan hiç bir yabancı kelimeye karşılık yapma teşebbüsünde bulunmamıştır.

Fakat 1993 sonunda Prof. Ahmet Bican Ercilasun'un TDK başkanlığına tayin edilişi, aydınlar arasında bir sevinç ve umut doğurmuştur. Çünkü Prof. Ercilasun Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Gazi Üniversitesi ve Kültür Bakanlığındaki başarılı çalışmalarıyla temayüz etmiş bir bilim ve aksiyon adamıdır. Nitekim Prof. Ercilasun kendisinden bir şeyler bekleyenleri mahçup etmemiş ve gelir gelmez bir encümen teşkil ederek dili istila etmek üzere olan yabancı kelimelere karşılıklar bulma yoluna gitmiştir.

Prof. Ercilasun'un bu girişimini ve bunun sağ basın yayın organlarında hararetle desteklenmesini sağ cenahtaki aydınlarda bir zihniyet değişikliği olarak görmek mümkündür. Böylece sağ kamuoyu da nihayet dile müdahale edilmeli görüşünü benimsemiş olmaktadır.

Gerçekten de Türkçemizi yabancı kelimelerin istilasından ancak yeni kelimeler türetmekle kurtarabiliriz. Fransızca gibi büyük ve zengin bir dilin bile kanunla korunduğu günümüzde Türkçe için de menzeri uygulamaların yapılabileceği kanaatindeyiz. En azından şirket, dükkân (işyeri), radyo, televizyon ve dergi adlarının Türkçe olması mecburiyeti konulabilir. Okul kitaplarında tıp dahil, Türkçe terimler kullanılabilir.

Bu arada aydınlarımıza da büyük görevler düşmektedir. Aydınların kelime yapma hareketine fiilen katılmaları hem borç, hem vazifedir. Hareketin başarılı olmasının birinci sebebi budur.

Özellikle aydınlarda ve basın yayın organlarında dil bilincinin uyandırılması da çok önemlidir. Eğer mesele sözlü ve yazılı basın yayın organlarına iyi anlatılırsa başarılı olmamak için hiç bir sebep yoktur.

Ayrıca yeni çıkan kavram ve teknik aletlerin Türkçelerinin bulunması için bütün Türk toplumlarından dil bilginlerinin iştirak edeceği bir üst kurulun kurulması ve bütün Türk toplumlarını bağlayan kararlar alınması gerektiği görüşünde olduğumuzu belirtelim.

Son olarak Türk lehçeleri arasında başta dilbilim terimleri olmak üzere ortak terimbilim oluşturma komisyonlarının kurulmasına da bir an önce başlanmasını TDK'nın çalışkan başkanından bekliyoruz.

Ramazan hazırlığınızı Timaş'la yapın..

Timaş KUR'AN SET

MÜSİAD ÜYELERİNE ÖZEL

Toplam fiatı 4.660.000 TL. olan kitapları
MÜSİAD üyelerine 3.500.000 TL'den veriyoruz.
Bir telefonunuz yeterli.
(ADRESİNİZE TESLİM)
(YURT DIŞI 200 DM'dir.)

K. Kerim Kuşe	800.000.
K. Kerim Meal	1.000.000
Hatim Seti	1.500.000
K. Kerim Lugatı	580.000.
K. Kerim Fihristi	400.000.
İlmihal	380.000.

TİMAŞ BİR MÜSİAD ÜYESİDİR.

Türkocağı Caddesi İstanbul Tabip Odası İşhanı No: 17 Kat: 1 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 513 84 15 - 16 Fax: (0212) 512 40 00